

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Jakub Černý

GEOPOLITIKA REGIONU KASPICKÉHO MOŘE V
KONTEXTU PRÁVNÍHO REŽIMU VYUŽÍVÁNÍ JEHO
ZDROJŮ

Rigorózní práce

Praha 2011

Autor práce: Mgr. et. Mgr. Jakub Černý
Konzultant: PhDr. Emil. Souleimanov Ph.D.

Resumé:

Práce se zabývá otázkou určení právního statusu a rozdělení Kaspického moře v širších geopolitických souvislostech. Problematika je nahlížena z pohledu mezinárodního práva v kontextu mezinárodních vztahů mezi relevantními aktéry, na úrovni lokální, regionální a globální.

Teoretická analýza aplikace odlišných právních výkladů je zasazena do celkového kontextu vztahů relevantních regionálních a globálních aktérů s cílem dokázat, jak politika a zájmy jednotlivých států determinují jejich výklad mezinárodního práva. Ukáže se, že spíše než pobřežní státy, kterých se určení právního režimu – pravidel rozdělení a využívání prostoru a jeho zdrojů - fakticky týká, ovlivňují proces aktivity globálních hráčů sledujících region geostrategickou perspektivou (nejen) v souvislosti s kontrolou jeho významných energetických zdrojů.

Summary:

Subject of the thesis is the definition of the Caspian Sea legal status in wider geopolitical perspective. The Caspian case is analyzed from the perspective of the international law in the broader context of relations among relevant actors on local, regional and global level.

The thesis provides theoretical analysis of an applicable legal model in order to prove that the legal opinion of the relevant actors involved in the game follows their goals and interests. The process of the Caspian status definition is further influenced by global players, who perceive the region from geostrategic perspective (not only) in connection with the energy resources of the region.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci zpracoval samostatně, na základě uvedených zdrojů a informací.

V Praze, 15.února 2011

.....

Jakub Černý v.r.

1. ÚVOD	8
2. TEORETICKÁ ČÁST	13
2.1 CHARAKTERISTIKA TÉMATU, PROSTORU, A ÚROVNÍ ZKOUMANÝCH PROCESŮ	13
2.2 CHARAKTERISTIKA AKTÉRŮ JEDNOTLIVÝCH PATER INTERAKCE	14
2.3 POSTUPY A METODY	15
2.4 ZDROJE A PRAMENY	16
3 „VELKÁ HRA“ O BOHATSTVÍ REGIONU KASPICKÉHO MOŘE	17
3.1 NEROSTNÉ SUROVINY – DETERMINANTA VÝVOJE A POZICE REGIONU V MEZINÁRODNÍM PROSTŘEDÍ	17
3.2 HISTORICKÝ EXKURZ ZÁJMU O KASPICKÉ SUROVINY	17
3.3 VZESTUP ZÁJMU O KASPICKÉ SUROVINY V SOUVISLOSTI S ROZPADEM SSSR	18
3.4 POST-BIPOLÁRNÍ PŘÍLEŽITOST PRO ZÁPAD	19
3.5 „KONTRAKT STOLETÍ“ – PROLOMENÍ RUSKÉ HEGEMONIE A START „VELKÉ HRY“	20
3.6 OTÁZKA DĚLBY PROSTORU	23
4. POBŘEŽNÍ STÁTY COBY AKTÉŘI „KASPICKÉ HRY“, MOTIVACE, PERSPEKTIVY A POZICE V OTÁZCE DĚLBY OBLASTI	25
4.1 ÁZERBÁJDŽÁN - REGIONÁLNÍ PERSPEKTIVA	25
4.1.1 <i>Cesta z ruské sféry vlivu</i>	29
4.1.2 <i>Kaspické zdroje jako národní bohatství</i>	30
4.1.3 <i>Pozice v otázce kaspického právního statusu</i>	31
4.2 KAZACHSTÁN	31
4.2.1 <i>Pozice v otázce kaspického právního statusu</i>	35
4.3 TURKMENISTÁN	35
4.3.1 <i>Pozice v otázce kaspického právního statusu</i>	38
4.4 RUSKO JAKO POBŘEŽNÍ STÁT	39
4.4.1 <i>Pozice v otázce kaspického právního statusu</i>	40
4.5 ÍRÁN	41
4.5.1 <i>Staré smlouvy – základ íránského postoje ke kaspické otázce</i>	42
5. „VELKÁ HRA“ O STRATEGICKÝ REGION - ANALÝZA ŠIRŠÍCH VLVŮ NA OTÁZKU BUDOUCÍHO USPOŘÁDÁNÍ KASPICKÉHO PROSTORU	43
5.1 RUSKO – DOMINANTNÍ REGIONÁLNÍ HRÁČ	43
5.2 POLITIKA USA – PŘÍČINA REGIONÁLNÍ DYNAMIKY	49
5.3 EVROPSKÁ UNIE A HRA O KASPICKÉ ZDROJE	53
5.4 ČÍNA – EMANCIPOVANÉ ENTRÉE DO STŘEDNÍ ASIE	61
5.5 ÍRÁNSKÉ REGIONÁLNÍ PERSPEKTIVY	62
5.6 TURECKO A POTENCIONÁLNÍ VLV PANTURKISMU V POST-SOVĚTSKÉ OBLASTI	63
5.6.1 <i>Cílové země turecké politiky vůči kaspické oblast</i>	65
5.6.2 <i>Turecko jako „nástroj“ politiky Západu v regionu</i>	66
6. TRANZITNÍ TRASY SUROVIN – GEOPOLITICKÉ OSY REGIONU	68
6.1 ÁZERBÁJDŽÁNSKÝ EXPORT ROPY	70
6.2 KAZACHSTÁN – EXPORT ROPY	72
6.3 TRASY PRO KASPICKÝ PLYN	77
6.3.1 <i>Turkmenistán - existující trasy pro plyn</i>	78
6.3.2 <i>Ázerbájdžán - existující trasy pro plyn</i>	79

6.3.3 Kazachstán - existující trasy pro plyn	80
6.3.4 Plánované exportní trasy pro kaspický plyn.....	80
7. PRÁVNÍ STATUS KASPICKÉHO MOŘE – ÚSTŘEDNÍ OTÁZKA REGIONU	88
7.1 KASPICKÉ MOŘE JAKO PROBLÉM MEZINÁRODNÍHO PRÁVA	88
7.2 SOVĚTSKO-ÍRÁNSKÉ SMLOUVY TÝKAJÍCÍ SE KASPICKÉHO MOŘE	89
7.2.1 Sovětsko-íránské smlouvy – potencionální základ budoucího uspořádání prostoru Kaspického moře	90
7.2.2 Platnost smluv s ohledem na otázku sukcese států.....	92
7.2.3 Úprava sukcese podle mezinárodního práva	93
7.2.4 Právní posouzení sukcese vzhledem k režimu Kaspického moře.....	95
7.2.5 Faktická situace v Kaspickém moři v období studené války	96
7.3 PRÁVNÍ STATUS KASPICKÉHO MOŘE V SOUVISLOSTI S JEHO CHÁPÁNÍM JAKO MOŘE NEBO JAKO JEZERA	98
7.3.1 Mezinárodněprávní režim moře	99
7.3.2 Přípustnost aplikace mořského práva na kaspický případ.....	101
7.3.3 Praktické dopady použití mořského práva na Kaspické moře	103
7.3.4 Kaspické moře jako jezero.....	106
8. PRÁVNÍ STATUS A DELIMITACE KASPICKÉHO MOŘE JAKO DYNAMICKÁ POLITICKÁ OTÁZKA.....	108
8.1 OTÁZKA STATUSU KASPICKÉHO MOŘE V INTERAKCI KASPICKÝCH STÁTŮ	108
8.2 HLEDÁNÍ SHODY V „UŽŠÍM FORMÁTU“	112
8.3 JIŽNÍ ČÁST KASPIKU JAKO CENTRUM DELIMITAČNÍCH SPORŮ	115
8.4 HLEDÁNÍ MULTILATERÁLNÍ DOHODY	116
9. ZÁVĚR	120
10. ZDROJE A PRAMENY.....	123
11. PŘÍLOHA	131

1. ÚVOD

Kaspický region se v průběhu dvou dekad po rozpadu Sovětského svazu profiloval jako staronový neuralgický bod mezinárodního systému. Stal se oblastí, v níž se zájmy aktérů mezinárodních vztahů koncentrují, protínají a střetávají. Tato premisa platí nejen v regionálním měřítku, ale i při pohledu globální optikou. Určitý magnetismus byl přitom pro region charakterický již v minulých etapách mezinárodních vztahů, klasická Mackinderova geopolitická teorie jej chápala jako součást tzv. Heartlandu¹, tedy území, jehož kontrola nebo ovládnutí je klíčová pro vliv na oblast daleko širší, respektive v tehdejší pohledu nezbytná podmínka pro vliv globální.

Pro dnešní mezinárodní prostředí vyznačující se dynamikou, proměnlivostí a relativitou významu regionálních výkyvů na globální rovnováhu sil, jsou tyto statické teorie světové hegemonie již přežilé. Nicméně přestože dnes není přímá kontrola geostrategického Kaspického regionu „condition sin qua non“ globální dominance, zájem světových hráčů o něj nadále přetrvává, je nedílnou součástí jejich mocenských aspirací.

Zasazeny do komplexní, globální mozaiky, jsou aktivity velkých hráčů vůči geopoliticky senzitivnímu regionu, respektive jejich interakce a míra úspěšnosti jejich angažmá v něm, bezpochyby relevantním indikátorem aktuálních trendů globální mocenské rovnováhy.

V nastíněném pojetí nelze Kaspický region redukovat jen na samotné Kaspické moře a jeho pobřežní státy, jakkoli právě tato oblast tvoří jeho přirozenou osu. Širší geopolitickou perspektivou je třeba Kaspický region chápat extenzivně, jako propojený panregion, zahrnující kromě Kaspického moře, s větší či menší mírou relevance vlivu jednotlivých částí, oblast Kavkazu a Střední Asie. Kaspické moře je dominantním, determinujícím fenoménem tohoto regionu z pohledu geografického, geostrategického a v neposlední řadě z pohledu ekonomického.

Objektivně je hlavní příčina toho, že je dnes Kaspický region opět „v kurzu“, mezinárodní situace po ukončení studené války. Mocenský ústup Moskvy otevřel region externím vlivům, uvolnil ze sovětské mocenské orbity nově samostatné státy regionu. Vůči nim, respektive skrze ně, bylo tak možné zájmy v regionu artikulovat. Teprve poté,

---

¹ srov. např. Hnízdo, Božek; Mezinárodní perspektivy politických regionů; ISE; Praha 1995; str 12 nn.

co z mapy zmizel Sovětský svaz, nastala v tomto regionu příležitost pro uplatnění zájmů jiných hráčů.

Zájem o region pak je, vedle úsilí o vyplnění takto vzniklého vakua, motivován především snahou o kontrolu jeho surovinového bohatství, snahou o získání kontroly nad nalezišti ropy a zemního plynu v této oblasti.

Pozornost těžařů se, především v první fázi, zaměřila na ložiska pod kaspickým dnem, jejichž existence sice byla do jisté míry známa a částečně předjímana, avšak která byla doposud nejen netěžena, ale především ani pořádně neprozkoumána a nezmapována. Díky této skutečnosti získalo Kaspické moře mystický nádech jakéhosi tajemna, vedoucí na počátku 90. let ke spekulativnímu nadsazování odhadů surovinových zásob a přirovnávání oblasti k druhému Perskému zálivu, čímž byla „ropná horečka“ a zájem o region pochopitelně přiživována.

Spolu s tím, jak se po konci studené války post-sovětský prostor otevřel vnějšímu světu, byly do procesu mapování a explorační zdrojů a ložisek Kaspického moře vtaženy globální těžařské giganty disponující penězi a technologiemi, které umožňují aktivity v oblasti pod dnem Kaspiku realizovat. I když tento proces není zdaleka ukončen, potvrdily dosavadní průzkumy, že region Kaspického moře má potenciál stát se významnou světovou zdrojovou oblastí pro zásobování ropou a plynem. Průzkumy sice relativizovaly nerealistické odhady objemu zásob, nicméně potvrdily, že se jedná o objemy významné. Zdroje schopné sehrát úlohu jako doplňující vstupy ke stávající globální nabídce ropy a plynu za situace, kdy je zřejmé, že světová produkce bude v následujících dekádách vystavena tvrdému tlaku rostoucí poptávky nejen ze strany rozvinutých zemí, ale zejména ze strany některých z tzv. „emerging countries“, především Číny nebo Indie. V tomto smyslu představuje surovinový potenciál regionu Kaspického moře objekt vitálního zájmu v úvahách řady států usilujících o posílení surovinové bezpečnosti.²

V důsledku kolapsu Sovětského svazu a jeho mocenského ústupu v Kaspickém regionu, se oblast ocitla v hledáčku regionálních i globálních hráčů, kteří se s různou intenzitou a také s různou úspěšností začali v regionu angažovat. V procesu jejich interakce při projekci jejich dílčích zájmů se potvrdilo, že region je k úloze průsečíku mezinárodních vlivů svou strukturou a polohou určitým způsobem předurčen. Tvořící nárazníkové pásmo mezi Ruskem na severu, islámskými zeměmi Blízkého východu na

jihu, Tureckem ze západu a Čínou z východu, představuje oblast střetu, expanze a vymezování sfér vlivu těchto sousedních civilizací. Naproti tomu USA a Evropa, potažmo EU, nejsou z tohoto pohledu geografického s regionem přímo spojeny. V popisované regionální hře, je to ovšem právě angažmá Západu co dává celému procesu globální punc, globální rozměr.

Geografická realita dala regionu do vínku přirozenou rezistenci vůči mocenské konsolidaci. Kaspické moře, které region na jednu stranu spojuje a formuje, jej na stranu druhou svou obrovskou rozlohou rozděluje natolik, že se v oblasti nevytvořila jakási centrální „kaspická“ regionální mocnost, ale vzniklo více mocenských center hraničících s vodním prostorem. Region, respektive jednotlivá centra moci se pak stala cílem pro aktivity velkých okolních aktérů.³ V minulosti ze střetů o vliv nad oblastí vyšla nejméně úspěšněji Moskva, která začlenila téměř celý region včetně podstatné části kaspického pobřeží do svého impéria. Celý prostor nicméně ovládnut nebyl, protože přítomnost na břehu Kaspického moře si udržela ještě Persie / Írán.

Po dobu existence SSSR se situace okolo práv ke Kaspickému moři zdála být relativně jednoduchou vzhledem ke skutečnosti, že jej sovětské území takřka obklopovalo, vztahy s jediným dalším, s vodní plochou hraničícím státem, byly vyřešeny bilaterálními úmluvami a status quo víceméně oboustranně respektován.

Rozpad Sovětského svazu způsobil skutečnou „rošádu“ na kaspické šachovnici. V oblasti se namísto jednoho globálního „superhráče“ objevili hráči hned čtyři (Ázerbájdžán, Kazachstán, Rusko, Turkmenistán), přičemž zájmy jednoho jsou globální a zájmy ostatních tří naopak výrazně regionálně podmíněné. Právě tyto tři státy, motivované v první řadě úsilím o zachování křehké, nově nabyté svobody, se přihlásily o svůj podíl na potencionálním kaspickém bohatství.

V souvislosti s tím vyvstala jako ústřední problém otázka rozdělení Kaspického moře, určení práv pobřežních států k vodnímu prostoru a jeho zdrojům, určení právního režimu, kterým by se užívání prostoru a využívání jeho zdrojů řídilo. Tento proces, je ve svém jádru politický, nicméně spolu s tím jak se zúčastněné státy dovolávaly na podporu svých požadavků zásad a principů mezinárodního práva, se problém posunul i do roviny právní.

---

³ Souleimanov, E.; Geopolitika kaspického regionu; www.amo.cz ; 5.12.2003

Díky jedinečným specifikům je možné, aby byl prostor Kaspického moře chápán buď jako moře nebo jako jezero, přičemž toto určení implikuje z pohledu mezinárodního práva aplikaci odlišných právních režimů, jimiž by se prostor mohl řídit. Vzhledem k pravidlům mezinárodního práva má toto určení výrazný dopad na určení podílů, výlučných zón a tím de facto nároků na zdroje pro jednotlivé státy. V pozdějším období vedle samotného (ne)rozdělení výsoštných zón prostoru vykristalizovala další, fixaci právního režimu podmíněná, oblast praktické činnosti a sice problematika výstavba produktovodů spojujících břehy Kaspického moře.

Je zjevné, že dotčené státy se ve svých názorech na samotnou právní otázku více než expertním výkladem nechávají ovlivňovat tím, které z obou pojetí lépe vyhovuje jejich (i momentálním) zájmům, což právní problém vrací zpět do roviny politické.

Sledováním vzájemné interakce inkriminovaných států v období uplynulých dvou dekad v konfrontaci s jimi prosazovaným chápáním mezinárodněprávního výkladu poznáme jejich vyjednávací pozici, proměny této pozice v čase a ambice pro futurum. Je totiž zřejmé, že právní argumentace je součástí vyjednávací strategie každého z aktérů a za odbornou stafáží zdůrazňující ten který výklad mezinárodněprávních norem se skrývá politické zadání. Pro pochopení toho jakou úlohu právnícké téma v celé záležitosti skutečně hraje, je proto třeba se pokusit o komplexní aplikaci zásad mezinárodního práva na specifický a unikátní případ Kaspického moře. Tato aplikace bude zřejmě komplikovanější v případě práva mořského, kterému mezinárodní úprava věnuje velkou pozornost.

V neposlední řadě je třeba si uvědomit i skutečnost, že také na poli mezinárodního práva byly přijaty významné dohody v době, kdy většina dnešních aktérů nebyla subjekty mezinárodního práva. Z tohoto důvodu je třeba se zabývat i otázkou případné sukcese jednotlivých států do závazků SSSR, která by připadala v úvahu jak u smluv multilaterálních, právotvorných, tak u relevantních, v minulosti uzavřených dvoustranných smluv. V neposlední řadě se musí teoretická aplikace zabývat platností, respektive existencí obyčejového režimu ve vztahu zúčastněných subjektů. Takto vytvořený model rozebírající dopady použitelných norem ukáže, co je jádrem tzv. právního sporu o určení statusu Kaspického moře.

Bylo by nekorektní pohlížet na problematiku rozdělení Kaspického moře pouze staticky očima právníků, neboť je procesem prvořadě politickým a v tom spočívá jeho

dynamika. Probíhají interakce účastníků „kaspické hry“, vývoj jednání, sbližování jejich pozic, dosažení dílčích shod, kompromisy a ústupky. To otevírá prostor pro teoretickou analýzu na poli zkoumání mezinárodních vztahů.

Při zkoumání regionálních trendů se ukáže jako potřebné uvědomit si i vývoj vztahů v linii globální, která se v regionálním dění promítá. V poslední dekádě 20. století se v tomto smyslu v regionu jako hlavní trend projevil ústup monopolního vlivu Ruska a pronikání USA, potažmo Západu, do Kaspického regionu. Tedy trend odrážející posun na globální úrovni od bipolarity až k jakési dominantní unipolaritě, který toto období provázel. Regionální vztahy v dekádě následující, a zejména pak vývoj její druhé poloviny, pak získávají spíše určitý charakter multipolarity spolu s tím, jak do regionální hry vstupují další aktéři. V kontextu této korelace s vývojem na globální scéně, kde se rovněž projevuje určitý posun k multipolaritě, tak v zásadě opět zapadá regionální problematika do globálního schématu.

Zasazením statického výkladu mezinárodního práva do dynamické analýzy mezinárodně politické, kombinující regionálně zaměřený pohled s globální perspektivou, se otevře perspektiva mocenských siločar protínajících se v kontextu otázky dělby Kaspického moře v rámci geopoliticky senzitivního Kaspického regionu.

2. Teoretická část

2.1 Charakteristika tématu, prostoru, a úrovní zkoumaných procesů

Tématem práce bude problematika fixace právního statusu Kaspického moře v souvislosti s delimitací národních zón pobřežních států a určením mezinárodně právního režimu pro využívání jeho nerostného bohatství, pojednaná v širším geopolitickém kontextu.

Jádro problému lze chápat jako spor o správnou aplikaci norem mezinárodního práva v souladu s určením právního statusu prostoru. Teoretickou analýzu aplikace odlišných právních výkladů je nutné zasadit do celkového kontextu vztahů relevantních regionálních a globálních aktérů, což ukáže, jak politika a zájmy jednotlivých států determinují jejich výklad mezinárodního práva. Ukáže se také, že spíše než pobřežní státy, kterých se delimitace určení režimu využívání prostoru fakticky týká, ovlivňují proces aktivity globálních hráčů sledujících region geopolitickou perspektivou (zejména) v souvislosti s kontrolou jeho významných energetických zdrojů.

Obrázek⁴: Mapa zobrazující „novou“ politickou realitu v regionu

---

⁴ <http://www.david-sadler.org/pages/obx/ukraine.htm>

Na začátku zkoumání je potřeba vymezit a terminologicky definovat prostor a sféry vlivu, kde probíhají zkoumané děje a interakce. V užším pojetí je tímto prostorem Kaspické moře a analýza se věnuje pěti státům na jeho pobřeží. Tyto státy jsou přímými aktéry procesu, který označuji jako „kaspická hra“. Procesu, ve kterém se pětice kaspických států adaptuje na novou politickou realitu v regionu. Tématem kaspické hry je vyjasnění práv těchto států ke Kaspickému moři a jeho zdrojům. Nesourodou pětici aktérů kaspické hry tvoří Írán, Rusko, Ázerbájdžán, Kazachstán a Turkmenistán. Kaspická hra je jádrem na které se jako druhá vrstva nabaluje širší proces interakcí, které jsou ve své podstatě projekcí moci dalších subjektů, které usilují o vliv v regionu Kaspického moře a skrze tento vliv rovněž o kontrolu a získání podílu na nerostném bohatství regionu Kaspického moře. V tomto procesu je mocenský vliv uplatňován převážně nepřímo jako ovlivňování vývoje v regionu Kaspického moře a v užším smyslu pak jako ovlivňování kaspické hry. Jako region Kaspického moře v tomto kontextu pak chápu nejen prostor samotného Kaspiku, ale zahrnuji do něj i pobřežní státy⁵, skrze které je tento vliv projektován. Jako Kaspický region pak označuji panregion zahrnující kromě regionu Kaspického moře také další oblasti Jižního Kavkazu (Arménie, Gruzie) a Střední Asie (Uzbekistán, Tádžikistán, Kyrgyzstán). Tento panregion je třeba chápat jako geopolitický prostor tvořený zdánlivě ne zcela sourodou skupinou států, jehož společným jmenovatelem je souvislost a úzká provázanost s kaspickými vztahy a procesy, a společnou sumou pak jeho funkce geopolitického retardéru mezi několika civilizačními oblastmi.

2.2 Charakteristika aktérů jednotlivých pater interakce

Hráče „velké hry“ o bohatství regionu lze dělit podle dvou hlavních kategorií. Z pohledu geografického na hráče externí anebo interní a s ohledem na jejich mocenský záběr na hráče globální anebo regionální. Z hlediska prvního kritéria jde o to, že aktéry jsou jednak státy situované mimo region, ale jsou jimi i ti z přímých účastníků užší regionální interakce (kaspické hry), kteří mají schopnost efektivní vnější mocenské projekce usměrňující chování jejích druhých účastníků. Interním aktérem je v první řadě Rusko a mohl by jím být ještě Írán kdyby ovšem nebyl jeho silový potenciál plně zaangažován do zcela jiného, globálního procesu. Externími aktéry velké hry jsou USA, Čína, EU, Turecko a potenciálně, s výhledem do budoucna, pak možná také Indie,

---

⁵ Samozřejmě s logickým omezením pouze na relevantní území v případě Ruska a do jisté míry Íránu,

respektive i Pákistán. Druhé kritérium bere jako rozlišující kategorii mocenský záběr aktérů a reflektuje skutečnost, že zatímco projekce vlivu některých hráčů se omezuje na region, jiní mají záběr globální. Za regionální hráče považují Turecko a s již uvedenou výhradou Írán. Globálními hráči pak jsou Rusko, USA, Čína a EU.⁶ Skutečnost, že se tyto globální hráči angažují ve velké hře, v jejímž rámci pak, ať již přímo či nepřímo ovlivňují hru kaspickou, zasazuje celou problematiku do globálního geopolitického kontextu, činí z ní součást hry globální.

Vzroste-li do budoucna angažmá Indie a Pákistánu vůči regionu Kaspického moře, bude jejich sféra pravděpodobně oscilovat mezi těmito dvěma kategoriemi, přičemž první bude mít zřejmě blíže ke kategorii hráčů s globálním a v případě druhého půjde pak spíše o hráče s regionálním záběrem.

2.3 Postupy a metody

Jedinečná specifika plynoucí z historie a geografické reality činí z Kaspického moře unikátní objekt pro teoretický model aplikace mezinárodněprávních norem a principů. Ačkoli bývá právní stránka problému Kaspického moře odbornou literaturou chápána jako zásadní determinanta dalšího rozvoje směřování států regionu, relevantní práce skutečný právní rozbor opomíjí.

Předložená práce podá rozbor variant aplikace použitelných norem mezinárodního práva. Ten ukáže kromě vlastní relevance především praktický dopad aplikace právních výkladů zabývajících se zejména otázkou (i) statusu Kaspiku jako „moře“ nebo „jezera“, (ii) sukcese pobřežních států do mezinárodních závazků SSSR a (iii) existence smluvního anebo obyčejového režimu využívání prostoru a jeho zdrojů.

Smyslem práce bude ovšem konfrontovat statický model variant aplikace práva, řešící ústřední otázku problému v rovině teoretické, s analýzou střetu zájmů jeho přímých aktérů i projekce zájmů globálních hráčů, dynamického procesu determinujícího celý problém i jeho řešení. Práce se zaměří na analýzu (i) zahraničněpolitické koncepce pobřežních států a (ii) strategie „velkých“ hráčů projektujících své zájmy vůči regionu

---

⁶ EU jako aktéra je pro tento účel analýzy nutné chápat extenzivně, nepojímat její vliv a aktivity pouze jako formálně zúžené jen na unijní CFSP. Je třeba souhrně sumarizovat vliv a aktivity připadající na členské státy, ba dokonce zahrnout i potenciál některých nečlenských evropských zemí, které s EU a jejími zájmy natolik koexistují, že je lze pro účel studie chápat jako de facto entity participující na projekci moci EU v popisovaných procesech (typicky půjde zejména o Norsko, vzhledem k aktivitám Statoil).

skrze ně, a to zejména v kontextu energetiky, energetické bezpečnosti a projektů dálkových produktovodů. Podrobnější analýza bude přitom věnována strategii EU v regionu, z pobřežích států pak bude soustředit na Ázerbájdžán, který je bránou (nejen) pro její angažmá.

2.4 Zdroje a prameny

Použité zdroje lze rozdělit do několika základních tematických oblastí. První tvoří právní literatura zahrnující (i) primární prameny – mezinárodní úmluvy, mezistátní smlouvy a smíšené, komerční kontrakty a (ii) sekundární literaturu zabývající se aplikací mezinárodněprávních norem. Používám i odborné články a publikace pojednávající o kaspické otázce v kontextu politickém také jako o problému právním, byť se většina z nich omezuje na popis a nikoli na hlubší rozbor.

Druhou skupinu budou tvořit zdroje zabývající se mezinárodně politickou tematikou a teoretickým zkoumáním mezinárodních vztahů – odborná literatura a články, akademické práce, internetové a novinové zdroje, zabývající se (i) Kaspickým regionem v globální geopolitické perspektivě a v kontextu energetické bezpečnosti, (ii) studiem interakce zájmů, motivací a vztahů zúčastněných aktérů nebo (iii) konkrétním státem, jeho vývojem a zahraničněpolitickou koncepcí.

Třetím významným informačním vstupem práce jsou zdroje z oblasti energetiky, analytické materiály a studie, státní energetické strategie, koncepce, prognózy a především také primární statistická data.

Vzhledem k tomu, že politická rovina zkoumané materie je velmi živá, jsou poslední oblastí zdrojů informace týkající se aktuálních událostí a vývojových trendů získávané jak z veřejných zdrojů, tak jako formální i neformální informace z teritoria, unijních kruhů anebo energetického sektoru.

3 „Velká hra“ o bohatství regionu kaspického moře

3.1 Nerostné suroviny – determinanta vývoje a pozice regionu v mezinárodním prostředí

Energetické zdroje Kaspického regionu jsou tím, co jej činí atraktivní, co primárně přitahuje zájem externích hráčů o tuto oblast. Existence surovinových zásob a perspektiva potenciálního bohatství, která se od jejich využití odvíjí, je pak hlavním hybatelem interakce mezi pobřežními státy v rámci kaspické hry. Zásoby energetických surovin a zisk z jejich prodeje jsou prémií, o kterou se hraje mezi pobřežními státy. Z pohledu aktérů velké hry o region jsou pak v rámci interakce jejich aktivit tyto zdroje nahlíženy coby cílový objekt, o jehož kontrolu je třeba usilovat. Jejich motivace pak oscilují od zájmů čistě ekonomických, přes úsilí o posílení energetické bezpečnosti, až do sféry globální.

Faktický základ energetického rozměru velké hry je jasný. Zásoby ropy a plynu Kaspického regionu jsou rozsáhlé, přičemž část nalezišť a zejména naleziště v oblasti Kaspického moře byla dosud netěžena a část prostoru nebyla dosud ani prozkoumána, což dává perspektivu objevení dalších ložisek. Samotným aktérům kaspické hry chybí finanční prostředky, know-how a technologie nezbytné pro exploraci a exploataci, což otevírá prostor pro zapojení externích hráčů. Zároveň přináší potenciální rozvoj těžby nutnost řešit otázku zajištění spotřebitelských trhů pro vytěžené suroviny a především pak otázku transportu těchto surovin k cílovým spotřebitelům. To vše probíhá v kontextu nejasného, nejistého právního titulu k energetickému bohatství Kaspického moře.

3.2 Historický exkurz zájmu o kaspické suroviny

Region Kaspického moře patří mezi tradiční těžební lokalitu, zájem o něj jako o zdroj surovin tedy není ničím novým. Carské rusko se o ropu v oblasti začalo zajímat v druhé polovině 19. století a rok 1871 je pak počátkem ropného průmyslu v místech, kde se dnes nachází velké Ázerbájdžánské ropné pole Bibi-Eibat.⁷ Konec 19. století byl v

---

⁷ Gokay, Bulent; Oil, War and Geopolitics from Kosovo to Afghanistan in: Journal of Southern Europe & the Balkans; May 2002; Vol. 4; Iss. 1; str.1

oblasti obdobím zájmu západních investorů o ropná ložiska. Mezi prvními byli bratři Nobelové následováni rodinou Rotschildů. Na počátku 20. století pak byl Ázerbájdžán světově nejvýznamnějším producentem ropy.⁸

Strategický význam kaspické ropy se pak projevil v obou světových válkách, zejména pak ve válce druhé, kdy byla ropa základem pro mobilitu těžké vojenské techniky. Tehdejší úloha kaspických zdrojů dosahovala strategického rozměru, což bylo patrné i na německé vojenské strategii. Německo nejprve v období paktu Molotov-Riebertrop ruskou ropu dováželo (kaspická ropa představovala až třetinu německého importu)⁹ a posléze během východní invaze po neúspěchu bleskového útoku se Němci pokusili Rudou armádu odříznout od kaspických ropných zásob.

V následném období význam kaspických nalezišť relativně klesal úměrně tomu, jak byla zvyšující se celosvětová poptávka po této surovině pokrývána z nově se rozvíjejících zdrojů. Tento relativní pokles významu regionu probíhal i v rámci samotného Sovětského svazu díky novým sibiřským nalezištím. Bezpečnostně energetická strategie SSSR v průběhu studené války usilovala o snižování dominantní závislosti země na kaspických zdrojích a soustředila se právě na tato odlehlá naleziště, která se jevila vhodnější, protože byla hůře dosažitelná při útoku nepřítele.

V současné době jsou tradiční pozemská ložiska ropy dávno za zenitem. To však v žádném případě neznamená konec ropy v regionu. V oblasti Kaspického moře, respektive pod jeho dnem jsou ložiska nová, z nichž některá již sice byla známá v období SSSR nicméně zůstala stranou zájmu těžařů, ponechána pro budoucí využití. S ohledem na kaspickou hru a centrální otázku určení právního statusu Kaspického moře je pak důležité připomenout, že tato naleziště jsou v prostoru rozmístěna značně nerovnoměrně.

3.3 Vzestup zájmu o kaspické suroviny v souvislosti s rozpadem SSSR

Vývoj v regionu po kolapsu Sovětského svazu ukázal, že vhodná konstelace pro využití těchto „skrytých“ zdrojů nastala. V důsledku změn se region otevřel světu a

---

⁸ Gokay, Bulent; Oil, War and Geopolitics from Kosovo to Afghanistan in: Journal of Southern Europe & the Balkans; May 2002; Vol. 4; Iss. 1; str.1

⁹ Gokay, Bulent; Oil, War and Geopolitics from Kosovo to Afghanistan in: Journal of Southern Europe & the Balkans; May 2002; Vol. 4; Iss. 1; str. 6

perspektivní lokality přitáhly zájem velkých těžařských gigantů. Proces těžby z oblasti mořského dna byl po technologické stránce v praxi dostatečně odzkoušen, zejména v Severním moři¹⁰. Příznivý faktor pro rozvoj těžby v náročnějších lokalitách byl také vývoj ceny ropy, která byla v období 90. let na pozvolném ale jistém vzestupu, což činilo tuto činnost rentabilní.

Hlavním impulsem pro zájem o region ovšem jednoznačně byly politické události, kolaps SSSR, po němž se region otevřel vnějším vlivům. Rozpadem Sovětského svazu se zásadně změnila podoba regionu Kaspického moře. Na mapě regionu se objevily čtyři nové státy, Rusko, Ázerbájdžán, Kazachstán a Turkmenistán a vytvořily se tak základní kulisy pro „velkou hru“ o kaspické bohatství.

Situace, kdy se na kaspické šachovnici objevilo pět hráčů namísto dvou a světové dění nebylo třeba nazírat bipolárními brýlemi, přinesla dynamiku, potřebnou pro rozvoj této perspektivní oblasti skrze její zapojení do globálního systému. Klíčovou se tato otázka stala pro tři „nováčky“ mezinárodního systému, tedy Ázerbájdžán, Kazachstán a Turkmenistán. Vzhledem ke kolapsu obchodních vazeb v rámci bývalého sovětského prostoru, na který byly tyto státy výlučně orientovány a vzhledem k celkové relativní zaostalosti po dekadách panství sovětů, bylo pro tyto tři státy životně důležité získat externí stimuly a prostředky, nezbytné pro „nový start“ pod vlastní vlajkou.¹¹ Jediný, kdo mohl tyto prostředky poskytnout, byla vítězná strana studené války, tedy Západ a především Spojené státy americké, respektive v praxi jejich soukromý sektor. Lákadlem, schopným vzbudit jejich zájem pak byly, vedle vlivu v geostrategické oblasti, kaspické nerostné zásoby. Kromě možnosti získání kontroly zdrojů přitom bylo zřejmé, že motivací Západu bylo i to, že při předpokládané účasti západních firem by část zisku z energetického byznysu zůstala v podstatě doma.

3.4 Post-bipolární příležitost pro Západ

Pro Západ byla situace výzvou ve dvojím smyslu. Nabízela se možnost získat suroviny regionu, tedy zdroje alternativního původu k tradiční produkci, což znamenalo i posílení na poli diverzifikace energetických zdrojů. Snaha Západu o diverzifikaci

---

¹⁰ Mezi průkopnické oblasti podmořské těžby ovšem patřilo i Kaspické moře.

¹¹ Souleimanov, E.; Právo a politika v Kaspickém moři; Euroasijský expres; 31.10.2002

se přitom v počátečním období soustředila především na ropu ve snaze čelit závislosti na hlavních dodavatelích sdružených v OPEC.

Možnost proniknout do regionu ovšem nebyla v tomto období Západem chápána jen jako obchodní příležitost nebo jako šance pro posílení energetické bezpečnosti. Byla především chápána jako výzva geostrategická. V nejisté atmosféře změn konce 80. a počátku 90. let bylo hlavní snahou Západu vyplnit uvolněné mocenské pozice Moskvy v Kaspickém regionu, ať již z důvodu systematického vytlačování Ruska z oblasti, nebo čistě z důvodu zajištění regionální stability.

Vzhledem k počáteční politické situaci bylo zřejmé, že prostor pro angažmá Západu tvoří Ázerbájdžán, Kazachstán a Turkmenistán, státy, u kterých probíhá emancipace vůči vlivu Moskvy. Ázerbájdžán se pro nástup do oblasti jevil jako nejvhodnější, nebo spíše jako jediný možný, jako stát předurčený být pro Západ branou do kaspického prostoru.

Byly to však nakonec především „vnitřní“ záležitosti Ázerbájdžánu, které vstup západního vlivu a kapitálu do země a do regionu o několik let oddálily. Konflikt v Náhorním Karabachu, během něhož se stát dostal do de facto válečného stavu se sousední Arménií, příchod investorů zastavil.

3.5 „Kontrakt století“ – prolomení ruské hegemonie a start „velké hry“

Válečné neúspěchy a neutěšený výsledek (faktická prohra) bojů o Náhorní Karabach se odrazily i na vnitropolitické scéně Ázerbájdžánu, na které nastalo turbulentní období, kdy došlo v rychlém sledu k několika obměnám ve vedení země a pokusům o násilný převrat. Říjen 1993 k moci vynesl Hejdara Alijeva, špičkový kádr republikových struktur strany a KGB z období SSSR¹², během jehož vlády v zemi došlo ke zklidnění situace. Necelý rok poté pak v Baku padl startovní výstřel „velké hry“, když zde byla 20. září 1994 podepsána smlouva¹³ o využití velkých ropných polí, Čirag, Azeri a hlubokomořské části naleziště Gunešli, jejímiž stranami byly ázerbájdžánská státní ropná

---

¹² Wanner, J.; Ropná politika v oblasti kaspického moře a ve střední asii in: Vzájemné vztahy postsovětských republik; Ústav mezinárodních vztahů; Praha 1998; str 144

¹³ AGREEMENT ON THE JOINT DEVELOPMENT AND PRODUCTION SHARING FOR THE AZERI AND CHIRAG FIELDS AND THE DEEPWATER PORTION OF THE GUNASHLI FIELD IN THE AZERBAIJAN SECTOR OF THE CASPIAN SEA

společnost SOCAR (State Oil Company of the Azerbaijan Republic) a skupina těžařských společností - Amoco Caspian Sea Petroleum Limited, BP Exploration (Caspian Sea) Limited, Delta Nimir Khazar Limited, Den norske stats oljeselskap a. s, Lukoil Joint Stock Company, McDermott Azerbaijan, Inc., Pennzoil Caspian Corporation, Ramco Hazar Energy Limited, Turkiye Petrolleri A.O., Unocal Khazar, Ltd.¹⁴ Rozhodnutí uzavřít tuto smlouvu lze interpretovat jako prozíravé rozhodnutí, je si však zároveň nutné uvědomit, že Ázerbájdžán v dané situaci, neměl mnoho jiných variant na výběr. V důsledku karabašského konfliktu na tom byla země po třech letech samostatnosti hůře než na začátku a bylo zřejmé, že nerostné bohatství je jediný reálný zdroj příjmů s jehož pomocí bude možné nastolit vzestupný kurz dalšího vývoje. Realistický byl i úsudek, že země samotná nemá fyzické, technické ani finanční kapacity nezbytné ke skutečně efektivnímu nastartování procesu těžby surovinových zdrojů.

Především lze ovšem otevření kaspického prostoru globálnímu těžařskému sektoru chápat jako taktický politický manévr Ázerbájdžánu. Přítomnost zájmu externích hráčů, a zejména USA, mu poskytla značnou bezpečnostní garanci jeho budoucí nezávislosti. Angažmá Ruska v kontextu bojů o Náhorní Karabach, byť bylo částečně nekoordinované v důsledku vytížení vlastními problémy, zřetelně naznačilo, že Moskva nehodlá jen nečině přihlížet ztrátě mocenské pozice v oblasti Jižního Kavkazu, potažmo celém prostoru bývalých sovětských republik. To vše si dobře uvědomovalo ázerbájdžánské vedení usilující o konsolidaci země, respektive usilující o samotné udržení její křehké samostatnosti.

Ázerbájdžán se tak rozhodl využít pro obnovu a upevnění pozice země nerostné bohatství v Kaspickém moři, které nabídl zahraničním investorům. Prezidentským dekretem pověřil Hejdar Alijev v únoru 1994 SOCAR urychlením zahájení rozvoje těžby ropy a plynu, tedy v praxi ke sjednání podmínek vstupu těžařských firem do země.¹⁵ Nešlo přitom jen o jednání se západními těžaři, do jednání byly zahrnuty i ruské subjekty, respektive ruský stát.

Uzavřením „kontraktu století“, jak bývá smlouva označována, Ázerbájdžán indikoval odklon od mocenské orbity Ruska a Západ jasně deklaroval svůj zájem o přítomnost v regionu. Na druhou stranu ovšem nešlo také o žádný políček do tváře

---

¹⁴ Wanner, J.; Ropná politika v oblasti kaspického moře a ve střední asii in: *Vzájemné vztahy postsovětských republik; Ústav mezinárodních vztahů; Praha 1998; str 148*

¹⁵ Decree No. 56 of the President of the Republic of Azerbaijan "On Speeding Up The Development Of Azerbaijan Republic Offshore Oil and Gas Fields in the Republic of Azerbaijan" dated 4 February 1994

Moskvy, se kterou byl postup Ázerbájdžánu předjednan a v zásadě jí byla dána šance akceptovat bez ztráty tváře novou realitu, již za stávající situace nebyla schopna nějak efektivně zvrátit. Výsledkem kompromisu byla smlouva mezi vládami Ruska a Ázerbájdžánu o „spolupráci v oblasti průzkumu a těžby ropy a plynu na území Ázerbájdžánské republiky“ z 20. listopadu 1993. Ta obsahovala kromě obecné deklarace ruské přítomnosti při nakládání s ázerbájdžánským nerostným bohatstvím i konkrétní dohodu o 10% účasti ruské společnosti Lukoil na kontraktu století. Formálně tak byla účast na kontraktu mezinárodní, tři americké společnost, dvě britské a po jedné z Ruska, Norska, Turecka a Saudské Arábie¹⁶. Zkoumána právním okem má smlouva formu západního stříhu a je zjevně produktem amerických právníků. Jde o 100 stránkový „master agreement“ detailně řešící vztahy smluvních stran, díky čemuž získává relativně velkou vypovídací hodnotu o faktické situaci a motivaci stran. Typově se jedná o „Production Sharing Agreement“, jehož předmětem je průzkum a těžba v „ázerbájdžánském sektoru“ Kaspického moře, prováděná společnou entitou AIOC (Azerbaijan International Operating Company). Oblast se nachází ve vzdálenosti přes 100 km od pobřeží a má rozlohu 432,4 km². Skládá se ze tří lokalit objevených již v 80. letech - ropných nalezišť Azeri¹⁷ a Čirag¹⁸ a hlubokomořské části naleziště Gunešli – ložiska plynu¹⁹. Těžaři se zavazují k průzkumu nalezišť a následné těžbě, zavazují se dodat do oblasti technologie, provést (3D seismický) průzkum a vybudovat infrastrukturu pro těžbu a následný transport potrubím mimo území Ázerbájdžánu. Na jejich bedrech je také plně ponechána otázka financování. Nad celým procesem si nicméně drží kontrolu Ázerbájdžán, který na základě průběžných reportů těžařů odsouhlasuje další postup každé fáze. Velká péče je logicky věnována ochraně investic těžařů, což naopak vliv státu na celý proces, respektive libovůli v rámci rozhodovacího procesu oslabuje. Výhradní práva těžařů jsou omezena jen na těžbu ropy. Při své činnosti mohou k technickým účelům využívat asociovaný plyn, přičemž nespoteřované objemy tohoto plynu jsou povinni bezplatně odvádět SOCARu. V případě objevení ložiska neasociovaného plynu jsou povinni informovat SOCAR, který může uzavřít o těžbě tohoto plynu separátní smlouvu se třetí stranou, přičemž stávající smluvní partneři mají určitá přednostní práva. Smlouva je podepsaná na 30 let ode dne účinnosti.²⁰ Pro praktické kroky zavádí smlouva poměrně

---

¹⁶ Spartharou, Angeliki; The Political Role of Oil in Azerbaijan 1989 – 1994 in: Journal of Southern Europe and Balkans; May 2002; Vol.4; Iss. 1; str 34

¹⁷ Primárně bylo objektem zájmu Amoco, Unocal, BP, McDermott, Ramco a Statoil

¹⁸ Primárně objekt zájmu BP a Statoil

¹⁹ Objekt zájmu Pennzoil

²⁰ Po ratifikaci v Milli Mejlis - ázerbájdžánském parlamentu

krátké termíny – 18 měsíců do startu těžby ranné ropy, 48 měsíců pro zahájení plné produkce a 54 měsíců pro první dodávky do transportního systému. Ten je označován jako „Main Export Pipeline“ a je definován jen jako „vedoucí do lokality mimo Ázerbájdžán“. Ve smlouvě je sice závazek stran učinit kroky nezbytné k reverzu trasy Baku-Tichoreck, nicméně z podtextu je zřejmé, že jde o dočasné řešení a do budoucna se počítá s vybudováním nového ropovodu, Baku-Tbilisi-Supsa a/nebo Baku-Tbilisi-Çeyhan. Smluvní závazky Ázerbájdžánu spočívají, kromě dání nalezišť k dispozici také ve všestranné součinnosti (administrativní povinnosti, povolení, licence) a poskytnutí daňového osvobození a zvýhodnění. Ázerbájdžán měl také poskytnout možnost využití „těžké“ těžební techniky – mobilní těžební jednotky Kasporneft schopné operovat v hloubce 200 metrů a (po úpravách i více). Je evidentní, že dopravit těžkou techniku bylo pro západní těžaře logisticky náročné a naopak, že technika podmořské těžby existovala v oblasti již před jejich příchodem. Kromě podílu na zisku z prodeje ropy, práv na využití části produkce, a nepřímého benefitu zahraničních investic garantuje kontrakt století Ázerbájdžánu jednorázový bonus ve výši 300 miliónů dolarů, jehož polovina je splatná 30 dnů po účinnosti smlouvy.

3.6 Otázka dělby prostoru

„Kontrakt století“ dal oblasti geopolitickou dynamiku, přivedl do regionu globální naftařský velkokapitál a Ázerbájdžánu přinesl okamžité reálné zisky a investiční impulzy. V souvislosti s tím, jak se potenciální bohatství začalo reálně materializovat, se zároveň dostala na pořad dne otázka, komu vlastně zdroje ropy a plynu z Kaspického moře náleží. Ázerbájdžánský příklad přitom především jasně ukázal, kudy vede cesta od zdrojů známých nebo dokonce jen předpokládaných ke skutečným penězům a vyvolal reakci dalších pobřežních zemí hlásících se o svá práva.

Otázka rozdělení Kaspického moře, jako téma pro vztahy mezi pobřežními státy, tak nabývala na důležitosti úměrně s tím, jak se vidina přílivu finančních zdrojů přibližovala realitě. Rozběhla se další etapa „velké hry“ tentokrát v rámci mocensko-diplomatických relací mezi pěti kaspickými hráči. Výsledek této užší „kaspické hry“ je zásadní pro budoucí vývoj a podobu regionu a zejména pak pro budoucnost nově nezávislých států. Již, to, že se jedná o otázku územní výsosti činí ze záležitosti vysoce

citlivé téma. Přítomnost nerostného bohatství, které je v případě „kaspických nováčků“ bohatstvím jedinečným, pak věc posouvá do oblasti životních zájmů.

4. Pobřežní státy coby aktéři „kaspické hry“, motivace, perspektivy a pozice v otázce dělby oblasti

Hráči „kaspické hry“ jsou příliš různorodí na to, aby bylo možné jejich pozice a motivace vyjádřit v jedné úrovni vztahů. Pro pochopení problému je proto třeba se zabývat otázkou priorit a cílů, které jednotliví aktéři sledují na straně jedné a externích tlaků na ně vyvíjených na straně druhé. Staticky popsané pozice jednotlivých aktérů je pak třeba vnímat komplexně, zasazené do celkového regionálního komplexu, ve vzájemné interakci a provázanosti. Vnější vlivy velké hry pak rozměry regionální otázky přesahují a zapojují regionální téma do širšího kontextu. Statický rozbor pozice, momentální situace a perspektiv jednotlivých účastníků užší hry o zdroje Kaspického moře, je nicméně klíčový pro identifikaci a pochopení těchto vnějších vlivů, tedy pro analýzu strategie a konkrétních kroků jednotlivých velkých hráčů směrem k regionu. Tyto vnější vlivy velké hry mají samozřejmě dopad i do procesu řešení ústřední otázky právního statusu Kaspického moře a ovlivňují názory pobřežních států na podobu tohoto řešení. Tomuto vývoji se podrobněji věnuje zvláštní kapitola práce. V této části jde zejména o zmapování základů těchto pozic, tedy o pohled spíše statický.

4.1 Ázerbájdžán - regionální perspektiva

Ázerbájdžán je klíčový stát pro dynamiku Kaspického regionu. Tato úloha spočívá ve skutečnosti, že je z hlediska Západu nezbytným předpolím pro samotnou účast ve hře o vliv a nerostné bohatství Kaspického regionu. Zbigniew Brzezinski pro úlohu Ázerbájdžánu používá výstižný příměr, když jej vidí jako „zátku, která kontroluje přístup do láhve obsahující bohatství kaspické pánve a Střední Asie.“²¹

Ázerbájdžán se ze zemí regionu nejvíce orientoval prozápadně, odhady zásob při jeho pobřeží Kaspického moře z počátku 90. let vypadaly slibně a navíc šlo o zemi s dlouholetou těžařskou tradicí, mající určité technologicko-logistické zázemí. Nic nestálo v cestě tomu, aby se Baku stalo hlavním stanem těžařských společností v Kaspickém regionu.

Hlavní ázerbájdžánské zdroje ropy představuje skupina polí Azeri-Čirag-Gunešli, objekt kontraktu století z roku 1994. Odhadované zásoby vynesly Ázerbájdžán vzhůru ve

---

²¹ Brzezinski Zbigniew; *Velká šachovnice*; Mladá fronta; Praha 1999; str. 133

světových statistikách. Dodávky této produkce se pak postupně v průběhu následující dekády stávaly realitou. Zásadní nárůst produkce ropy nastal po napojení oblasti na světové trhy ropovodem BTC. Průzkumy v následujících letech nicméně nepřinesly nález dalších ropných zdrojů obdobné velikosti a nepotvrdily tak Ázerbájdžán v pozici jasného „ropného leadera“ regionu, kterým se zdál být v první polovině 90. let. Údaje o potvrzených zásobách ropy z konce roku 2009 činí v případě Ázerbájdžánu 7 z celkových 48 miliard barelů ropy připadající na celý Kaspický region. Došlo nicméně k objevům řady menších nalezišť, která rozvíjí SOCAR buďto samostatně, anebo ve spolupráci se zahraničními těžařskými společnostmi. Současná ázerbájdžánská produkce činí 1,1 miliónu barelů denně, její kulminace se očekává mezi roky 2015 – 2020, poté je predikován postupný pokles. Převážná část této produkce je přitom určena na export, který v roce 2009 činil 0,97 miliónu barelů denně, maxima má podle odhadů export ázerbájdžánské ropy dosáhnout již okolo roku 2015.²² S vidinou blížícího se poklesu exportního potenciálu nahrazuje země systematicky v domácím sektoru ropu jako energetický zdroj zemním plynem. Jednak proto, že jeho zásoby jsou perspektivnější a jednak v úmyslu ušetřit objemy ropy pro export, který je, na rozdíl od plynu, již v plném provozu.

Naleziště Azeri-Čirag-Gunešli bylo objeveno již za éry Sovětského svazu, nicméně skutečně rozvíjena byla jen mělkinná část naleziště Gunešli. Tato část nebyla předmětem „kontraktu století“ a těžba zde probíhá separátně pod vedením ázerbájdžánského SOCARu. Z této činnosti pochází převážná část ropy a plynu, se kterým tato státní společnost v současnosti pracuje ve své vlastní režii. Průzkumné a těžební operace Azeri, Čirag a hlubolomošské části Gunešli provádí jménem AIOC operátor projektu, kterým je British Petrol. V počáteční fázi se těžba soustředila na naleziště Čirag, jehož vytěžování bylo zahájeno v roce 1997. Objemy těžby byly postupně navyšovány. V roce 2010 dosáhla těžba na 800 tisíc barelů denně. Postup při navyšování těžby byl pochopitelně odvislý také od kapacity tranzitních cest. V tomto smyslu pak představovalo hlavní impulz spuštění ropovodu BTC v roce 2006. Spolu s náběhem produkce exportu ropy začala éra hospodářského růstu Ázerbájdžánu. HDP Ázerbájdžánu v roce jeho spuštění vzrostlo o 34,5 %.²³ Ropný sektor se etabloval jako hlavní hospodářské odvětví této, jinak v řadě segmentů nedostatečně rozvinuté, země. Hospodářský růst nabral závratné tempo, růst

---

²² IEA World Energy Outlook 2010; International Energy Agency/Organization for Economic Co-operation and Development; Paris, 2010

²³ Informace OEÚ zastupitelského úřadu ČR v Baku

HDP dosahoval v několika po sobě jdoucích letech i dvouciferných čísel. Nástup tzv. finanční krize v roce 2009 sebou přinesl pokles ceny ropy, což se samozřejmě projevilo i na příjmech z ázerbájdžánského exportu. Nicméně i v krizovém roce 2009 ještě rostlo HDP Ázerbájdžánu o 9,5 % a pokles přišel až v následujícím roce, kdy klesl na, z našeho pohledu stále ještě krásných, 5 %²⁴. Příjmová stránka ázerbájdžánského rozpočtu byla přitom pro rok 2010 nastavena s ohledem na předpokládaný propad globální poptávky s kalkulací ceny ropy ve výši 45 USD za barel. Vzhledem k tomu, že cena ropy ve skutečnosti neklesla za celý rok pod 70 USD za barel, skončil rozpočet ve výrazném převisu a Ázerbájdžán „byl nucen“ rozhodnout o mimořádném navýšení rozpočtových výdajů. Ačkoli průzkumné práce provedené v průběhu 90. let ukázaly, že předběžné odhady ázerbájdžánských zásob ropy z počátku dekády byly nadsazené, je zřejmé, že pro následující desetiletí má těžba ropy potenciál sloužit zemi jako významný zdroj příjmů.

Ázerbájdžán disponuje kromě zásob ropy rovněž zásobami zemního plynu, jehož těžba se má stát dalším důležitým sektorem hospodářství země. Statistika z konce roku 2009 udává prokázané zásoby ázerbájdžánského plynu ve výši 1,4 bilióny kubických metrů (1,4 bil. m³).²⁵

Ve srovnání s ropným je segment plynu teprve v rané fázi. Probíhá průzkum a rozvoj nalezišť, produkce je určena z více než poloviny pro krytí domácí poptávky. Zásadní determinantou navýšení produkce je vybudování tranzitních cest. Ze současné roční produkce, která podle údaje z roku 2009 činí 17 mld. m³ plynu je exportováno 8 mld. m³. Předpokládaný vývoj produkce počítá s nárůstem těžby plynu na 36 mld. m³ v roce 2020, pro období 2030-2035 pak uvádí údaj 49 mld. m³ za rok. Z tohoto množství činí predikce objemů určených pro export 23 mld. m³ v roce 2020 a 35 mld. m³ ročně mezi lety 2030-2035.²⁶

Část ázerbájdžánské produkce plynu, zhruba jedna čtvrtina, pochází z ložisek asociovaného plynu v oblasti naleziště Azeri-Čirag-Gunešli. Nicméně většina asociovaného plynu z tohoto zdroje je využívána, když je plyn vstříkovan zpět do ložiska za účelem zvýšení tlaku (reinjection), pomocí čehož je ropa vytěžována na povrch. Jak

---

²⁴ Informace OEÚ zastupitelského úřadu ČR v Baku

²⁵ Pro údaje o objemech zemního plynu jsou používány zkratky, které vycházejí z angličtiny, tedy “bil. m³” pro “trilion cubic meter” = bilión kubických metrů a “mld. m³” pro bilion cubic meter” = miliarda kubických metrů. V praxi pak je evergreenem prací pojednávajících o plynu, že skutečné údaje zůstávají “ztraceny v překladu” a dochází k jejich posunu o jeden řád, což hodnotu citovaných dat zřetelně devaluje.

²⁶ IEA World Energy Outlook 2010; International Energy Agency/Organization for Economic Co-operation and Development; Paris, 2010

vyplývá z kontraktu století z roku 1994 je nespotřebovaný plyn odváděn těžebním konsorciem SOCARu. Ten navíc ve vlastní režii těží plyn z mělčinné části naleziště Gunešli.

Skutečný průlom v oblasti plynu znamenal pro Ázerbájdžán objev obřího pole Shah Deniz v roce 1999.²⁷ Naleziště se nachází v prostoru Kaspického moře, asi 100 km východním směrem od metropole Baku. Jeho rozloha činí 858 km². Plyn z tohoto naleziště představuje podstatnou část odhadovaných zásob Ázerbájdžánu. Teprve rozvoj Shah Deniz umožnil Ázerbájdžánu ukončit v roce 2006 import plynu z Ruska a stát se postupně jeho exportérem. Těžba z tohoto naleziště tvoří zhruba třetinu produkce země a tento podíl se bude do budoucna výrazně zvyšovat v souvislosti s dalším rozvojem těžby plynu určeného pro vývoz.

Zásoby gigantického pole plynového kondenzátu Shah Deniz jsou odhadovány v objemu 1,2 bil. m³. V současné době probíhá fáze Shah Deniz I, která má vytěžit zhruba 10 % zásob tohoto naleziště. Práce provádí konsorcium těžařských společností z různých zemí, ázerbájdžánský SOCAR, norský Statoil, ruský Lukoil, íránská OIEC, turecká TPAO. Operátorem pole je britsko-americký British Petrol. Těžba probíhá pod dnem Kaspiku, v hloubce okolo 5 kilometrů. Vytěžený plyn je veden potrubím do hypermoderního terminálu Sangašal, který se nachází asi 40 kilometrů jižně od metropole Baku a představuje vstupní bod tranzitu ázerbájdžánského plynu i ropy. Odtud je plyn dále tranzitován, z převážné části plynovodem BTE²⁸ do Turecka. Turecko je významný odběratel ázerbájdžánského plynu a nekontraktovalo zhruba 75% objemu plynu těženého v rámci Shah Deniz I. Produkce v této fázi se přitom pro letošní rok odhaduje v objemu 8,6 mld. m³.²⁹

V současnosti se ovšem zraky upínají k fázi Shah Deniz II, která má zajistit zásadnější objemy plynu, o které vede komerční boj řada energetických projektů z Evropy, Ruska, Turecka i Íránu. Shah Deniz II bude v porovnání s fází I technicky i finančně mnohem náročnější, nicméně hlavní otázkou limitující její rozvoj je bezpochyby následný tranzit. V březnu 2011, se očekává oznámení konsorcia, komu budou tyto budoucí objemy těžby plynu z Shah Deniz II dodávány.

---

²⁷ Existují nicméně i tvrzení, že o nalezišti se vědělo, respektive jeho existence byla předvídána, již za doby SSSR.

²⁸ Někdy je tato trasy označována také jako SCP – Southern Caucasus Pipeline.

²⁹ IEA World Energy Outlook 2010; International Energy Agency/Organization for Economic Co-operation and Development; Paris, 2010

V Ázerbájdžánu a jeho sektoru Kaspiku se nachází ještě další menší ložiska plynu. V této souvislosti se hovoří například o nalezišti Abšeron, kde již částečně operuje francouzská Total, nebo o poli Nachičevan, kde je aktivní RWE. Jako předvídatelný zdroj lze chápat i reinjektovaný asociovaný plyn z Azeri-Čirag-Gunešli, jehož čas nastane, až se těžba ropy dostane do finální fáze. Krom toho se spekuluje jako o perspektivních také o dalších nalezištích (např. i v prostoru Gunešli), které se ovšem nachází ve značné hloubce po mořském dnem (okolo 7000 km).

4.1.1 Cesta z ruské sféry vlivu

Rozpad Sovětského svazu poskytl Ázerbájdžánu možnost vydat se cestou samostatnosti, čímž se v praxi rozumělo odchýlení se od společného kurzu, který určovala Moskva. Počátky tohoto období se nesly v duchu vymezování se proti minulosti. Ázerbájdžán se cítil být poškozen praktikami sovětského období, kdy sloužil jako energetická zásobárna SSSR. Tato kritika se objevila již v závěru osmdesátých let po nástupu Ayaze Mutalibova do čela Komunistické strany Ázerbájdžánu. Mutalibov, sám inženýr z oboru těžby ropy, nařkl Moskvu z kolonialismu a kritizoval její praktiky spočívající v nákupu ropy za domácí ceny a jejím dalším prodeji za ceny světové.³⁰ Za jeho vlády došlo též k prvním kontaktům se západními těžaři coby potencionálními investory. Po vyhlášení nezávislosti Ázerbájdžánu, nechal Mutalibov zřídit státní ropnou společnost (SOCAR)³¹ a zesílil snahy o jednání se západními společnostmi, nicméně bez jasného výsledku.³² Události v Náhorním Karabachu pak znamenaly konec jak pro Mutalibova, tak pro plány na úplné vyřachování Ruska z ázerbájdžánských záležitostí. Hejdar Alijev byl mnohem více promoskevsky orientován, respektive byl asi především mnohem větší pragmatik a realista. „Kontrakt století“ z pohledu Ázerbájdžánu tedy nebyl až takový radikální obrat jeho politiky, naopak šlo o krok mající rysy určitého kompromisu. Původní koncepce politiky státu byla daleko ostřeji protirusky laděná a v průběhu konfliktu o Náhorní Karabach Ázerbájdžánu rozhodně nijak neprospěla. Lze se přitom domnívat, že Alijevův pragmatismus byl bližší i západním firmám. Je zřejmé, že pro západní investory byla klíčová stabilní situace v regionu a nějaké reminiscence,

---

³⁰ Spartharou, Angeliki; The Political Role of Oil in Azerbaijan 1989 – 1994 in: Journal of Southern Europe and Balkans; May 2002; Vol.4; Iss. 1; str 32

³¹ Decree No. 200 of the President of the Republic of Azerbaijan concerning the creation of the State Oil Company of the Azerbaijan Republic dated 13 September 1992

³² Spartharou, Angeliki; The Political Role of Oil in Azerbaijan 1989 – 1994 in: Journal of Southern Europe and Balkans; May 2002; Vol.4; Iss. 1; str 32

historické křivdy nebo ázerbájdžánské vyrovnávání se s minulostí pod křídly Kremlu, pociťovaly jako zbytečnou zátěž a potenciální problém. Konfrontační pozice vůči Rusku, které regionu tradičně dominovalo a vlastně jej nikdy neopustilo, by rozhodně byla rizikem a domnívám se, že rizikem převažujícím vidinu zisků z Ázerbájdžánských nalezišť. Alijevův kompromisní úkrok k Moskvě tak byl nezbytnou podmínkou pro odstartování popisovaného otevírání se regionu západnímu vlivu. Cesta Ázerbájdžánu z ruské sféry vlivu se tak uskutečnila pouze napůl a opatrné balancování politiky vůči Moskvě zůstává nedílnou součástí jeho zahraničně politické strategie dodnes. Lze nicméně konstatovat, že i to je velkým úspěchem politiky Ázerbájdžánu, neboť „mohlo být i hůř“ a navíc lze v dlouhodobějším horizontu přeci jen vidět určitou, byť pozvolnou a opatrnou, emancipaci ve vztazích s Moskvou.

4.1.2 Kaspické zdroje jako národní bohatství

Ázerbájdžán patří spolu s Kazachstánem a Turkmenistánem mezi nové státy na pobřeží Kaspického moře, státy, které jsou v důsledkem změny statu quo v globální sféře, která se v regionu promítla mimo jiné i jejich osamostatněním. Tento proces přinesl „kaspickým nováčkům“ nezávislost a jejich předákům pak odpovědnost za budoucí vývoj. V jejich úvahách a plánech týkajících se modernizace a rozvoje zemí měla možnost využití nerostného bohatství čelné místo. Obecně tak tyto tři státy měly tendenci aktivně směřovat k vyjasnění sporných regionálních otázek brzdících rozvoj těžbařského sektoru. V praxi nicméně tyto státy nevytvořily žádnou homogenní skupinu prosazující jejich společné zájmy. Důvodů bylo více, nicméně za významnou příčinu lze považovat skutečnost, že pro Kazachstán a Turkmenistán nebyl vlastní problém sporu o status Kaspického moře záležitostí, která by musela být vyřešena ihned. V neposlední řadě i proto, že v jejich případě se v první polovině 90. let zahraniční investoři s nabídkami příliš nehruli.

V případě Ázerbájdžánu se naopak jednalo o otázku urgentní. Nerostné suroviny jsou pro zemi jediným skutečným zdrojem prosperity a konsensus ohledně vymezení jeho nezpochybnitelné svrchované pravomoci nad těmito zdroji je nezbytným základem pro plný a bezproblémový rozvoj těžbařského odvětví v zemi. Dokud je tato otázka otevřená, existuje právní nejistota investorů. To ve svém důsledku působí jako brzda rozvoje

projektů přinášejících zemi zisk, respektive vytváří rizikový příplatek každé investice, o něž je ve finále Ázerbájdžán chudší.

4.1.3 Pozice v otázce kaspického právního statusu

Ázerbájdžán neoponechal otázku právního statusu Kaspického moře a rozdělení jeho bohatství zcela otevřenou. Ze zákonů z roku 1991, přijatých v souvislosti s nabytím nezávislosti státu³³ vyvozuje, že vlastnictví veškeré ropy na jeho území, včetně ropy nacházející se v části Kaspického moře podléhajícího jeho jurisdikci, náleží Ázerbájdžánu.³⁴ Ve své Ústavě pak kodifikoval zásadu, že integrální součástí území republiky je i sektor Kaspického moře náležící Ázerbájdžánské republice.³⁵ Z této formulace vyplývá přesvědčení Ázerbájdžánu, že Kaspik má být rozdělen na sektorovém principu a vytvořeny zóny spadající do výhradní jurisdikce pobřežních států. Z Ústavy samotné ovšem nevyplývá, jak je tento sektor určen, anebo na základě čeho má být určen. Z tohoto hlediska lze ústavní vymezení interpretovat dvojím způsobem, a to buď jako jednostranné vyhlášení územní svrchovanosti nad určitým územím, které vychází z předchozího administrativně správního uspořádání, (viz. dále), anebo je lze chápat jako politickou proklamaci nároku státu na sektor Kaspického moře, který má být v budoucnu exaktně delimitován. Ázerbájdžán od své nezávislosti směřoval k rozvoji průzkumu a těžby u svých břehů, usiloval o získání maximální možné zóny Kaspického moře do své jurisdikce a v praxi patřil mezi největší zastánce aplikace „mořského“ právního režimu na Kaspické moře.

4.2 Kazachstán

Podobně jako další post-sovětské státy prošel i Kazachstán obdobím ekonomické recese souvisejícím s rozpadem SSSR a narušením hospodářských vazeb v souvislosti s kolapsem centrálně plánovaného hospodářství a zejména pak s propadem v důsledku měnové odluky, která citelně postihla všechny, na ruském exportu závislé státy. Při interpretaci událostí v post-sovětském prostoru je třeba si uvědomit, že pozice

---

³³ Law on the Bases for the Economic Independence of the Azerbaijan Republic of 25 May 1991; Declaration of Restoring State Independence of the Azerbaijan Republic of 30 August 1991; Constitutional Act of State Independence of the Azerbaijan Republic, dated 18 October 1991; Law on Ownership in the Republic of Azerbaijan, dated 9 November 1991

³⁴ Tento výklad obsahuje preambule Kontraktu století

³⁵ Ústava Ázerbájdžánské republiky z 12.11.1995; čl 11 odst. II

jednotlivých svazových republik se v procesu rozpadu impéria výrazně lišily. Zatímco některé republiky se nacházely na emoční vlně nacionalismu vyvolané náhlou slabostí centrální moci a svým směřováním k samostatnosti celý proces rozpadu SSSR urychlily, jiné se na tomto procesu nepodílely a vesměs na rozpad Svazu pohlížely s určitou nostalgií jako na chybný krok. Zatímco k první skupině náleží, vedle zejména pobaltských států, i např. Ázerbájdžán, republiky Střední Asie patří spíše ke skupině druhé.³⁶

Kazachstán se projevoval jako jeden z nejvýraznějších stoupenců spolupráce v post-sovětském prostoru, i když na poněkud reformované bázi. Prezident Nursultan Nazarbajev například představil v roce 1994 kazašskou vizi „Euroasijského svazu“ coby uspořádání post-sovětského prostoru na motivy Evropské unie a bez svévolné dominance Ruska.³⁷ Jednalo se spíše o utopickou vizi z oblasti science fiction, která však poměrně přesně odhaluje postavení Kazachstánu. Ruský vliv v zemi je značný. Kazachstán se jej snaží snižovat, respektive vyrovnávat, avšak nečiní tak nějakým konfrontačním způsobem. Jeho pozice je determinována dvěma klíčovými fakty. Tím prvním je geografická poloha země, ze které jako smysluplný a reálně možný směr orientace zahraničního obchodu a politiky doposavad vychází především právě Rusko. S tím souvisí i fakt, že tímto směrem vedou hlavní (a donedávna veškeré) tranzitní trasy pro kazašské suroviny. Druhým faktorem je existence významné ruské komunity v zemi tvořící zhruba třetinu populace.³⁸

Co se týče Kaspického moře, ukázalo se, že kazašský potencionální kaspický sektor je v porovnání z ostatními státy jednoznačně nejperspektivnějším nalezištěm ropy. Prokázané zásoby činí 39,8 miliard barelů z celkových 48 miliard připadající na celý (širší) Kaspický region. V roce 2009 činila produkce ropy 1,6 miliónů barelů denně. Z tohoto množství šlo plných 1,33 miliónů barelů denně na export. Nárůst těžby má dosáhnout vrcholu mezi lety 2030 – 2035, kdy má předpokládaná těžba ropy Kazachstánu dosahat 3,9 miliónů barelů denně. Odhaduje se přitom, že kazašský export ropy se v tomto období bude pohybovat mezi 3,55 – 3,57 miliónů barelů denně.³⁹

---

³⁶ Litera, Bohuslav; Problémy spolupráce a integrace zemí postsovětského prostoru ; in: Vzájemné vztahy postsovětských republik; Ústav mezinárodních vztahů; Praha 1998; str. 22

³⁷ Litera, Bohuslav; Problémy spolupráce a integrace zemí postsovětského prostoru ; in: Vzájemné vztahy postsovětských republik; Ústav mezinárodních vztahů; Praha 1998; str. 25

³⁸ Údaj podle CIA Factbook; www.cia.gov; podle kazašského statistického údaje činí podíl Rusů v Kazachstánu jen 23,7%; Údaje z doby rozpadu SSSR naopak uváděly podíl 38%

³⁹ IEA World Energy Outlook 2010; International Energy Agency/Organization for Economic Co-operation and Development; Paris, 2010

Zásadní rozdíl mezi případy obou zemí spočívá ovšem v tom, že část ropných zásob se nachází v oblasti Kaspického moře, ale jejich rovněž nemalá část se nachází v pevninské části Kazachstánu. Tato naleziště tak nejsou objektem kaspické hry a nejsou zatížena nejistotou absence shody na právním režimu prostoru.

Kazachstán je ze tří kaspických nováčků jednoznačně nejperspektivnějším producentem ropy. Objev kazašské ropy přilákal, obdobně jako v případě Ázerbájdžánu, zájem zahraničních investorů. Kazašská ropa představuje lákavé sousto, nejenom pro západní těžařské společnosti, ale především pro Rusko, které počítá s kazašskými subdodávkami pro konečné odběratele. Predikce nárůstu těžby jsou velmi slibné a kazašská domácí spotřeba je nízká⁴⁰, což znamená velký exportní potenciál,

Převážná část kazašských ropných zásob se nachází ve je soustředěna ve třech oblastech, Tengiz, Kašagan a Karačaganak. Zásadní rozdíl mezi případy Kazachstánu a Ázerbájdžánu spočívá ovšem v tom, že část ropných zásob se nachází v oblasti Kaspického moře, ale jejich rovněž nemalá část se nachází v pevninské části Kazachstánu. Tato naleziště tak nejsou objektem kaspické hry a nejsou zatížena nejistotou absence shody na právním režimu prostoru.

Tengiz je naleziště nacházející se na pobřeží Kaspického moře. Naleziště bylo objeveno ještě v 80. letech za sovětské éry, nicméně skutečná aktivní činnost začala až v 90. letech, po zahájení činnosti konsorcia Tengizchevroil. Na základě kontraktu uzavřeného na dobu 40 let zahájilo konsorcium společností vedené Chevron práce na nalezišti. Členem konsorcia je i kazašský KazMunaiGas. V současnosti je naleziště Tengiz největším zdrojem kazašské produkce ropy. V roce 2009 činil jeho podíl necelou třetinu celkového objemu.

Karačaganak leží zcela stranou vlastního prostoru Kaspického moře v severní části země téměř na hranici s Ruskem. Objeveno bylo již v roce 1979. Rovněž na tomto nalezišti operuje konsorcium těžařských společností. Je vedené Eni (AGIP) a BG Group (British Gas). Jeho dalšími členy jsou Lukoil a Chevron (Texaco).

Ze tří velkých kazašských nalezišť je tak Kašagan jediným, kterého se týká otázka statusu Kaspického moře. Jedná se nicméně o naleziště obrovské, odhadované až na 35 miliard barelů ropy. Naleziště se nachází v mělké, severní části Kaspického moře. Na

---

⁴⁰ BP Statistical Review of World Energy; June 2009

základě kontraktu z roku 1997 a platného do roku 2014 působí na nalezišti konsorcium, jehož současné složení je, Eni, ExxonMobil, Shell, Total, KazMunaiGas, Conoco Philips a Inpex. Projekt očividně nabírá zpoždění. Se zahájením prvních dodávek ropy plánovaným na rok 2005 se dnes počítá někde okolo roku 2013.

Kromě těchto velkých polí běží v Kazachstánu řada menších projektů a to jak v prostoru Kaspického moře, například Kurmangazy ležící na pomezí ruského a kazašského sektoru, tak i na pevnině.

Kazachstán disponuje rovněž zásobami plynu, z nichž většinu (cca 75%) tvoří asociovaný zemní plyn ze tří velkých ropných nalezišť. Celkový objem prokazatelných rezerv kazašského plynu činí 2 bil. m³. V současnosti (údaje z roku 2009) je těženo 36 mld. m³ plynu ročně, přičemž na export jde pouze malé množství jen asi 4 mld. m³. Zatímco produkce se má v příštích dekádách zvyšovat, a to na 49 mld. m³ v roce 2020, 61 mld. m³ v roce 2030, 70 mld. m³ v roce 2035, predikce exportu Kazachstánu vykazuje stagnaci, 4 mld. m³ v roce 2020 a stejné množství o deset let později.⁴¹

Po roce 2030 je možné očekávat, že produkce plynu bude navýšena o těžbu reinjektovaného plynu ze tří velkých ropných nalezišť, nicméně odhadovat dopady jeho těžby na kazašský export by bylo předčasné. V souvislosti s asociovaným plynem je důležité si uvědomit, že pro těžaře ropy se jedná o zdroj který je možné z části využít pro reinjektaci, nicméně přebytky tohoto plynu jsou jim často spíše „na obtíž“. Tuto situaci často řeší spalováním přebytků asociovaného plynu (tzv. flaring), což je praxe, která je terčem kritiky nejen ekologů, ale i energetiků. Kazachstán v tomto směru patřil v roce 2008 mezi šestici největších hříšníků, když údajně spálil 5,2 mld. m³ asociovaného plynu. Pro srovnání toto množství odpovídá necelým 60% roční spotřeby ČR v uplynulém roce.

Ze zvyšující se produkce plynu pokrývá Kazachstán především domácí spotřebu. Obrovská rozloha země v kombinaci s lokací nalezišť v často odlehlých koutech země staví Kazachstán v tomto směru před značné logistické obtíže. Tyto obtíže řeší částečně pomocí swapových operací, kdy je kazašský plyn u ruských hranic exportován do Ruska a , z hlediska zdrojů odlehlé, části Kazachstánu jsou výměnou za ruské dodávky do odlehlých částí Kazachstánu jsou napojeny na export ze sousedního Uzbekistánu.

---

⁴¹ IEA World Energy Outlook 2010; International Energy Agency/Organization for Economic Co-operation and Development; Paris, 2010

Největší zásoby plynu se nachází v nalezišti Karačaganak na ruské hranici. Disponibilní asociovaný plyn v objemu asi 8-9 mld. m³ ročně téměř všechn odebírá společnost KazRosGaz což je kazašsko–ruská „joint venture“ KazMunaiGazu a Gazpromu.

Rovněž z naleziště v Tengizu je možné odčerpávat značné množství asociovaného plynu, 7 mld. m³ podle údaje z roku 2009. Jako problematická se ukázala otázka přepravy tohoto plynu ke spotřebitelům. Využití tohoto plynu navíc komplikuje i fakt, že obsahuje velké množství příměsí, zejména síry a hydrogenfosfátů, jejichž odstranění představuje dodatečné náklady.

4.2.1 Pozice v otázce kaspického právního statusu

Obdobně jako Ázerbájdžán přikláněl se i Kazachstán v otázce statusu a rozdělení Kaspického moře k sektorovému přístupu. Podle jeho názoru bylo nutné aplikovat na Kaspické moře pravidla mezinárodního práva upravující právní režim moří, neboť se jedná o „polouzavřené moře“ (semi-enclosed sea). Tento názor promítl i do svého vnitrostátního práva, jmenovitě do předpisů práva trestního, které sankcionují exploataci i exploraci v kazašském sektoru bez jeho souhlasu.⁴² Z tohoto ustanovení lze vyvodit, že Kazachstán chápe sektor jako oblast své jurisdikce. Co se týče výkladu, jak chápat vymezení prostoru, o kterém kazašské trestní právo pojednává, lze konstatovat, že výklad bude obdobný jako v případě výše zmíněné ázerbájdžánské Ústavy. Snad jen s poznámkou, že trestní právo nebývá prostorem pro politické proklamace podobného druhu.

4.3 Turkmenistán

Turkmenistán byl z celé řady důvodů po dlouhou dobu vnímán jako nejslabší hráč „kaspické hry“, byť nikoliv jako outsider. Na rozdíl od Kazachstánu, který byl stoupencem spolupráce a volné integrace v post-sovětské oblasti, zastával Turkmenistán po rozpadu SSSR spíše opačné stanovisko. Stát je členem SNS, ale nepřipojil se k většině vojensko-bezpečnostních dohod uzavřených v jeho rámci a postupně se omezil na čistě

---

⁴² srov. Souleimanov, Emil; Mezinárodně-právní úprava mořských hranic ve vztahu ke Kaspickému moři; diplomová práce Petrohradská státní polytechnická univerzita, Fakulta humanitních věd, katedra sociologie a práva; 2004

formální členství v tomto uskupení. Jeho zahraničněpolitická linie spočívá na deklaraci „pozitivní neutrality“⁴³, která se odvíjí od ústavního zákona o trvalé neutralitě z 27. prosince 1995 a v praxi se projevila až jako určitý izolacionismus omezující se na úzce tematicky profilovaná bilaterální témata.⁴⁴

Díky geografické poloze a svéráznému vnitropolitickému vývoji se země po období první dekády samostatnosti nestala cílem nějaké aktivní politiky Západu, jako tomu bylo v případě Ázerbájdžánu a Kazachstánu. Obrat znamenal rok 2006, který přinesl dvě zásadní události. Tou první byl objev obřího naleziště plynu Jižní Jolotan, který Turkmenistán katapultoval mezi globální plynařskou elitu. Druhou pak bylo úmrtí turkmenského vůdce Sapurmurata „Turkmenbašiho“ Nijazova. Jeho odchod umožnil posun země ke srozumitelnější, pragmatičtější a otevřenější politice.

Energetika je pro Turkmenistán odvětvím, které má perspektivní potenciál. V oblasti zemního plynu patřil Turkmenistán mezi důležité exportéry již v období SSSR. Rozvoj tohoto sektoru v Turkmenistánu nicméně determinuje, respektive donedávna determinovala, jeho geografická poloha. Z pobřežních států je Turkmenistán relativně nejdlehlější destinací. Produkci zemního plynu, které má potenciál zajistit potřebné prostředky pro rozvoj, je nutné nejprve dopravit na světové trhy. Hlavní a donedávna jediná tranzitní cesta, kterou má stát k dispozici, vede přes Kazachstán a Rusko. Cenové a tranzitní podmínky spolu s poplatky, které oba státy i někteří „lokální vůdci“ na trase transportu vyžadovaly, byly značně vysoké a ve spojení se skutečností, že v mnoha případech stát za dodané suroviny nedostal zapláceno (zejména od Ukrajiny), působily demotivačně směrem k úvahám o zvýšení produkce. Pro Turkmenistán se tak jako prvořadá otázka konstitovala diverzifikace exportu. V současnosti se nicméně zdá, že na tomto poli zaznamenal úspěch. V posledních pěti letech probíhá úspěšná spolupráce s Čínou částečně v oblasti těžby, ale zejména transportu plynu. Politiku otevírání se Číně zahájil ještě prezident Nijazov, nicméně skutečný obrat přinesl až nástup nového prezidenta Gurbanguly Berdymuchamedova. Ten se jasně vydal cestou diverzifikace exportu. Intenzivní je především čínský směr. Perspektivně vypadá i poslední vývoj v oblasti zapojení Turkmenistánu do evropských energetických projektů.

---

⁴³ Litera, Bohuslav; Problémy spolupráce a integrace zemí postsovětského prostoru ; in: Vzájemné vztahy postsovětských republik; Ústav mezinárodních vztahů; Praha 1998; str. 25

⁴⁴ Šír, Jan; Turkmenistán: analýza vnitropolitického vývoje po roce 1991; Acta Universitatis Carolinae - Studia Territorialia, 2007

Bardymuchamedov se staví pozitivně i ke směřování exportu na Afghánistán, Pákistán a Indii a tedy projektu TAPI, který se zdál být zcela mrtvý.

Ve srovnání s ostatními pobřežními státy má Turkmenistán malé zásoby ropy. Prokazatelné zásoby ropy Turkmenistánu jsou 0,6 miliard barelů. Současná produkce činí 0,2 miliónů barelů denně a predikce růstu dosahují 0,3 miliónů barelů denně mezi lety 2025 – 2030. Zanedbatelný je tak i odhadovaný potenciál exportu Turkmenistánu, jehož vrchol v roce 2015 má být pouhých 0,15 miliónů barelů denně.⁴⁵

Turkmenistán je jasnou kaspickou jedničkou v zásobách zemního plynu.⁴⁶ Jeho prokazatelné zásoby plynu jsou 7,9 bil. m³. Pro srovnání prokazatelné zásoby plynu celého širšího Kaspického regionu činí 13,2. Sám Turkmenistán přitom operuje s údaji o zásobách daleko vyššími dosahujícími až 20 bil. m³. Roční produkce turkmenského plynu dosahovala 41 mld. m³ podle údaje z roku 2009. Pro rok 2020 již je predikována těžba ve výši 104 mld. m³ a pro rok 2030 pak 128 mld. m³ plynu. To činí z Turkmenistánu zcela zásadního hráče. Domácí turkmenské odhady jdou přitom ještě dále. Jako cíl si stanoví pro rok 2030 produkci plynu v objemu 250 mld. m³. Toto číslo přitom není zcela nereálné. Nicméně k dosažení takového těžebního boomu by bylo třeba značných investic.

Co se týče exportu, zvyšuje se jak odhad množství, tak podílu na celkové produkci. Odhad nárůstu domácí spotřeby Turkmenistánu činí mezi roky 2009 a 2035 „jen“ 12 mld. m³. Export má vzrůst ze 17 mld. m³ v roce 2009, na 73 mld. m³ v roce 2020 a v roce 2035 má turkmenský export dosáhnout objemu dokonce až 92 mld. m³ plynu ročně.

Turkmenský těžařský sektor je rovněž otevřen zahraničním investorům. Je evidentní, že pro skutečně masivní rozvoj ložisek turkmenského plynu bude potřeba technologií, jimiž země nedisponuje. Ve srovnání s Ázerbájdžánem a Kazachstánem však Turkmenistán postupuje odlišně. V současnosti je těžařům činnost umožňována převážně jen v oblasti Kaspického moře. Na ložiscích na pobřeží, jako je Šatlyk a Dauletabad, dominuje státní společnost Turkmengaz, která preferuje spolupráci se zahraničními těžaři pouze jako s poskytovateli dílčích služeb. Jedinou výjimkou je případ čínské CNPS, která na základě standardního kontraktu (Production Sharing Agreement - PSA) operuje v lokalitě Bagtyarlyk na pravém břehu řeky Amurdaria.

---

⁴⁵ IEA World Energy Outlook 2010; International Energy Agency/Organization for Economic Co-operation and Development; Paris, 2010

V samotném Kaspickém moři se těžba omezuje na asociovaný plyn z naleziště, na kterém působí malajský Petronas. Od roku 2009 působí v oblasti (na základě PSA) také společnosti Itera a RWE.

Zcela zásadní lokalitou pro turkmenský zemní plyn je pole Jižní Jolotan na jihovýchodě země objevené v roce 2006. První odhady zásob tohoto gigantického pole se pohybovaly okolo 6 bil. m³ s tím, že jako možné rozpětí jeho zásob indikovaly 4 – 14 bil. m³. Turkmenké vedení se upnulo spíše na horní polovinu této škály, motivováno snahou zařadit se objemem zásob mezi světovou elitu v zásobách plynu - Rusko, Katar a Írán.

V roce 2009 uzavřel Turkmenistán sérii smluv v celkovém objemu téměř deset miliard dolarů, jejichž předmětem byl rozvoj Jižního Jolotanu. Smlouvy byly uzavřeny s CNPC, LG, Hyundai, Petrofac, Gulf Oil & Gas. Turkmengaz vystupuje jako projektový manager. Pro uvedený účel přijal Turkmenistán půjčku od Číny ve výši 3 miliard USD. První těžba byla očekávána v roce 2012, nicméně zdá se, že projekt nabere zpoždění, odhady hovoří o první produkci v roce 2013. Predikce objemů těžby Jižního Jolotanu se pohybují okolo 30 mld. m³ v roce 2020, počítají s nárůstem v následujícím období na 60 mld. m³ v roce 2025 a dosahují v závěrečné, třetí fázi exploatace 90 mld. m³ ročně.⁴⁷

4.3.1 Pozice v otázce kaspického právního statusu

Pozice Turkmenistánu v otázce právního statusu Kaspického moře nebyla zpočátku zcela jasně deklarována. Jeho názor na otázku dělby Kaspického moře se nicméně stal zřejmější po jednostranném vymezení dvanáctimílového příbřežního pásma⁴⁸, provedeném zákonem o státní hranici v roce 1993, tedy pásma, které mělo odpovídat vymezení teritoriálního moře ve smyslu mořského práva. Obdobně je z jeho pozdějších návrhů na delimitaci hranice mezi jeho a ázerbájdžánským sektorem na základě středové linie zřejmé, že inklinoval spíše k „mořskému“ výkladu.

---

⁴⁷ IEA World Energy Outlook 2010; International Energy Agency/Organization for Economic Co-operation and Development; Paris, 2010

⁴⁸ srov. Asriyan, Valery; Caspian: a Sea of Cooperation or an Apple of Discord?; RIA Novosti; 23.7.2003

4.4 Rusko jako pobřežní stát

Nejsilnějším z regionálních aktérů kaspické hry je bezpochyby Rusko. Toto tvrzení vychází především ze skutečnosti, že Rusko se de facto stalo nástupcem Sovětského svazu v jeho velmocenské roli. Jeho velmocenský status vyplývá jednak ze skutečností jako je počet obyvatel nebo velikost území, jednak odpovídá i faktu, že se Rusko stalo dědicem sovětského vojenského, a především pak nukleárně strategického potenciálu.

Rusko je tak jediným regionálním hráčem „kaspické hry“, který je zároveň plnohodnotným hráčem širší „velké hry o vliv a zdroje Kaspického regionu a záběr Ruska zahrnuje i sféru globální politiky. Pro Rusko jako jediné z regionální pětky je tak kaspická otázka vždy součástí hry globální, protože oblast chápe jako svou zónu zájmů, ve které si snaží udržet vliv. Bylo by naivní chápat rok 1991 jako úplný mocenský ústup Ruska z této oblasti. Rozpad SSSR byl sice radikálním mocenským regresem, přesto však nelze vliv Ruska v post-sovětském prostoru označit v jakémkoli směru jako malý. Po skoku ve zlomovém období počátku devadesátých let lze spíše hovořit o pozvolném procesu, ve kterém se Rusku, tu více tu méně úspěšně daří vyvažovat nástup nových mocenských vlivů do bývalých sovětských republik a lze i spekulovat o tom, zda nepřechází do ofenzívy.⁴⁹

Průzkum a těžba v ruském sektoru Kaspického moře neprobíhá ve srovnání se sousedními státy nijak intenzivně. Nicméně i v této části Kaspiku se nacházejí ložiska s určitou perspektivou. Lukoil zahájil v roce 2010 těžbu ropného pole Juri Korčagin a sousední pole Filanskoje je se svou možnou zásobou (possible reserves) 600 tisíc barelů denně jedním z největších nově objevených ložisek Ruska v poslední dekádě. Jako potenciální se jeví i ložiska na rozhraní ruského a kazašského sektoru Kaspiku.

Ruský sektor zahrnuje i perspektivní naleziště plynu, například Centralnoje (Lukoil, Gazprom, KazMunaiGaz) anebo Chvalinskoje (Lukoil, Gazprom, KazMunaiGaz, vystřídaný roku 2009 GDF Suez a Total). Ruská energetická strategie počítá okolo roku 2030 v Kaspickém moři s těžbou ve výši 21 mld. m³ ročně.⁵⁰

---

⁴⁹ Tomu napovídá poslední vývoj na Ukrajině, částečně pak v Bělorusku nebo Kyrgyzstánu

⁵⁰ Энергетическая стратегия России на период до 2020 года

4.4.1 Pozice v otázce kaspického právního statusu

Na rozdíl od ostatních pobřežních států se Rusko nezajímá o to, uhájit pro sebe při rozdělení Kaspického moře sektor určité velikosti. Rusku jde o to maximalizovat skrze kaspickou hru svůj vliv v regionu Kaspického moře, svůj vliv na ostatní státy tohoto regionu.

V kaspické otázce je pak pozice Ruska vymezena právě tímto úsilím. Dokud bude existovat otázka vymezení příslušných sfér Kaspického moře jednotlivým státům, má Rusko nástroj, kterým může vyvíjet potřebný tlak na ostatní aktéry. Lze říci, že na jeho straně neexistuje naléhavá potřeba postavit nejasnou situaci na pevný základ. Kaspické zdroje jsou samozřejmě i pro Rusko „vítaným soustem“, ale na rozdíl od dalších států, na něj nemusí, anebo spíš v uplynulých 20 letech nemuselo spěchat. Čas hrál v jistém smyslu v jeho prospěch.

Je to tedy úloha jakéhosi arbitra nebo dokonce vůdce regionu, která by Rusku vyhovovala, protože post-sovětský prostor považuje, ne-li přímo za území vlastní, které ztratilo, tak za území svých životních zájmů, svou sféru vlivu. Tuto roli Rusko úspěšně využívá v případě tzv. zamrzlých konfliktů. Obdobně pak činí také v případě sporu o právní status Kaspického moře. Rusku vyhovuje udržovat problém jako přetrvávající a zdůrazňovat, že jeho řešení musí být nalezeno konsenzem všech pobřežních států. Je zjevné, že v takovém formátu bude hrát Rusko první housle a používat proces hledání konsenzu jako nástroj pro ovlivňování ostatních. Zájmem Ruska tedy bylo otázku rozdělení Kaspického moře neuspěchat a z nevyjasněné situace těžit. Jak se ukáže dále nebyla nicméně ruská pozice ve věci Kaspiku statická, ale procházela vývojem v reakci na proměny situace, v zájmu udržení pozice v kaspické hře a v zájmu dosažení zisků v tomto procesu.

Rusko jednoznačně odmítá variantu aplikace principů mezinárodního práva pro úpravu právního režimu moří na případ Kaspického moře. Prvotní motivací bezpochyby bylo brzdění regionální dynamiky. V současnosti podstata ruského odmítání mořského práva již nesouvisí s otázkou práv ke zdrojům z mořského dna, jak bylo v případě Kaspiku obvyklé, ale s otázkou práva plavby. Pokud by se v Kaspickém moři uplatňovalo mořské právo, znamenalo by to i obecné, právo volné plavby. Té by kromě kaspických států mohly využívat i další státy. Pro Rusko nejméně příjemná by pak v tomto kontextu byla otázka práva průplavu lodí skrze Volžsko-Donský kanál spojující Kaspické moře se

světovým oceánem. Tento 110 kilometrů dlouhý umělý průplav vede přitom skrze ruskou pevninu a takovéto otevření svého výsostného prostoru Rusko chápe jako bezpečnostní riziko.

V počátcích sporu Rusko nejprve vycházelo z pozice, že je třeba při řešení vycházet z původního uspořádání vztahů v oblasti mezi SSSR a Íránem. Při podrobnějším rozboru těchto smluv hodlám ukázat, že tento zdánlivě logický přístup má ve skutečnosti velmi mlhavý základ. Pro Rusko byla tato pozice základem pro další zdánlivě logické argumenty. Ty spočívaly v názoru, že vzhledem k předchozímu sovětsko-iránskému režimu využívání prostoru a nutnosti ochrany kaspického ekosystému, by byla vhodná určitá forma společná správa prostoru. Kdo by ovšem měl v praxi v této společné správě klíčový vliv lze předpokládat. Vzhledem k proměnám v regionu a vstupu širších vlivů, bylo Rusko nicméně nuceno adaptovat svou strategii v kaspické hře na novou situaci. Ruský pohled na právní stránku problému kaspického statusu tak prošel poměrně výrazným vývojem, o čemž bude pojednáno dále, v pasáži řešící hledání konsensu jako dynamický proces.

4.5 Írán

Írán je neopominutelným hráčem kaspické hry. Jednak proto, že je z pěti států jediný, který byl přímým účastníkem zmiňovaných smluv řešících otázku vztahů v oblasti a pak také proto, že z ohledem na velikost, počet obyvatel a vojenskou sílu představuje druhého nejsilnějšího hráče pěti. Tato síla je však v jeho případě spíše relativní, vzhledem k velmi špatné vyjednávací pozici v rámci mezinárodního systému. Na globální úrovni se Írán nachází ve faktickém vztahu nepřátelství s USA a v souvislosti se svým jaderným programem je ostrakizován mezinárodním společenstvím, které jej vnímá jako hrozbu. Výsledkem této situace je mezinárodní izolace, zásadně oslabující pozici Íránu v kaspické hře. Jednak odčerpává jeho síly a potenciál a zároveň značně redukuje jeho manévrovací prostor při jednání v této záležitosti.

Podobně jako pro Rusko, není pro Írán okamžité vyřešení otázky určení statusu Kaspického moře a následná exploatace těchto zdrojů problémem číslo jedna, a o nějakém časovém tlaku na jeho řešení nemůže být řeč. Írán svůj pomyslný sektor Kaspického moře

nijak zásadně nerozvíjí, ve smyslu provádění průzkumu anebo dokonce těžby.⁵¹ Lze samozřejmě tvrdit, že tím jen potvrzuje svůj konzistentní přístup k otázce právního statusu a delimitace prostoru, nicméně skutečné důvody je třeba hledat spíše v praktických oblastech. Zdroje Kaspického moře předně nejsou pro Írán tím, co tyto zdroje znamenají pro jiné hráče regionu. Írán je surovinovou velmocí, disponuje řadou nalezišť a jeho problémem je spíš rozvoj těžebního a zpracovatelského sektoru jako takového, než shánka po dalších nalezištích. To ilustruje i skutečnost, že Írán, země mající jedny z největších zásob zemního plynu na světě, v současnosti dováží tuto surovinu ze sousedního Turkmenistánu. K tomu se přidává i skutečnost, že potenciální íránský sektor Kaspiku je podle všeho nejméně lukrativní oblastí. Íránská strategie v kaspické otázce tak spočívá ve zdržovací taktice a snaze využívat ve svůj prospěch zájmu jiných o její řešení, a to jak ve věci samé, tak především v kontextu dalších, širších témat.

4.5.1 Staré smlouvy – základ íránského postoje ke kaspické otázce

Co se týče postoje Íránu k otázce rozdělení Kaspického moře, vychází důsledně ze stanoviska, že základem pro uspořádání vztahů v oblasti jsou smlouvy uzavřené mezi ním a SSSR, respektive režim využívání Kaspického moře vzešlý z tohoto období. Írán zdůrazňoval nezbytnost dosažení konsenzu o dané otázce jako předpoklad zahájení průzkumu a těžby s motivací přimět ostatní čtyři státy k uznání platnosti a závaznosti íránsko-sovětských smluv. Lze se ovšem domnívat, že jeho pravým úmyslem bylo brzdit otevření regionu západnímu vlivu v ještě vyšší míře. Obavy Íránu tak pramenily i z představy, že nastane-li převažující vliv Západu v Kaspickém regionu, bude izolován i ze severní strany. Účelovost íránské argumentace ukazují i absurdní interpretace dopadů právního režimu založeného uvedenými bilaterálními smlouvami pro současnost, které se objevily v některých článcích íránské provenience, zveřejněných na internetu. Podle těchto založily smlouvy kondominium dvou subjektů, SSSR a Íránu, nad celým prostorem a pokud by mělo dojít k jeho rozdělení, tak jediné „půl na půl“ mezi ně. To by v praxi znamenalo, že zbylé, dnes již čtyři pobřežní státy by se měly podělit o 50% podíl připadající podle tohoto výkladu Sovětskému svazu, zatímco druhá polovina by připadla Íránu. Nezaznamenal jsem sice žádné oficiální vyjádření íránské strany v tomto znění, nicméně určité názorové paralely tu jsou.

---

⁵¹ Za zmínku nicméně stojí informace o íránských úvahách týkajících se zahájení průzkumu tohoto prostoru ve spolupráci s čínskými investory

5. „Velká hra“ o strategický region - analýza širších vlivů na otázku budoucího uspořádání kaspického prostoru

Zatímco „kaspickou hru“ lze chápat jako regionálně omezenou záležitost popisované pobřežní pětice, „velkou hru“ je potřeba pozorovat v rámci širšího regionu a s ohledem na úroveň globální. Nutnost odlišení těchto dvou prolínajících se úrovní spatřuji ve skutečnosti, že zatímco delimitace, rozdělení nalezišť Kaspického moře a právní režim jeho užívání je, nebo spíše by měla být, záležitostí pětice pobřežních států, skutečnost, že jde o otázku kontroly surovinových zdrojů a potažmo o kontrolu geostrategicky významné oblasti, činí z regionální otázky širší téma. V této globální hře nejde jen o ropná a plynová naleziště Kaspického moře, ale o geopolitiku, o vliv v širší oblasti Kaspického regionu, prostoru rozkládajícího se mezi Ruskem Čínou, Blízkým východem a Černým mořem.

5.1 Rusko – dominantní regionální hráč

Bylo již zmíněno, že z pobřežních států je hráčem této vyšší úrovně fakticky pouze Rusko a potenciálně pak ještě Írán. Ruskou úlohu lze považovat za v jistém směru defenzivní, protože Moskva je nucena soupeřit o vliv v oblastech, ve kterých byla po dlouhé období nezpochybnovaným suverénem. Na druhé straně však nelze přehlížet, že „domácí prostředí“ Rusko výrazně posiluje. Ruskou optikou je sovětské období možné interpretovat jako vrchol ruského imperialismu, rozpad impéria pak jako prohru a období 90. let jako pokračující úpadek. Toto pojetí je v obecné rovině do jisté míry vlastní jak ruskému veřejnému mínění, tak i jeho politickým špičkám.

Post-sovětská realita Rusko postavila před zcela nové otázky ve vztahu ke Kaspickému regionu. Ukázalo se, že Rusko není schopno oblast zcela odříznout od západního vlivu, zejména proto, že nově etablovaným státům nebylo schopno prezentovat adekvátní alternativu k nabídkám Západu, totiž investice a rozvoj ekonomik a s tím spojenou vizi budoucí nezávislé prosperity. Silové ovládnutí prostoru se pak ukazovalo jako nereálné a neefektivní. Nicméně jisté předpolí pro eventualitu takového řešení si Rusko uchovalo ve formě tzv. zamrzlých konfliktů⁵².

---

⁵² V bruselské terminologii přsvládá v posledních letech trend označovat tyto konflikty jako přetrvávající (protracted)

Role „velkého bratra“, který zprostředkovává smír nebo alespoň zakonzervování problémů se ostatně Rusku v devadesátých letech osvědčila jak v případě Gruzie a abcházského problému, tak v případě Arménie a Ázerbajdžánu během konfliktu v Náhorním Karabachu. Výsledkem obou akcí byla vedle zmrazení konfliktu i ruská vojenská přítomnost v Gruzii a Arménii a posílení ruského vlivu na vnitřní vývoj všech zakavkazských států

Ruská taktika se proto nezaměřila apriorně proti nezávislosti post-sovětských států jako takové, ale snaží se je zaplést do sítě politických, vojenských a ekonomických vazeb pod svým vedením. Základní platformou pro tuto politiku se stalo Společenství nezávislých států, v jehož rámci jsou uzavírány další dohody týkající se spolupráce. Významným nástrojem pro udržování ruského vlivu pak je faktická anebo alespoň potenciální vojenská přítomnost v řadě států, realizovaná pod hlavičkou „společné bezpečnosti“ na základě Smlouvy o kolektivní bezpečnosti (CSTO/ODKB). V ekonomické oblasti jsou to pak energetické páky, zejména v souvislosti s exportním tranzitem .

Vzhledem k tomu, že kaspickému tématu dominuje energetika a vnímání regionu jako oblasti potenciálních nových zdrojů, je důležité si zároveň uvědomit, jakou úlohu toto odvětví v ruské politice hraje. Současné Rusko svoji ekonomiku opírá o vývoz palivových a energetických zdrojů, export této položky pokrývá více než 60 % veškerého ruského exportu. Zajišťuje vysoce aktivní obchodní bilanci a rovněž rozsáhlé devizové rezervy. Rusko tedy sice může používat vývoz energetických zdrojů jako nástroje politického nátlaku, ale zároveň si je třeba uvědomit, že ruská ekonomika je na exportu energetických surovin silně závislá. Tato závislost se projevila v době finanční a ekonomické krize 2008-2009, kdy ruská ekonomika poklesla o více než 10 %.⁵³

Z ohledem na kaspické nerostné bohatství se jako klíčový nástroj vlivu jevil ruský primát v kontrole transportních cest. Ten měl svůj původ v minulém období, kdy transport probíhal logicky v rámci jednoho státu, směřoval tedy do oblasti Ruska. Tento ruský primát však byl v průběhu posledních let oslaben. Otázka cest produktovodů se ve „velké hře“ o ovládnutí regionu zdá být klíčovou, a bude jí proto vymezena zvláštní pasáž.

Z širšího úhlu pohledu lze politiku účastníků v rámci „velké hry“ o region chápat jako snahu aktérů přetahovat (udržet) pobřežní státy do své sféry vlivu, zainteresovat je do

---

⁵³ Zpracováno s pomocí informace OEÚ zastupitelského úřadu ČR v Moskvě

plánu na prosazení své koncepce energetické spolupráce a své představy vývoje regionu. Vzhledem k tomu, že energetika je zásadní substancí obou úrovní interakce, šlo tak především o to, přesvědčit pobřežní státy Kaspického moře k participaci na energetických projektech v režii daného aktéra. Jako silný argument bylo možné použít podporu vhodné pozice v rámci kaspické hry.

Z Ruské perspektivy lze v tomto ohledu ze tří post-sovětských kaspických států jako úspěšné hodnotit především jeho dosavadní působení vůči Kazachstánu. Země je členem hlavních ruských politických, bezpečnostních a ekonomických uskupení, Společenství nezávislých států, Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti, Celní unie Ruska, Běloruska a Kazachstánu. Co se týče směřování kazašského energetického exportu, lze rovněž konstatovat úspěšnost ruské strategie. Rusku se daří kontrolovat většinu důležitého kazašského exportu, hlavní exportní trasy z Kazachstánu vedou na území Ruska a jejich provozovatelem, nebo alespoň účastníkem s většinovým podílem, je ruský subjekt.

V této souvislosti je ovšem také nutné si uvědomit, jakou roli Kazachstán hraje v ruské energetické strategii. Jak energetická strategie Ruska na období do roku 2020, dokument z roku 2003, tak i nová verze tohoto dokumentu z roku 2009 pro období do roku 2030, svědčí o ruských plánech v oblasti diversifikace ropného exportu. V současnosti je přitom patrné, že po dokončení nově budovaných ruských exportních tras ropy (BTS I, BTS II, VSTO), které jsou realizací těchto plánů, nebude ruská domácí produkce pokrývat kapacitu všech ropovodů, respektive nebude schopna zabezpečit pokrytí nasmlouvaných dodávek. Nejeví se jako pravděpodobné, že by tento exportní schodek byl pokryt z nových anebo nově, moderně rozvinutých ruských nalezišť. Bude tedy nutné získat zdroje ropy odjinud. Rusko přitom ve své strategii exportu ropy s Kazachstánem počítá. To například potvrzuje i údaj, že z celkového objemu 268,2 mil. t ropy, vyvezené z Ruska v roce 2007, pocházelo celých 47,6 mil. t právě z Kazachstánu.⁵⁴ Import kazašské ropy hodlá Rusko do budoucna zvyšovat. Situace, kdy Kazachstán nemá žádné zásadní alternativní exportní možnosti, mu plně vyhovuje. Dává mu výhodnou pozici jak v otázce množství, kdy může import flexibilně přizpůsobovat vývoji světové poptávky, tak v oblasti ceny, kdy má silnou pozici při jejím sjednávání. Rusko proto není nijak

---

⁵⁴ Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2007 гг. – Институт энергетической стратегии М.: ИД «Энергия», 2008

nakloněno myšlence budování transkaspického podmořského ropovodu, který by Kazachstán napojil na trasu BTC.

Kazachstán si svoji fixaci na Rusko uvědomuje a snaží se, byť velmi opatrně, tuto vazbu zeslabovat. Uvědomuje si také, že bezproblémový vztah mezi oběma zeměmi má rovněž pro Rusko velkou cenu a to tak bude schopno akceptovat jistou míru prosazování kazašských zájmů, které nemusí být nutně v ruské intenci. V oblasti energetiky pak platí tato premisa především a při jednání s Rusy o energetice tak bývají zástupci Kazachstánu, v porovnání se zástupci jiných post-sovětskými státy, údajně poměrně sebevědomí. Kazachstán jednoznačně usiluje o diversifikaci svého exportu, která by mu přinesla výhodnější pozici jak v energetickém byznysu, tak v rovině politické. Na druhou stranu si je Kazachstán jasně vědom toho, že pro Rusko má sledování samostatného kurzu jeho energetické strategie jisté limity. Kazachstán tak dobře pochopil vzkaz, který byl Ruskem vyslán do post-sovětského prostoru vojenskou operací v Gruzii v srpnu 2008. V reakci na něj Kazachstán například, přinejmenším dočasně, upustil od plánů na investice do exportních kapacit na gruzínském břehu Černého moře, do kterých by putovaly suroviny přepravené z Kazachstánu přes Kaspické moře. Co se pak týče přepravy kazašské ropy do Baku vnímá Kazachstán velmi citlivě ruské vzkazy nebádající ke zmrazení projektů podmořských produktovodů až do vyřešení otázky kaspického statusu.

Na rozdíl od Kazachstánu se Turkmenistán v ruských formátech mezinárodní spolupráce v post-sovětském prostoru příliš neangažoval a udržoval svou politiku izolacionismu a neutrality. Byl sice členem SNS, ale později ze svazku vystoupil. Politické páky Ruska na Turkmenistán jsou v porovnání s případem Kazachstánu omezené.

V otázce energetiky ovšem platí, že čím je pro Rusko Kazachstán v sektoru ropy, tím je pro něj Turkmenistán v oblasti plynu. Silnou vyjednávací pozici dávala Rusku skutečnost, že vůči tomuto tradičně největšímu exportéru zemního plynu v Kaspickém regionu, vystupoval z pozici v zásadě monopolního importéra. To mu umožňovalo držet ceny nákupu turkmenského plynu na nízkých cenách v porovnání s cenami světovými, za které byl tento plyn prodáván cílovým zákazníkům. Tato obchodní politika přinášela Rusku značné a poměrně snadné zisky. To vedlo pochopitelně ke snaze maximalizovat tyto levné subdodávky, respektive především ke snaze udržet si pozici jediného odběratele a tím držet i jejich nízkou cenu.

S ohledem na prognózy silného růstu⁵⁵ celosvětové spotřeby plynu došlo ruské energetické plánování obdobně jako u ropy k závěru, že nárůst poptávky nebude možné pokrýt z ruských zdrojů. Podle těchto odhadů měla stoupnout spotřeba plynu EU-27, největšího ruského zákazníka, ze stávajících 209 mld. m³ v roce 2008 na 311 mld. m³ v roce 2035.⁵⁶ Energetická strategie Ruska proto počítá s navýšením odběru plynu ze Střední Asie, tedy zejména Turkmenistánu. V roce 2003 uzavřelo Rusko (Gazprom) a Turkmenistán (Turkmennəftegaz) smlouvu o dodávkách plynu platnou na 25 let. Podle této smlouvy se měly objemy odebíraného plynu vyšplhat až na 70-80 mld. m³ ročně. Ve skutečnosti bylo však množství odebíraného plynu nižší, pohybovalo se okolo 40-50 mld. m³ ročně. V této souvislosti vznikly i úvahy o resuscitaci kapacity hlavní tranzitní trasy CAC a vybudování Příkaspického plynovodu. Smlouva také upravovala výši ceny za dodávky turkmenského plynu. Ta činila směšných 30 USD za 1000 m³. V dalších letech byla tato cena navyšována. Nejprve na 145 USD za 1000 m³ pro roky 2007, 2008 a od počátku roku 2009 pak již na 300 USD za 1000 m³. Motivací Ruska při akceptaci tohoto zvýšení na v zásadě světové ceny byla, kromě sledování popsané strategie zajištění zdrojů pro reexport, také skutečnost, že se o turkmenský plyn začaly silně zajímat i Čína a zčásti i EU. V souvislosti s plány na navýšení turkmenského exportu se Rusko angažovalo i v oblasti výstavby tranzitní infrastruktury. Kromě zamýšleného Příkaspického plynovodu, o jehož osudu je pojednáno dále, to byl také ještě další vnitroturkmenský projekt plynovodu Východ-západ, který by dopravoval plyn z nalezišť na východě země na pobřeží Kaspického moře, odkud by putoval dále stávající trasou CAC 3 a právě i Příkaspickým plynovodem. Jeho stavba však dosud zahájena nebyla a projekt východ-západ nakonec začala budovat sama státní Turkmengaz bez ruské pomoci.

Energetickou spolupráci obou zemí narušil incident z dubna roku 2009, kdy došlo k havárii (explozi) na plynovodu sloužícího pro realizaci popsaného energetického byznysu. Bezprostředně po incidentu se obě strany začaly obviňovat a svalovat odpovědnost na druhého partnera. Turkmenistán jako příčinu označil náhlý prudký pokles odběru z ruské strany. Rusko naopak argumentovalo špatným stavem přepravní infrastruktury v turkmenské péči. Faktem je, že potrubí ze sovětských časů bylo jistě v neuspokojivé kondici, nicméně je také skutečností, že načasování havárie a následné zastavení toku plynu přišlo Rusku velmi vhod. V důsledku ekonomické krize klesl ruský export do Evropy a klesala i světová cena plynu. Za daných okolností by tak Rusko

---

⁵⁵ Srov. např. www.eia.doe.gov

⁵⁶ Srov. např. www.ener.eu

muselo odebírat, nyní relativně drahý turkmenský plyn, pro který by nemělo odběratele. V důsledku nefunkčnosti plynovodu klesl turkmenský export na zhruba 12 mld. m³ plynu v roce 2009.

Nastalou krizí ve vztahu obou zemí se na podzim roku podařilo do jisté míry urovnat. Došlo k několika jednáním na nejvyšší úrovni, jejichž výsledkem byl podpis dohody. Ta snížila objem dodávek turkmenského plynu na 30 mld. m³ za rok a zároveň snížila cenu za tento plyn na 240 – 250 USD za 1000 m³.

Celkově lze nicméně vývoj v oblasti importu plynu z Turkmenistánu chápat jako strategickou prohru Ruska. Vzhledem ke zpoždění, které nabraly ruské plány na budování a modernizaci turkmenské transportní infrastruktury a vzhledem k úspěchům, který na turkmenském trhu dosáhla Čína, bude pro Rusko obtížné zajistit dostatečné kapacity dodávek plynu potřebné zejména pro ruský projekt South Stream, jehož měl být Turkmenistán klíčovým dodavatelem. I z tohoto důvodu lze očekávat zvýšený ruský tlak na Ázerbájdžán coby druhého potenciálního dodavatele pro South Stream.

Ázerbájdžán se ze tří nových kaspických států nejzřetelněji odpoutal od ruské orbity. Tak jako je Ázerbájdžán klíčový jako země umožňující otevření regionu vlivu Západu, jevil se tento stát z ruského pohledu jako potenciální nástroj pro zastavení tohoto procesu. Jeho ovládnutí by Rusku umožnilo odříznout západní konkurenty od Kaspického moře. Příležitost k tomu dal problém Náhorního Karabachu, v souvislosti s tím jak konflikt přibrzdil průnik Západu do regionu. K uzavření kaspického prostoru nicméně nakonec nedošlo a „kontrakt století“ z roku 1994 byl z tohoto pohledu určitým kompromisem. Znamenal sice otevření cesty Západu do regionu, avšak poskytl i Rusku manévrovací prostor a kontrolu situace do budoucna. Rusko nadále využívá Náhorního Karabachu, který představuje zásadní téma ázerbájdžánské politické agendy, jako hlavní karty pro ovlivňování ázerbájdžánského vývoje. Faktická vojenská přítomnost v zóně konfliktu (základna Gyumri v Arménii), úloha zprostředkovatele bez kterého nedojde k posunu v tomto zamrzlém konfliktu a role mírotvorce v případě eskalace, to vše mu dává velmi silnou pozici. Ázerbájdžán si je toho vědom a v přístupu k Moskvě vystupuje velmi opatrně. Rovněž pro něj bylo ruské angažmá v Gruzii v srpnu 2008 jasným vzkazem. Ázerbájdžán chápe roli Moskvy, proto vystupuje v bilaterální relaci s Ruskem

pragmaticky, snaží se jí udržovat na maximálně možné pozitivní úrovni, což dokazují i více než častá setkání nejvyšších představitelů.⁵⁷

Co se týče oblasti energetiky lze konstatovat, že Rusko rezignovalo na dodávky ázerbájdžánské ropy. Totéž ovšem nelze říci o plynu. Rusko má zájem o jeho dodávky a postupně si je také s Ázerbájdžánem nasmlouvává. V lednu 2009 byly sjednány dodávky plynu v objemu 1 mld. m³ ročně, a v dohodě uzavřené mezi Gazpromem a SOCARem během návštěvy prezidenta Medveděva v Baku v září 2010, byl tento objem zdvojnásoben. Rusko očividně počítá s ázerbájdžánskými dodávkami I pro projekt plynovodu South-Stream.

Je zřejmé, že Ázerbájdžán hledá odbytiště pro svou rostoucí produkci plynu a pokud nebudou realizovány jiné projekty pro jeho transport, nabídne tento plyn Rusku. To přitom v současnosti dává Ázerbájdžánu velmi lukrativní nabídku jakési bianco objednávky, kdy je ochotno odkoupit veškerý volně disponibilní plyn za světovou cenu, bez ohledu na jakékoli závazky týkající se objemu.

V souvislosti s ázerbájdžánskou strategií, která ropu chápe čistě jako byznys, zatímco plyn používá jako politický nástroj, se spekuluje, zda nebude Ázerbájdžán v budoucnu ochoten vyměnit dodávky plynu Rusku za podporu jeho představy řešení karabašského konfliktu.

5.2 Politika USA – příčina regionální dynamiky

Angažovanost Spojených států v regionu v 90. letech vycházela především z úlohy dominantní supervelmoci, která USA připadla po konci studené války. Strategická důležitost oblasti a riziko regionálního vývoje nepříznivého pro jeho zájmy motivovaly USA zabývat se Kaspickým regionem bez ohledu na jeho nerostné bohatství. Pozice „světového čteníka“, do které USA vynesla situace po období bipolarity vyžadovala, aby se zajímaly o vývoj v regionu tvořící vnitrozemské zázemí („backyard“) státům jako Afghánistán, Irák a Írán, na které se jako na rizikové oblasti zaměřovala globální bezpečnostní strategie USA. Určitá kontrola procesu vývoje širšího Kaspického regionu tak byla klíčová pro to, aby krizový vývoj v těchto předjímaných problematických státech

---

⁵⁷ Ze strany Ázerbájdžánu je slyšet hlasy, že v porovnání s návštěvami ruského prezidenta a premiéra je bilance cest špiček evropských států skutečně tragická. Zmínil to například i prezident Alijev při setkání s delegací českého ministra zahraničí J. Kohouta v Baku v květnu 2010.

nepřerůstal do další oblasti a byl tak izolován, a zároveň, aby region poskytl určité zázemí USA při řešení krize.

Bez aktivní účasti USA ve „velké hře“, by zřejmě k otevření Kaspického regionu vnějším vlivům nedošlo a státy tohoto post-sovětského prostoru by pravděpodobně čekal, tu rychlejší či pomalejší, „návrat pod ruská křídla“. Zájem Spojených států byl však vývoj vedoucí ke geopolitickému pluralismu, tedy situaci, kdy se oblast otevře globálním vlivům a nebude se moci stát snadnou kořistí jednoho z regionálních aktérů.⁵⁸ Cestou jak tohoto pluralismu dosáhnout pak podle Brzezinského bylo její napojení prostřednictvím produktovodů a jiných dopravních cest skrze Středozemní a Arabské moře na světové trhy.

Tato demonopolizace vlivu Ruska v regionu však neměla znamenat jeho úplné vyšachování ze hry. To by nebylo ani reálně proveditelné vzhledem k jeho tradiční pozici v regionu a vazbám ze sovětského období, a na druhou stranu by to nebylo ani rozumné, protože bez zapojení Ruska není pluralismus oblasti životaschopný. Výše popsané zásady americké politiky v Kaspickém regionu vyjádřil například bývalý náměstek amerického státního tajemníka Strob Talbot, který ve svém prohlášení zdůraznil, že „velká hra“ má být vedena v duchu 21. století jako hra s nenulovým součtem, která má být prospěšná všem hráčům.⁵⁹

Přístup k surovinovým zdrojům oblasti je samozřejmě jasnou motivací aktivního zájmu Američanů o Kaspický region. Jejich zájem o tyto zdroje lze pozorovat jednak z úhlu surovinové bezpečnosti, jednak z pohledu byznysu. Po ropných krizích v sedmdesátých letech se Spojené státy více než jen zajímají o každou oblast spojenou se zdroji ropy. Příčinou zájmu USA o zdroje Kaspiku v 90. letech byla snaha o diversifikaci zdrojů snižující závislost na tradičních producentech, státech OPEC.⁶⁰

„Ropná lobby“ má v USA silnou pozici a těžařské společnosti ovlivňují pochopitelně i americkou zahraniční politiku. V této souvislosti pak má bezpochyby vliv na aktivity USA v oblasti vědomí, že ve většině projektů týkajících se kaspických surovin je nějakým způsobem zapojen americký kapitál, respektive americké firmy. Investice, které představují šanci regionu na perspektivní rozvoj, je ovšem třeba také ochránit, což je

---

⁵⁸ Brzezinski Zbigniew; *Velká šachovnice*; Mladá fronta; Praha 1999; str. 151

⁵⁹ Karasac, Hasene; *Actors of the New “Great Game”*, *Caspian Oil Politics*; in *Journal of Southern Europe & Balkans*; May 2002; Vol. 4; Iss. 1; str 18

⁶⁰ srov. např. editoriál *An Oportunity to Reduce Opecs Role*; in *Business Week*; 10/29/ 2001; Iss. 3755

úkolem americké vlády. Anebo viděno z opačného konce, je jejím úkolem předem garantovat určitou jistotu investičního prostředí nezbytnou pro soukromý sektor. Investice objektivně pomohou zlepšit situaci v regionu i v jednotlivých zemích, nicméně energetický byznys není charita ani rozvojová pomoc a velká část zisků tak povede k investorům a z velké části pak poputují do USA.

Z pobřežních států Kaspického moře se cílem pro aktivity USA logicky stal, z důvodů již popsaných, Ázerbájdžán. Nešlo při tom ovšem ani tak o aktivity oficiálních amerických míst nebo politických elit, hlavní část viditelné práce spočívala na bedrech soukromého těžařského sektoru. Za navenek rezervovaným přístupem politických elit USA k Ázerbájdžánu lze spatřovat jednak snahu nevystupovat politicky směrem k post-sovětskému prostoru způsobem otevřeně konfrontačním vůči ruským zájmům. Podceňovat ovšem nelze ani interní americký faktor v politice vůči Ázerbájdžánu, kterým je vlivná arménská diaspora, vlivová skupina systematicky pracující proti Ázerbájdžánu v rovině mediálního PR a politického lobbyingu. Jejím největším úspěchem byla bezesporu černobílá prezentace konfliktu o Náhorní Karabach, která ve veřejném mínění USA dosud přetrvává. Co se týče sféry politické, tam zas platí, že arménskou diasporu je dobré mít na své straně v době voleb.⁶¹

Jako zřejmý krok, kterým dala administrativa Spojených států najevo, že se hodlá v ázerbájdžánských záležitostech angažovat, lze nicméně chápat aktivní přístup USA v procesu řešení karabašského konfliktu a jejich roli spolupředsedy Minské skupiny OBSE, mezinárodního formátu pro tento proces. Tímto angažmá USA vyslaly Rusku signál, že mu nepřepustí pozici jediného arbitra regionálních konfliktů v regionu.

Byl to tedy soukromý sektor, kdo fakticky prováděl expanzi západního vlivu do prostoru, respektive projektoval skrze Ázerbájdžán americký vliv na kaspickou otázku a budoucí uspořádání regionu. Detaily tohoto procesu jsou popsány v jiných pasážích. Co je na tomto místě třeba zdůraznit, že západní těžařské společnosti by se do kaspického dobrodružství nepustily, pokud by necítily politickou podporu Spojených států tomuto procesu.

Politickou podporu činnosti západních investorů ze strany USA je možné indikovat i v souvislosti s výstavbou klíčové tranzitní trasy, ropovodu BTC, který definitivně (?)

---

⁶¹ V Kongresu Spojených států funguje Výbor pro arménské vztahy (Congressional Caucus on Armenian Issues) sdružující pro-arménsky smýšlející kongresmany. Sílu vlivu tohoto Výboru dokazuje skutečnost, že jeho členy je více než jedna třetina zástupců Kongresu

potvrdil průnik západního vlivu do regionu Kaspického moře. Americká podpora měla podobu určité strategické garance trasy ropovodu, přičemž klíčovým teritoriem byla Gruzie. Lze se celkem oprávněně domnívat, že existovala určitá účast USA v pozadí „růžové revoluce“ v roce 2004, minimálně ve formě podpory nastartovaného procesu. Tato revoluce vynesla k moci prozápadního Michaila Saakašviliho, došlo ke stažení ruských vojsk ze základen v Gruzii. Výsledkem tak byla Gruzie v podobě jednoznačně bezpečnější, anebo snad možná jen přijatelnější, z pohledu investorů.⁶² Strategický charakter ropovodu BTC se projevil i v průběhu konfliktu mezi Ruskem a Gruzii v srpnu 2008. Postup ruských vojsk při obraně a mírotvorných operacích v Jižní Osetii záhy přešel do operací na kmenovém území Gruzie a v postup na hlavní město. Přitom se postupující vojáci Severokavkazského vojenského okruhu nebezpečně přiblížily i trase strategického potrubí a došlo i k explozím v jeho těsné blízkosti. Postup ruské armády byl ovšem nakonec, vzhledem k situaci na bojišti zdánlivě bez příčiny, zastaven. V této souvislosti se spekuluje o možné ruské reakci na manévry amerického námořnictva naznačující odhodlání zasáhnout a rovněž o tom, zda příčina zastavení ruského postupu není důsledek proběhnuvší tiché diplomacie na přímé lince mezi Washingtonem a Moskvou. Intenzivní podpora Gruzie ze strany Bushovy administrativy v následujícím období, která se projevila i stop stavem v relaci NATO-Rusko (“no business as usual”), pak jasně prokázala zájem USA na této malé kavkazské republice.

Co se týče samotných zdrojů Kaspického regionu je zřejmé, že zájem amerických těžařů se soustředí na ropu. Plyn ponechávají stranou. Jako důvod jejich nezájmu o kaspický, respektive ázerbájdžánský, plyn bývá zmiňován fakt, že nejperspektivnější plynová naleziště v Ázerbájdžánu rozvíjí konsorcium s íránskou účastí. Participací na společném podniku s íránskou entitou, by se americké firmy dostaly do konfliktu s domácí legislativou. Druhou a snad zásadnější příčinou jejich rezignace na zdroje zemního plynu, je sílící trend americké energetické strategie, která se do budoucna masivně orientuje na tzv. nekonvenční plyn, zejména břidlice. Ložiska tohoto zdroje jsou rozvíjena přímo na území USA a význam Kaspického regionu tak v oblasti plynu klesá i z pohledu energetické bezpečnosti a diverzifikace.

Poslední trend americké politiky vůči regionu se ovšem odehrává v režii Obamova resetu vztahů s Ruskem. Ten znamená poměrně zásadní obrat vůči politice předchozí administrativy, která své zájmy vůči zájmům Ruska prosazovala tvrdě nejen v politice

---

⁶² To ovšem rozhodně neznamenalo skutečnou garanci stability, jak se ukázalo o 4 roky později.

vůči post-sovětskému prostoru, ale zejména ve sféře globální. Oproti tomu se zdá, že Obama usiluje o ruskou podporu v globální agendě, a je za ni ochoten činit ústupky. Současný trend relativního oslabování zájmu USA o kaspické otázky tak je nutné vnímat i v tomto kontextu. V případě Ázerbájdžánu se USA v průběhu minulého roku snažily dojem nějakého ústupu v regionu zastřít diplomatickou aktivitou. Během návštěvy v Baku 6. června 2010 předal Ministr obrany R. Gates prezidentu Alijevovi dopis prezidenta Obamy, ve kterém potvrzuje zájem USA o posílení bilaterální spolupráce ve významných oblastech. Dne 4. července se pak v Baku setkala s prezidentem Alijevem ministryně zahraničí H. Clinton a ujistila jej o podpoře USA. V září se pak na okraj Valného shromáždění OSN v New Yorku sešli prezidenti obou zemí. Nicméně přestože se zintenzivnily přímé kontakty obou zemí, uvědomuje si Ázerbájdžán, že zároveň ubylo skutečně substantivních aktivit. Ještě tristněji vypadá nový kurz globální politiky USA z perspektivy Gruzie, pro kterou je prohrou vlastně již sám reset jako takový.

Je otázkou jaké budou další kroky USA, jaká bude reakce Ruska v regionu v souvislosti s novým trendem na globální mocenské úrovni a jakou životnost bude mít sama politika resetu. Nicméně na nějaké skutečné hodnocení změny kurzu Obamovy globální strategie a projekci jejích dopadů na kaspickou agendu je v současnosti příliš brzy.

5.3 Evropská unie a hra o kaspické zdroje

Mezi hráče „velké hry“ lze řadit i EU, i když charakter jejího angažmá se značně liší od případ Ruska nebo USA. To je dáno jejím charakterem, coby konglomerátu států, jehož pozice coby samostatného aktéra v mezinárodním prostředí se teprve profiluje a ustaluje. A to včetně zásadních mocenských atributů směrem navenek, včetně otázky finální míry integrace členských států, definice společných politik a nástrojů, nositelů funkcí, pravomocí a odpovědnosti. Zahraniční a řekněme velmocenská politika EU vůči ostatním aktérům mezinárodního systému tak může navenek působit nejednotně, nekoordinovaně, netransparentně a v neposlední řadě tak i poněkud nedůvěryhodně. To způsobuje především jistá dvouhlavost vnější akce EU, kdy je pro mezinárodní okolí nutné vnímat evropskou politiku jako projekci zájmů členských států. Přitom je nutné odhadovat jaké skutečné podpoře se konkrétní politika těší, protože ta odpovídá skutečnosti jaký úspěch měly jednotlivé členské státy při prosazení svých zájmů v rámci

formování konkrétní politiky. Nicméně podle všech ukazatelů, ekonomických, demografických a silových představuje EU-27 globálního hráče, do jehož politicko-mocenském záběru velká hra o Kaspický region patří.

S ohledem na situaci po konci studené války zůstávají evropské aktivity v regionu na počátku a v první polovině 90. let v určitém stínu politiky USA. Ta navenek spočívala především v ekonomickém pronikání soukromého energetického sektoru pod deštníkem americké globální dominance do prostoru Kaspického moře. Evropský soukromý sektor na tomto procesu participoval. EU a evropské státy pak v zásadě politicky podporovaly jak toto otevírání kaspického prostoru, tak strategickou koncepci USA vůči Kaspickému regionu. Tato podpora byla dána společnými zájmy, úzkým bezpečnostně politickým spojenectvím s USA, i rolí USA v globálním systému.

Období, kdy lze evropskou politiku v regionu chápat jako do jisté míry samostatnou, tedy období, kdy lze možné identifikovat aktivity sledující čistě evropské zájmy nadchází až ke konci 90. let a především pak v následující dekádě, a to v souvislosti se zájmem o zdroje zemního plynu Kaspického regionu. Zatímco v případě ropy jsou v regionu aktivní přední americké i evropské společnosti⁶³, zájem o plyn mají pouze společnosti evropské. O příčinách amerického nezájmu o kaspický plyn již bylo pojednáno. Zájem ze strany EU pak je motivován především snahou o posílení energetické bezpečnosti.

Zajištění dostatečného množství energetických surovin je základním předpokladem pro budoucí prosperitu zemí EU. Struktura energetického mixu jednotlivých členských států je poměrně rozdílná, lze však zobecnit, že hlavní energetické suroviny využívané v EU jsou uran, uhlí, ropa a zemní plyn. V současné době dochází ve skladbě energetických zdrojů kryjících agregovanou spotřebu ke zřetelné proměně. Výrazný nárůst podílu v energetickém mixu přitom lze sledovat u zemního plynu. Mezi léty 1990 a 2005 došlo k nárůstu spotřeby plynu cca o 50%.⁶⁴ Zemní plyn je totiž vzhledem ke svému nízkým emisím oxidu uhličitého a praktičnosti jeho využití považován za palivo budoucnosti a jeho spotřeba, respektive podíl na energetickém mixu, bude pravděpodobně i nadále stoupat. Například v souvislosti s využitím k výrobě elektrické energie. Plynové elektrárny jsou relativně ekologicky šetrné a jejich budování s sebou nese poměrně nízké

---

⁶³ V éře globalizace je samozřejmě poněkud zjednodušené rozlišovat skutečnou příslušnost nadnárodních společností pouze podle jejich domicilu.

⁶⁴ Srov. např. www.ener.eu

finanční náklady. Jejich využití je přitom velmi flexibilní a provoz je schopen pružně pokrývat špičkovou spotřebu elektřiny.

Skutečností však je, že Evropská unie není schopna pokrýt spotřebu zemního plynu z vlastních zdrojů a je tak závislá na importu energetických surovin z neunijních zemí. Mezi všemi dodavateli zastává dominantní pozici Rusko, které svými dodávkami zemního plynu pokrývá více než jednu čtvrtinu veškeré spotřeby EU.⁶⁵ Podíl Ruska vzrostl zejména po vstupu nových členských států, z nichž některé jsou na ruských dodávkách závislé téměř absolutně.

Zvyšující se evropská spotřeba plynu tak při současném stavu a existující infrastruktuře povede ke zvyšování energetické závislosti EU na Rusku. Tato jednostranná závislost vzbuzuje, zejména ve světle plynových krizí (2006, 2009), určité obavy z následků případných výpadků energetických dodávek z Ruska, ať již technologických či politicky motivovaných.

Obavy EU o bezpečnost dodávek energií se promítly v řadě unijních dokumentů. V Bílé knize Evropské komise z prosince 1995 „Energetická politika pro EU“, bylo jako cíl vytknuto zajištění bezpečnosti tranzitních cest. Politika diverzifikace a rozvoj energetické infrastruktury byly jako nástroj pro aktivní posilování evropské energetické bezpečnosti uvedeny ve Druhém strategickém přehledu (2nd Strategic Energy Review), vydaném Evropskou komisí na podzim 2008.

Diverzifikace transportních tras energetických surovin pomocí výstavby dlouhých produktovodů (v rámci tzv. Jižního koridoru), přepravující energetické suroviny od producentů přímo do Evropy, se posléze etablovala jako jeden ze základních pilířů rodící se jednotné energetické politiky Evropské unie. Vychází z akčního plánu pro rok 2007-2009 s názvem „Energetická politika pro Evropu“, který zdůrazňuje nutnost zintenzivnění vztahů Evropské Unie s regionem Střední Asie a Kaspického moře za účelem diverzifikace zdrojů a transportních tras.⁶⁶

---

⁶⁵ Srov. např. www.ener.eu ; www.iea.gov/stats

⁶⁶ <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/07/st07/st07224-re01.en07.pdf>

Nutnost diverzifikace je uvedena v řadě dalších unijních dokumentech, opakovaně v závěrech Evropské rady (září, říjen 2008, březen 2009, aktuálně únor 2011)⁶⁷, konceptu Východního partnerství, či již zmíněném Druhém strategickém energetickém přehledu.⁶⁸

Obecně je Jižní koridor prostorem (nejen) energetické kooperace EU se státy Kaspického regionu a Blízkého východu. Nejkomplexnějším projektem dodávek surovin v jeho rámci pak je plynovod Nabucco. Dalšími relevantními projekty jsou plynovody TAP a ITGI, počítat lze i projektem AGRI využívajícím technologii LNG.

Oblast Kaspického moře začala být z evropského pohledu zajímavá jako alternativní zdroj plynu v souvislosti s objevem plynových zásob ázerbájdžánských polí Shah Deniz. Projekt plynovodu Nabucco z roku 2002, původně zaměřený zejména na plyn Íránu, se stal projektem, který měl dodávky (nejen)⁶⁹ kaspického plynu do EU zajistit. ITGI a TAP vznikly o rok později. Hlavní odlišnost oproti Nabucco spočívá ve skutečnosti, že jejich trasy de facto začínají až na západní turecké hranici, kde počítají z odběrem „přebytečného“ plynu z turecké vnitrostátní infrastruktury. S Kaspickým mořem je pak pojí jen to, že objemy takto odebíraného plynu mají vzniknout díky dodávkám z této oblasti, respektive především z Ázerbájdžánu. Na druhou stranu nechávají tyto projekty na Turecku, odkud zajistí dodávaný plyn. V této souvislosti se objevily spekulace, že by tak teoreticky mohlo jít i o plyn íránský, který by byl před dodáním do Evropy „legalizován v tureckých trubkách.“ V politické rovině představují TAP a ITGI určitou rezignaci na mocenskou projekci EU do Kaspického regionu, a lze pochybovat o jejich skutečném přínosu evropské energetické bezpečnosti. Nicméně z ekonomického hlediska mají svou logiku.

Cílem energetické politiky EU v regionu Kaspického moře se přirozeně stal Ázerbájdžán. Ten je spolupráci s EU nakloněn, protože znamená fixaci jeho prozápadního směru, a je připraven dodávat plyn do soukromého energetického projektu, který EU zaštiťuje. Nicméně zdá se, že jeho zásoby plynu nemusí pro evropské dodávky dostačovat. Proto se počítá s dodávkami plynu z Turkmenistánu a případně i Kazachstánu nebo

---

⁶⁷ Závěry mimořádné Evropské rady z února 2011;

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/119175.pdf

⁶⁸ Second Strategic Energy Review. An EU Energy Security and Solidarity Action Plan. COM (2008) 781 final. Brussels, 2008

⁶⁹ V úvahu přichází i plyn z blízkovýchodních zemí, dnes zejména Íráku, také Egypta, zmiňován bývá i Katar a s výhradou změny politických okolností i Írán.

Uzbekistánu⁷⁰. Pro takové dodávky by ovšem bylo nutné vyřešit otázku tranzitu plynu přes Kaspické moře. Využít pro tento tranzit íránské pobřeží, což by byla technicky jednodušší varianta, nedovolují politické okolnosti. Vznikla tak myšlenka vybudování Transkaspického plynovodu spojujícího turkmenský a ázerbájdžánský břeh Kaspického moře. Jeho vybudování nicméně komplikují právě otázky spojené s určením právního statusu Kaspického moře a delimitací sektorů pobřežních států.

Formálně ponechává EU otázku vybudování plynovodu, majícího sloužit jejím strategickým zájmům, na bedrech soukromého sektoru. To nicméně neznamená její nečinnost. Aktivity EU spočívají kromě finanční podpory řady projektů v rámci pre-realizačních procesů⁷¹ především ve vytváření politické nástavby celého procesu.

Politický proces spočívá v podpoře komerčních projektů, které mají být realizovány v zemích, které nejsou z pohledu evropského soukromého sektoru standardním a transparentním investičním prostředím. Hlavní obavy se přitom týkaly, a částečně stále týkají, otázky, zda bude v případě realizace tranzitního systému zaručen dostatečný objem plynu pro jeho naplnění. Tato otázka se postupně stala tématem politické agendy s vůdci regionu. Ázerbájdžánský prezident plyn pro EU přislíbil, nicméně vyjádřil přesvědčení, že o dodávkách plynu je možné se bavit teprve tehdy až bude stát plynovod.⁷² Turkmenistán deklaroval, že má plynu dostatek a bude jej dodávat každému, kdo dostaví potrubí na jeho hranice.⁷³ Za této situace byl problém transkaspického tranzitu ponechán jako problém evropského odběratele a podmiňování garance dodávek dostavbou plynovodu a vice versa připomínalo kvadraturu kruhu. Aby problémů nebylo málo vykrystalizovala v rámci přípravných negociací jako další komplikace otázka tranzitního režimu přes Turecko. Turecko, měřeno podle délky trasy na teritoriu státu, hraje pro evropské projekty roli nejdůležitějšího tranzitéra. Turecko nejprve usilovalo, po vzoru Ruska, o roli zprostředkovatele předprodávajícího plyn dále do Evropy, aby později ustoupilo na pozici, kdy si vyhraduje velkou část objemu plynu dodaného kaspickými producenty pro domácí spotřebu. Vzhledem k tomu, že objemy daleko přesahovaly tureckou spotřebu spekulovalo se, že plyn má sloužit pro generování

---

⁷⁰ Jejich exportní potenciál ovšem nebude významný nepřistoupí-li k úsporám energií a zvýšení energetické efektivity.

⁷¹ Například spolufinancování studie proveditelnosti, nebo projekt CDC (Caspian Development Consortium) – mechanismus transparentního obchodování s kaspickým plynem.

⁷² Z vyjádření prezidenta Ilhama Alijeva v Baku v květnu 2010.

⁷³ Tento názor opakovaně tlumočili turkmenští představitelé v kontextu pražského summitu Southern Corridor, Zaznělo i z úst turkmenského prezidenta Berdymuchamedova při setkání s předsedou Rady EU M. Topolánkem v únoru 2009 v Ašchabádu.

zisku z předprodeje. Překlenutí problémů týkajících se garance disponibilních zdrojů a zaručení tržního tranzitního režimu se věnovalo i české předsednictví v Radě EU.

České předsednictví v rámci své priority „energetická bezpečnost“ uspořádalo v Praze dne 8. května 2009 Southern Corridor Summit – New Silk Road, setkání EU s producenty a tranzitními zeměmi energetických surovin v rámci Jižního koridoru. Schůzka se uskutečnila ve formátu EU Trojky s představiteli Kazachstánu, Ázerbájdžánu a Turkmenistánu, jakožto významnými producenty energetických surovin a představiteli tranzitních zemí – Gruzie, Turecka. Na summit byly dále pozváni Uzbekistán, Egypt a Irák (ten se však nakonec summitu nezúčastnil) a také zástupci finančních institucí EIB, EBRD, WB. Rusko, USA a Ukrajina se summitu zúčastnily jako pozorovatele. Cílem summitu bylo dát politický impuls k realizaci již rozhodnutí učiněných v rámci EU za účelem diverzifikace zdrojů energetických surovin, s primárním důrazem na plyn.

Obrázek⁷⁴ : Summit Jižní koridor

Základním výstupem ze summitu je Pražská deklarace.⁷⁵ Tato deklarace byla podepsána premiérem Topolánkem a předsedou Evropské komise Barrosem za EU a Tureckem (prezident Gül), Ázerbájdžánem (prezident Alijev), Gruzii (prezident Saakašvili) a Egyptem (ministr energetiky Fahmy). S ohledem na zachování logiky

---

⁷⁴ <http://www.eu2009.cz/scripts/detail.php?id=22131&newsid=22162&listid=11>

⁷⁵ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/misc/107598.pdf

konceptu Jižního koridoru se v deklaraci explicitně uvádí, že byla uzavřena za přítomnosti Turkmenistánu, Kazachstánu a Uzbekistánu, které s touto formulací souhlasily, i když stát se signatáři deklarace formálně odmítly. Vedle obecné deklarace zájmu o širokou spolupráci navazující na prvotní spolupráci v oblasti energetiky, tato deklarace obsahuje i závazky učinit konkrétní kroky ve vztahu k základním úskalím energetické spolupráce - tranzitnímu režimu přes území Turecka a zajištění surovin pro plánované produktovody. Dne 13. června byla v Ankaře podepsána, deklarací předjímaná, mezivládní dohoda k Nabucco mezi Tureckem, Rakouskem, Bulharskem, Rumunskem a Maďarskem. Nejdůležitějším bodem mezivládní dohody je, že polovina kapacity plynovodu bude předmětem obchodu na volném trhu, zatímco druhá polovina bude rezervována pro vlastníky plynovodu.

Na podporu Jižního koridoru vystupuje velmi silně i Evropská komise. Její poslední příspěvek se přitom jeví jako skutečný průlom. Delegace vedené předsedou Evropské komise J. M. Barossem, jejímž členem byl i komisař pro energetiku G. Oettinger, uskutečnila ve dnech 13.–14. ledna návštěvu v Ázerbájdžánu. Jednání s prezidentem I. Alijevem se soustředila na otázky energetické spolupráce, především pak na dodávky AZ zemního plynu na evropský trh. Pozitivní průběh a výstupy jednání byly ztvrzeny podpisem dvou důležitých dokumentů. Jde o „Společnou deklaraci“⁷⁶ o Jižním plynovém koridoru“ a „Protokol o záměrech“, jenž konkretizuje její implementaci, potažmo realizaci projektu Jižního koridoru. Protokol se zdá být důležitý pro praxi, počítá se zřízením komise, stanovením plánu dalších kroků a pravidelným reportingem o jeho plnění.

Ázerbájdžán potvrdil své odhodlání dodávat plyn do EU, prezident Alijev hovořil o objemu 21 mld. m³, pocházejícího převážně ze Shah Deniz II, menší část pak z naleziště Umid. Cesta evropská delegace (v souladu s logikou Jižního koridoru) pokračovala do Turkmenistánu, kde prezident G. Berdymuchamedov přislíbil evropským projektům 10 mld. m³. To spolu se slibovaným objemem ázerbájdžánského plynu znamená příslib cílových 31 mld. m³, což je (shodou okolností ?) plánovaná kapacita plynovodu Nabucco. Ázerbájdžánská i turkmenská strana se navíc daly slyšet, že stavbu transkaspického plynovodu spojujícího jejich břehy považují za bilaterální záležitost, která nezávisí na určení statusu Kaspického moře.

---

⁷⁶ http://ec.europa.eu/energy/infrastructure/strategy/doc/2011_01_13_joint_declaration_southern_corridor.pdf

Angažovanost EU vůči některým zemím regionu probíhá i v rámci sousedské politiky EU. ENP se týká států Jižního Kavkazu Arménie, Ázerbájdžánu a Gruzie. Tyto země jsou zahrnuty do projektu Východního partnerství⁷⁷, který má za cíl maximální sblížení partnerských států s EU, podobající se až jakémusi volnému přístupovému procesu, samozřejmě bez perspektivy členství. V současnosti probíhá vyjednávání Asociačních dohod, které nahradí dosavadní rámec spolupráce každého státu s EU, kterým jsou Smlouvy o spolupráci uzavírané v roce 1999 (Partnership Cooperation Agreement). Probíhají také jednání o vízové facilitaci a vytváření zón volného obchodu (DCFTA).

Na rozdíl od USA či Ruska neprojektuje EU svůj vliv do regionu metodami, které by šlo charakterizovat jako silové, metodami buď spojenými s přímým užitím síly (Rusko), anebo operujícími se silovým potenciálem v podtextu (USA). EU využívá metody, které jsou jí coby „soft super power“ dány do vínku – ekonomický potenciál, vysoká úroveň rozvoje, moderní technologie, civilizační přitažlivost. V kaspickém ringu, kde se občas hraje „ostrými“ mohou tyto zbraně vypadat poněkud neadekvátně, nicméně jejich účinnost v období klidu je nesporná. EU si je specifík svého arzenálu vědoma a své angažmá ve velké hře prezentuje jako oboustranně výhodný energetický byznys, nikoli jako účast v geopolitické hře s nenulovým součtem. Síla EU v této hře totiž stojí a padá s okamžikem kdy dojde na silové prostředky v pravém slova smyslu. Nicméně primární politický rozměr angažmá EU v regionu je neoddiskutovatelný.

V této souvislosti je patrné, že EU v současnosti není schopna nabídnout žádné hmatatelné bezpečnostní garance. To je zřejmě její největší slabina v situaci, kdy jsou zdrojový Ázerbájdžán a tranzitní Gruzie vystaveny permanentní hrozbě potenciální eskalace ozbrojeného konfliktu.

Nicméně co se Gruzie týče, nelze pominout přítomnost EUMM (EU Monitoring Mission) na gruzínském území. Tato mise je po ukončení činnosti misí OSN a OBSE, o které se postaralo Rusko, jediným mezinárodním formátem na území Gruzie po válce v srpnu 2008. Její přítomnost zaručuje mezinárodní kontrolu na linii dotyku. To snižuje pravděpodobnost incidentů, které by mohly být využity jako záminka k ruským vojenským operacím na území Gruzie vně separatistických regionů Abcházie a Jižní Osetie. Nepřímým efektem přítomnosti EUMM tak je určitá garance stability prostoru

---

⁷⁷ K Východnímu partnerství viz. http://eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm

sloužícího jako tranzitní koridor pro energetické dodávky a lze jí označit jako zřejmý důkaz projekce politického vlivu EU do Kaspického regionu.

5.4 Čína – emancipované entrée do Střední Asie

Z geopolitického hlediska je aktérem se zájmem o region i Čína na jeho východě. Její zájem zřejmě primárně není potřeba nějaké vlivové expanze. Je veden rychle se zvyšující potřebou surovin, ke které dochází v souvislosti s růstem miliardové ekonomiky. Energetické zásoby středoasijské části Kaspického regionu přirozeně pozornost Číny přitahují. Rozpad SSSR dal vzniknout nezávislým státům ve Střední Asii, což vedlo k vytvoření jakéhosi nárazníkového pásma mezi Ruskem a Čínou.⁷⁸ Toto pásmo se ovšem může stát jablkem sváru, až na sebe v oblasti ruské a čínské zájmy skutečně „narazí“. Čína přitom nemůže nově nezávislý prostor na své severozápadní hranici prostě ignorovat již z důvodu, že nově nabytá nezávislost středoasijských států může motivačně působit na etnika v její části pohraničí oblasti. Tato etnika jsou v řadě případů blízka obyvatelstvu post-sovětských středoasijských republik, nejznámějším případem jsou zřejmě turkičtí Ujguři v Sin-t'iangu, kteří jsou častým terčem represe Pekingu pro svou etnickou a náboženskou příslušnost, respektive režimní nekonformitu.

Z pobřežních států Kaspického moře si ČLR, jako cílovou zemi zvolila Turkmenistán, zemi s největšími prokazatelnými zásobami zemního plynu v regionu. Impulzem navázání spolupráce byl objev gigantického naleziště Jižní Jolotan. Nástup Číny pak proběhl skutečně bleskově a impozantně. V roce 2006 uzavřely oba státy rámcovou smlouvu o spolupráci, v roce 2007 začala Čína stavební práce a v roce 2010 byla již první část plynovodu končící na čínském území v základní přepravní kapacitě hotova. Jedná se o jasný politický signál o přítomnosti Číny v Kaspickém regionu.

Čína navíc neváhala investovat do rozvoje Turkmenistánu a jeho energetického sektoru také kapitál, a to v podobě půjček, které budou pravděpodobně spláceny ve formě budoucích dodávek plynu. V roce 2009 půjčila Čína Turkmenistánu 3 miliardy dolarů na rozvoj Jižního Jolotanu.

Ukazuje se, kde je rozdíl mezi potenciálem státního dirigismu ČLR a tržního prostředí EU v oblasti energetických koncepcí. Čína provedla strategickou investici do své

---

⁷⁸ Brzezinski Zbigniew; Velká šachovnice; Mladá fronta; Praha 1999; str. 140

energetické bezpečnosti. Za dva roky na své náklady, za prostředky z úspor, postavila potrubí. Díky chytré investici si zabezpečila dodávky plynu, má totiž na Turkmenistán páku v podobě splácení dluhu. Turkmenistán tak nemůže Čínu jen ta odstříhnout od dodávek. Navíc je Čína schopná vyjednat dodávky za příznivou cenu. Krom toho je celý projekt připravena navenek zaštitit i bezpečnostně.

5.5 Íránské regionální perspektivy

K pozici Íránu, který bývá zmiňován coby regionální mocnost usilující o vliv v oblasti, lze říct víceméně totéž, co o jeho perspektivě v procesu rozdělení Kaspického moře. Potenciál pro úlohu regionální mocnosti Írán má, avšak vzhledem k současné izolaci je jeho manévrovací prostor výrazně zúžen.

Přesto by bylo chybou íránský potenciál podceňovat. Jako perspektivní by se například mohla jevit jeho spolupráce s Turkmenistánem. Napojením zemního plynu z Turkmenistánu na severoíránské plynovody v roce 1997⁷⁹, ukázal Írán svému sousedu alternativní možnost transportu k problematické ruské cestě. Existuje přitom zřejmý potenciál pro navýšení těchto dodávek. Je důležité si uvědomit, že pro severní, hustě obydlené části Íránu se zásobování kaspickými surovinami jeví být nejjednodušší varianta. Tato spolupráce by Íránu umožnila zásobit svá severní území a nebyl by nucen budovat infrastrukturu napojující tyto oblasti na vlastní zdroje. Pro Turkmenistán by spolupráce znamenala diverzifikaci exportu, o kterou má zájem. Turkmenské dodávky by přitom navíc mohly být ve formě swapu zdrojů z íránských nalezišť dopravovány k íránskému volnému moři a na světový trh.

Íránské pobřeží Kaspického moře je také, čistě geograficky, ideální trasou pro tranzit plynu z turkmenských nalezišť směrem na západ. Je zjevné, že kdyby nebylo politických překážek plynoucích z mezinárodní situace, ve které se Írán nachází, nebylo by nutné řešit otázku budování podmořského Transkaspického plynovodu spojujícího oba břehy. A tedy by nebylo ani nutné zabývat se otázkou jaké implikace má určení právního statusu Kaspického moře na budování takové tranzitní trasy.

---

⁷⁹ Wanner, Jan; Ropná politika v oblasti Kaspického moře a ve Střední Asii; in: *Vzájemné vztahy postsovětských republik; Ústav mezinárodních vztahů; Praha 1998; str. 153*

V neposlední řadě nelze nevidět, že území Íránu by bylo obecně ideální pro tranzit jak plynu tak ropy z regionu Kaspického moře, trasou obcházející neklidný Jižní Kavkaz. A to buď jako propojení sever-jih vedoucí suroviny k volnému moři, anebo jako napojení na Turecko, jeho středomořské exportní terminály a pozemní infrastrukturu.

Je nicméně evidentní, že všechny zmíněné možnosti Íránu mají jedno velké „kdyby“ a současný vývoj íránské politiky, respektive situace a postavení Íránu v mezinárodním systému reagující na tuto politiku, nedávají obdobným plánům a úvahám mnoho nadějí.

Mezinárodní izolace Íránu prosazovaná především ze strany USA přirozeně vedla stát ke spolupráci s Ruskem. Tím se rozšířil akční rádius ruského vlivu do citlivé oblasti Perského zálivu, potenciálně však znamenal nástroj na Írán i v kaspických otázkách. Spříznění obou zemí se stalo citlivým problémem také vzhledem k tomu, že se v jeho rámci Rusko angažovalo i do íránského jaderného programu v souvislosti s atomovou elektrárnou v Búšehru. Nicméně tyto aktivity Ruska vůči Íránu, byť se ve svém důsledku kaspických otázek dotýkají, jsou součástí hry, která regionální rámec jednoznačně přesahuje. Nepřímý dopad je ale neoddiskutovatelný, již kvůli propojení tématu ruského angažmá vůči Íránu s procesem resetu mezi Ruskem a USA.

5.6 Turecko a potencionální vliv panturkismu v post-sovětské oblasti

Významnou regionální mocností je Turecko, které má potenciál i chuť expandovat svůj vliv do Kaspického regionu. Jedním důvodem pro toto směřování je bezpochyby skutečnost, že Turecko coby člen NATO, stálo po desetiletí studené války na hranici se Sovětským svazem v očekávání eventuelního globálního střetu. Náhlý kolaps protivníka a pokles mocenské protiváhy na společných hranicích mu otevřely prostor expanze vlivu do regionu, který tradičně budil turecký zájem.

Druhým důvodem je potom etnická, kulturní a náboženská příbuznost Turecka s celou řadou post-sovětských států v oblasti. Tyto státy po rozpadu SSSR hledaly svou novou identitu a místo v systému mezinárodních vztahů a Turecko jim mohlo být vzorem, anebo dokonce průvodcem na této cestě. Turecký model sekulární demokracie byl v 90.

letech často prezentován⁸⁰ jako optimální řešení pro tyto státy, protože je v podstatě cestou řešící dva hrozící extrémy jejich vývoje, totiž tendence k totalitnímu způsobu vlády na straně jedné a nebezpečí výbuchu islámského radikalismu na straně druhé.

Z dnešního pohledu je ovšem nutno počáteční euforii okolo myšlenky panturkismu hodnotit jako poněkud nadsazenou, jakkoli jí ani dnes nelze zcela opomíjet. Úloha Turecka coby „velkého bratra“ turkických etnik post-sovětského prostoru byla limitována řadou okolností. Obecně především tím, že Turecko, samo za sebe, sice mohlo post-sovětským státům nabídnout spolupráci, nikoli však masivní investice a projekty, potřebné pro jejich rozvoj v nové éře a především jim pak nemohlo dát adekvátní garance v oblasti bezpečnosti.

Důležité je také si uvědomit, že příliš aktivní turecká politika v oblasti považované Ruskem za jeho sféru zájmů, by vedla k rozporům mezi oběma státy. Tyto by sice zřejmě nepřerostly v nějakou přímou konfrontaci, nicméně mohly by Turecko poškodit, přinejmenším pak ekonomicky. Turecká obchodní bilance s Ruskem je důležitou ekonomickou položkou, její specifikum spočívá mimo jiné vtom, že z ruské strany jde do značné míry o dodávky surovin.⁸¹ Turecko, které není na rozdíl od většiny okolních států autonomní z hlediska zdrojů ropy a plynu, tak musí kalkulovat i tuto otázku surovinové bezpečnosti.⁸²

Při pohledu na uběhlé dvě dekády samostatnosti států regionu, které se ve svém vývoji měly inspirovat tureckou vnitropolitickou koncepcí, lze konstatovat, že se v těchto státech naopak v podstatě bez výjimky prosadil typický post-sovětský model autoritativní vlády, spočívající v domestikované podobě prezidentského systému. Tedy silné ústřední pozici hlavy státu, ovšem bez „brzd a protivah“. Riziko islámského radikalismu zůstává, i díky silné centrální autoritě, v těchto zemích spíše marginální. Ideový vliv Turecka však má snad určitou naději do budoucna díky aktivitám v oblasti vzdělání a kultury, které především mladším generacím nabízí jisté alternativy.

Zásadní úloha Turecka ve „velké hře“ však spočívá ve skutečnosti, že jakožto regionální mocnost s možností přímého vlivu v regionu, zastává úlohu mostu pro západní spojence. Obdobně jako je v užší „kaspické hře“ Ázerbájdžán záchytným bodem pro

---

⁸⁰ Onis, Ziya; Turkey and Post-soviet States: Potential and Limits of Regional Power influence; in: Middle East Review of International Affairs; Vol. 5; No. 2; June 2001

⁸¹ Kalicki, J.H.; Caspian Energy at the Crossroads; in Foreign Affairs; Sep/Oct 2001; Vol. 80 Iss 5;

⁸² Wanner, J.; Ropná politika v oblasti kaspického moře a ve Střední Asii; in: Vzájemné vztahy postsovětských republik; Ústav mezinárodních vztahů; Praha 1998; str. 151

přítomnost západního vlivu přímo u Kaspického moře, je pro Západ Turecko, nezbytnou základnou, ze které lze provádět politiku vůči Kaspickému regionu.

5.6.1 Cílové země turecké politiky vůči kaspické oblast

Region Jižního Kavkazu byl vždy objektem zájmu turecké/osmanské zahraniční politiky a místem střetu tureckých zájmů se zájmy ruského impéria. Po rozpadu SSSR se turecká angažovanost vůči nově samostatným státům regionu dynamizovala. Obecně nabízelo Turecko, mj. i jako člen NATO a kandidátská země EU, jihokavkazským státům možnost napojení na západní struktury a reálnou alternativu k jejich ekonomicko-politické orientaci na Rusko. Snahou Turecka bylo zaujmout pozici regionální mocnosti. Hlavním partnerem je pro Turecko etnicky a nábožensky spřízněný Ázerbájdžán, vůči němuž Turecko vystupuje jako jakýsi „starší bratr“ a brání jeho zájmy i na mezinárodní scéně. Vyjádřením spojenectví s Ázerbájdžánem bylo i zmrazení vztahů s Arménií včetně uzavření vzájemných hranic v souvislosti s ázerbájdžánsko-arménským konfliktem o Náhorní Karabach. Turecko nezávislý Ázerbájdžán podporuje v rovině politické, hospodářské a s určitou obezřetností i v rovině vojenské.

Hlavní turecké snahy v první polovině 90. let spočívaly v podpoře Ázerbájdžánu ve snaze zabránit jeho zpětnému vtažení do područí Moskvy a obnovení její dominance, které by znamenalo izolaci regionu.⁸³ Turecko vystupovala ve prospěch Ázerbájdžánu i během bojů o Náhorní Karabach, jakkoli byla Ázerbájdžánci, z jejich pohledu nízká úroveň turecké podpory přijata s jistým zklamáním. Je si však třeba uvědomit jaké konsekvence by mělo jeho vyšší angažmá. To dobře ilustruje situace z roku 1992, kdy se boje rozšířily i do sousedního Nachičevánu, jehož bezpečnost Turecko podle smlouvy z Karsu z roku 1921 garantuje. Na turecké varování, že vystoupí na ochranu ázerbájdžánské exklávy, reagoval velitel sil SNS maršál Šapošnikov prohlášením, že jakákoliv turecká intervence by vedla ke „třetí světové válce“.⁸⁴ Toto přepjaté vyjádření je především důkazem toho, jaký význam Rusko přikládá otázce udržení svého výsadního postavení v řešení konfliktů v kavkazském prostoru a jak pohlíží na pronikání jiných vlivů do této oblasti. Stabilizace situace okolo Náhorního Karabachu a znatelné zlepšení vztahů Ruska a Turecka v druhé polovině 90. let a v následující dekádě zakotvily současný stav,

---

⁸³ Brzezinski Zbigniew; Velká šachovnice; Mladá fronta; Praha 1999; str. 146

⁸⁴ Wanner, J.; Kavkazský region a ruská zahraniční politika; in: Vzájemné vztahy postsovětských republik; Ústav mezinárodních vztahů; Praha 1998; str. 120

kdy Rusko, snad jen s výjimkou vměšování se do karabašské otázky akceptuje přítomnost tureckého vlivu v post-sovětském prostoru.

Turecká politika usiluje o prioritní roli i mezi turkickými republikami Střední Asie. Ta se projevuje v rovině ekonomické v podobě pronikání tureckého byznysu do regionu. V rovině politické pak například ve formě pořádání takových akcí jako bylo setkání vrcholných představitelů turkických států v září 2010 v Istanbulu.

Energetika představuje významnou oblast turecké politiky, a to nejen s ohledem na Jižní Kavkaz a region Kaspického moře. S ohledem na zdroje Kaspického regionu se Turecko samozřejmě snaží primárně zabezpečit svou surovinovou spotřebu a pochopitelně podporuje aktivity svého těžařského sektoru v regionu. Turecká státní společnost TPAO je se 6,6% podílem účastníkem konsorcia působícího na ázerbájdžánských ropných polích Azeri-Čirag-Gunešli, drží také podíl na plynovém nalezišti Shah Deniz (9%) a je také akcionářem ropovodu BTC (6,5%) a plynovodu BTE (9%). Produkce první fáze Shah Deniz je přitom určena ze 75% čistě po domácí spotřebu Turecka.⁸⁵

Turecko se snaží profilovat jako důležitá tranzitní země. Současným strategickým cílem Turecka v oblasti tranzitu je vytvořit ze země energetický koridor pro tranzit zemního plynu a pomoci pokrýt potřebu Evropy z přírodních zdrojů nacházejících se v Kaspickém regionu a na Blízkém východě. Výhledově je jeho záměrem zvýšit svůj význam z „pouhého“ tranzitního koridoru na energetickou křižovátku (z „corridor“ na „hub“) Využít hodlá za tímto účelem státní společnost Botaş, která by se stala silným partnerem v mezinárodních projektech. Botaş je například členem konsorcia Nabucco. Turecká tranzitní role pak je tak dnes klíčová pro evropské projekty dodávek zemního plynu.

5.6.2 Turecko jako „nástroj“ politiky Západu v regionu

Zejména pro počáteční období pronikání do Kaspického regionu platilo, že turecké zájmy v regionu korespondují se zájmy USA (Západu). USA tak podporu turecké politiky užívaly pro své aktivity v regionu jako nástroj pro prosazení zájmů vlastních.⁸⁶ Propojení

---

⁸⁵ IEA World Energy Outlook 2010; International Energy Agency/Organization for Economic Co-operation and Development; Paris, 2010

⁸⁶ Karasac, Hasene; Actors of the New “Great Game”, Caspian Oil Politics; in Journal of Southern Europe & Balkans; May 2002; Vol. 4; Iss. 1; str 20

politik obou zemí pro Turecko ovšem také znamená nutnost pozorně sledovat změny americké politiky vůči oblasti a přizpůsobovat zahraniční politiku tomuto vývoji. Takovou změnou byla politika Bushovy administrativy v souvislosti s postupem vůči Iráku, respektive i Afghánistánu, coby státům sousedícím s Kaspickým regionem. Americká akce v Iráku pak vedla ke zřejmému rozklížení turecké a americké politiky. Spory okolo tzv. severní fronty a zejména pak rozdílný pohled na kurdskou otázku, odhalily fakt, že pouto USA a Turecka již není tím, kterým bylo v období studené války. Turecko se tak v současnosti adaptuje na novou realitu, snaží se vést sebevědomou multivektorovou zahraniční politiku a usilovat o pozitivní, vyvážené vztahy se všemi svými sousedy⁸⁷. Není tak již ochotno hrát roli převodu vlivové projekce USA potažmo Západu v oblastech ve svém sousedství. Obdobné konstatování platí i směrem k EU. Po letitém klepání Turecka na její brány je třeba si přiznat, že zájem Turecka již není tak intenzivní a síla přístupového procesu, coby páky na jeho jednání, upadá. Lze očekávat, že Turecko se bude ve vztazích s EU chovat daleko emancipovaněji a politiku EU v Kaspickém regionu bude podporovat jen tak daleko, jak to pro něj bude výhodné.

---

⁸⁷ Z projevu tureckého ministra zahraničních věcí A. Davutoğlu na American University Cairo v březnu 2010

6. Tranzitní trasy surovin – geopolitické osy regionu

Klíčovou strategickou oblast „velké hry“ představuje transport surovin Kaspického regionu na globální trh. Obecně platí premisa, že kdo kontroluje tranzitní cesty surovin, reguluje těžbu těchto surovin a tím i přísun prostředků pro rozvoj zemí regionu. V konečném důsledku tak disponuje zásadním vlivem na samotné země regionu a jejich politiku.

Viděno pohledem z druhé strany je tak pro státy regionu klíčovou otázkou, pomocí které transportní cesty jsou spojeny se světem. Tato skutečnost rozhoduje o jejich zapojení do mocenských sfér vlivu globálních velmocí a determinuje jejich další vývoj a směřování.

Při pohledu globální optikou je jasné, že kontrola strategických surovin je součástí nejvyšších pater velmocenské agendy. V geopolitickém kontextu však nelze omezovat záběr aktérů jen na kontrolu těžby a transportu, jejich projekce vlivu je zaměřena na region jako takový, respektive jeho části a jednotlivé státy. Transportní trasy jsou přitom velmi účinným nástrojem. Samozřejmě nikoli nástrojem jediným a ani nástrojem nejúčinnějším, v konkrétním případě snad ale nástrojem nepraktičtějším a nejefektivnějším.

Při pohledu lokální optikou z vnitrostátní perspektivy, je možné otázku vidět tak, že orientace skupin místních elit na tu či onu transportní trasu, respektive na odpovídající velké hráče stojící za relevantním projektem, hraje v každém ze států regionu významnou součást interního politického procesu.

Vzhledem k masivnímu rozvoji produkce surovin v regionu Kaspického moře je zřejmé, že výstavba nové transportní infrastruktury je nezbytností. V období Sovětského svazu směřovaly transporty na ruské území, respektive skrze něj. Po rozpadu SSSR se tato skutečnost stala jednou z mocenských pák Moskvy vůči nově vzniklým státům. Potřeba výstavby dalších tranzitních potrubí se tak ukázala nezbytnou nejen z důvodu plánovaného razantního zvýšení těžby, ale především z důvodů strategických. Zdroje, které jsou pro tři nové státy na pobřeží Kaspiku zdrojem budoucí prosperity, je třeba dopravit na světové trhy a ten, kdo kontroluje exportní trasy, kontroluje i tyto státy a jejich energetickou produkci. Ropovody a plynovody nejsou jedinou transportní možností, jejich předností, především vysoká kapacita a dlouhodobě i nižší náklady, však jasně hovoří v jejich prospěch. Ropu lze například transportovat v cisternách po silnici nebo

železnici, ale při pohledu na objem regionální produkce této suroviny a zejména ve výhledu na její předpokládaný nárůst je zřejmé, že tato cesta není řešením. Smysluplněji vypadají alternativy ke klasickému dálkovému potrubí v případě transportu plynu. Přírozené vlastnosti plynu dávají možnost komprimovat pro účel transportu jeho objem. Používané metody spočívají jednak v jeho fyzické komprimaci, tzv. CNG (compressed natural gas), jako perspektivnější se ukazuje být „highlight“ posledních let, technologie LNG (liquefied natural gas). Zejména LNG technologie přináší řadu logistických výhod. Její nevýhodou je především cena. Je také nutné si uvědomit, že i plyn dopravený na velké vzdálenosti jako LNG je v praxi nutné v určitých fázích dopravovat pomocí plynovodů a tedy v plynné podobě. Zkapalňovací a regasifikační terminály jsou přitom poměrně drahá technologická zřízení. Totéž platí i o vlastních prostředcích přepravy LNG – lodě, železniční vagóny, cisterny. Je tedy evidentní, že za současného stavu technologií, je možné popisované alternativní prostředky transportu využít jako doplňkový způsob přepravy, nicméně při plánování zásadních a dlouhodobých energetických strategií budou i nadále hrát hlavní úlohu dálkové potrubní vedení.

Obecně je výstavba dálkových produktovodů velká investiční akce spojená s potřebou velkého počátečního vkladu a tím také s nutností kalkulovat návratnost a investiční rizika. Vzhledem k tomu, že návratnost ropovodu je dlouhodobá, je nejprve třeba zajistit pro každý projekt investora a dostatek disponibilních zdrojů v lokalitě na počátku trasy. Další oblastí přípravy výstavby je výběr vhodné a bezpečné trasy. V případě Kaspického regionu přistupuje ještě další externí faktor ovlivňující okolnosti výstavby produktovodů. Skutečnost, že transportní trasy de facto kopírují, respektive fixují a ne-li spoluvytváří geopolitickou strukturu regionu. Tím, jak formují skupiny aktérů se společnými zájmy a pobřežním státům nabízí alternativy, které je zároveň připoutávají do sfér vlivu, respektive je z takových sfér vlivu vymaňují. Plánovaná dlouhodobost produktovodu, pak může zároveň působit jako určitý stabilizační prvek v oblastech na jeho trase. To vychází ze skutečnosti, že cílové zájmové skupiny využívající takto transportované suroviny, mají povětšinou zájem na statu quo v oblasti a citlivě reagují na nestandardní vývoj. Tranzitní trasy se tak v Kaspickém regionu stávají liniemi rozhraní jeho geopolitického uspořádání a lze podle nich vysledovat i zájmové sféry aktérů „velké hry“. Geopolitická mapa Kaspického regionu ještě není „dokreslena“. Tomu odpovídají i projekty a plány tranzitních tras.

Pro objasnění situace v regionu Kaspického moře se jako nejpřehlednější jeví pohled sledující trasy tranzitu vycházejícího z pobřežních států a to zda a jak je ta která přepravní cesta kontrolována aktérem nebo aktéry „velké hry“, kteří skrze danou tranzitní trasu a relevantní pobřežní stát projektují svůj vliv v regionu.

Výchozí stav na počátku 90. let představovala stávající infrastruktura spojující bývalé svazové republiky s centrálním ruským územím. Pro dnešní situaci pak obecně platí, že zatímco ropovody v oblasti již jsou realitou základní schéma již je zafixované, trasy pro plyn jsou ve stádiu projektů a tvoří tak aktuální etapu velké hry spočívající v soupeření o získání kontroly produkce zemního plynu z kaspické oblasti.

6.1 Ázerbájdžánský export ropy

V případě Ázerbájdžánu se jednalo o ropovod spojující Baku s ruským černomořským přístavem v Novorossijsku. Tato tzv. „severní“, 1330 km dlouhá trasa s kapacitou 100 tisíc barelů denně vybudovaná v roce 1983 byla v podstatě po celá 90. léta jediným ropovodem pro Ázerbájdžán. Původně šlo vlastně o potrubí zásobující Ázerbájdžán, ale jeho tok byl otočen v souvislosti s rozvojem polí Azeri-Čirag-Gunešli a podpisem kontraktu století. Ropovod procházel krizovou oblastí Čečenska, zůstal nicméně válkou nedotčen a pozdější vybudování obchvatu přes Dagestán bylo motivováno spíše snahou Rusů připravit Čečence o „ropnou kartu“, kterou mohli využívat. Trasu do Novorosijska zpočátku využívalo i konsorcium západních těžařů operujících na základě uvedeného kontraktu z roku 1994, nicméně tato varianta byla jen dočasným řešením a měla i určité technické nedostatky – docházelo ke směšování lehké ázerbájdžánské ropy s méně kvalitní ruskou produkcí.

V roce 1999 byla vybudována centrální varianta vedoucí z Baku do gruzínského černomořského přístavu Supsa.⁸⁸ Tato trasa má podobnou vadu, kterou má trasa severní. Ústí „pouze“ do Černého moře a ropa musí být dále na světové trhy dopravována tankery čeromořskými úžinami, jediným spojením se světovým oceánem. V této souvislosti se jako problém ukazuje omezená kapacita Bosporu a ekologická rizika, spojená s nárůstem přepravy ropy, jako možné následky havárií.⁸⁹ Změna, kterou ropovod do Supsy přinesl,

---

⁸⁸ Wanner, J.; Ropná politika v oblasti kaspického moře a ve Střední Asii; in: Vzájemné vztahy postsovětských republik; Ústav mezinárodních vztahů; Praha 1998; str. 141

⁸⁹ Avakov, R.M.; Lysov, A.G.; Rasija i zakavkazje: realii nezavislosti i novoje partnerstvo; Finstatinform; Moskva 2000; str. 71

spočívala v tom, že nabídl Ázerbájdžánu, a potencionálně nejen jemu, alternativu k ruské severní trase, což mu dalo v oblasti exportu ropy nezávislost na Moskvě. Ropovod Baku-Supsa, dlouhý 833 km má přepravní kapacitu až 150 tisíc barelů denně. V současnosti je využívána pouze kapacita kolem 100 tisíc barelů denně.

Pro přepravu ropy stejným směrem využívá Ázerbájdžán také železnici mezi Baku a gruzínským přístavem Kulevi. Takto je dopravováno 220 tisíc barelů denně.

Vzhledem k nárůstu ázerbájdžánské produkce však byla kapacita ropovodů zcela nedostatečná a bylo nutné vybudovat novou, moderní, velkokapacitní transportní trasu. Tou se stal 1768 km dlouhý ropovod Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC), jehož stavba byla dokončena v roce 2006. Ten díky své kapacitě až 1200 tisíc barelů denně⁹⁰ představuje skutečné otevření energetického kohoutu ázerbájdžánských zdrojů. Díky vyústění do tureckého velkokapacitního terminálu ve Středoziemím moři navíc obchází i problematické černomořské úžiny. Pro ázerbájdžánský export ropy znamenal plnohodnotné spojení se světovými trhy. V roce 2004 dosáhla produkce naleziště Azeri-Čirag-Gunešli produkci 130 tisíc barelů denně, v roce 2007 již 670 tisíc a v roce 2010 celých 800 barelů denně⁹¹. Tento nárůst produkce by nebyl bez nové tranzitní trasy myslitelný.

Vybudování BTC, jakkoli je jasně projektem energetickým a má racionální, ekonomický základ je ovšem zejména projektem s jasnou mocensko geopolitickou konotací. Jasným propojením zájmu Ázerbájdžánu se zájmy Turecka a Spojených států. Z důvodu přetrvávajícího konfliktu o Náhorní Karabach obchází trasa ropovodu území Arménie a volí delší trasu přes Gruzii. Tato země tvořila a tvoří dodnes slabý článek trasy. Zahájení výstavby přitom vůbec nebylo jednoduché rozhodnutí, a to jak z pohledu politického, tak z perspektivy byznysu, který ji financoval. Existenci zásob si těžaři mohli ověřit na místě, nicméně o bezpečnosti a stabilitě situace jak ve státu produkce Ázerbájdžánu, tak v rizikové tranzitní Gruzii, je museli ubezpečit politici. Plánování ropovodu BTC provázely rovněž dohady Turecka a USA o jeho trase. Američané zejména striktně odmítali možnost vedení ázerbájdžánské ropy přes íránská území, což byl původní návrh. Nicméně i o transparentnosti situace v Gruzii v době rozhodování o spuštění stavby panovaly značné pochybnosti. Země se nacházela pod dominantním vlivem Ruska,

---

⁹⁰ Kapacitu BTC je v případě potřeby možné navýšit přidáním přečerpávacího zařízení až na 1600 tisíc barelů denně

⁹¹ IEA World Energy Outlook 2010; International Energy Agency/Organization for Economic Co-operation and Development; Paris, 2010

Ševarnadzeho vedení bylo vůči Moskvě v zásadě plně loajální (jinou možnost ani nemělo) a na gruzínském území se nacházely tři ruské vojenské základny. Uvnitř země navíc existovaly dva separatistické regiony, Abcházie a Jižní Oseti, území, nad kterými nemělo Tbilisi plnou kontrolu a odstředivé tendence vykazoval i další region, Adžárie. Za situace, kdy latentní konflikty mohly snadno přerůst v boje na celém území, a to avíc s vyhlídkou, že do bojů by jistě zasáhli ruští mírotvorci deponovaní na předsunutých základnách, nepředstavovala Gruzie dobré investiční prostředí pro projekt s několikaletou návratností.

O projektu BTC se často spekovalo, že je motivován více důvody politickými než ekonomickými. Objevily se dokonce i spekulace, zda bude projekt vůbec realizován, zda není jeho proklamace pouze součástí taktiky USA, vůči Kaspickému regionu.⁹² Z dnešního pohledu je nicméně možné projekt chápat jako ekonomicky životaschopný. Pravdou nicméně je, že skutečně potřeboval značnou porci politické podpory a o jeho geopolitických implikacích již bylo pojednáno.

V souvislosti s pochybnostmi o stabilitě Gruzie jako tranzitní země ázerbájdžánské ropy lze spekulovat, zda právě tyto nevyvolaly snahu o pevnější připoutání země k ose Washington, Ankara, Baku. Mocenská změna v Gruzii, která vynesla Michaila Saakašviliho, a znamenala tak výkyv v ruský neprospěch a její načasování vzhledem k projektu BTC nabízí řadu interpretací.

6.2 Kazachstán – export ropy

Otázka transportu ropy z Kazachstánu je vzhledem ke geografické poloze země ještě o něco složitější. Do roku 2001 fungoval pouze 1500 km dlouhý ropovod Uzen-Atyrau-Samara ze 70. let, již poměrně letitý, nicméně s kapacitou 300tisíc barelů denně relativně výkonný tranzitní systém. Tento ropovod představoval v 90. letech hlavní transportní cestu pro kazašskou ropu. Určitou nevýhodou je, obdobně jako v případě ázerbájdžánské trasy Baku-Novorosijsk, že v systému dochází k míšení kvalitnější ropy Kazachstánu s ruskou ropou typu Urals. Ropovod provozují KazTransOil a Transneft a jeho hlavními zákazníky jsou kazašské KazMunaiGaz a MangistauMunaiGaz. Probíhají úvahy o zvýšení kapacity ropovodu na až 500 tisíc barelů denně.

---

⁹² Avakov, R.M.; Lysov, A.G. (red.); Rasijska i zakavkazjska: realii nezavisimosti i novoje partnerstvo; Finstatinform; Moskva 2000; str. 194

Tranzitní cestou s největší kapacitou je ropovod Caspian Pipeline Consortium - CPC (též KTK), trasa vedoucí kazašskou ropu z oblasti okolo Tengizu, severním pobřežím Kaspického moře přes Atyrau, Astrachaň, s možnou „zkratkou“ z Komsomolska do Tichorecka a končící v Novorossijsku. Jde tedy opět o severní cestu přes ruské území, spadající pod kontrolu Moskvy. Ropovod provozovaný konsorciem CPC je přitom jediným produktovodem na ruském území s účastí soukromého kapitálu.

V roce 1992 došlo ke zformování prvního mezinárodního projektu pod názvem Caspian Pipeline Consortium (CPC) mezi Kazachstánem, Ománem a Ruskem, které usilovalo o transport vytěžené ropy z oblasti Tengiz cestou po severním okraji Kaspického moře do Novorossijska. Problémem se v počátečním období stala především nejasná situace vnitřní vlastnické struktury konsorcia, díky které se nedařilo do projektu zainteresovat západní těžařské společnosti, především Chevron, operující v oblasti již od 80. let.⁹³ Po očištění vlastnické struktury bylo v roce 1996 zformováno „CPC II“, ve kterém již vedle západních společností (Chevron, Mobil) působily i ruské (Lukoil, Rosněft). V současnosti mají ve vlastnické struktuře silný podíl ruské společnosti Transneft (31%) a Lukoil (12,5%) a dále pak kazašský KazMunaiGaz (19%) a Chevron (15%).

Provoz ropovodu CPC byl zahájen v roce 2001. Jeho nominální kapacita byla 565 tisíc barelů denně nicméně objem skutečně transportované ropy byl několik let vyšší, pohyboval se okolo 650 tisíc barelů denně. V roce 2008 bylo učiněno rozhodnutí o navýšení kapacity CPC na 1,34 miliónů barelů denně. Práce budou probíhat v etapách, kdy bude objem transportu postupně navyšován a plánované kapacity má být dosaženo v roce 2015. Problémem této trasy je, obdobně jako v případě ázerbájdžánských tras ústících do černomořských terminálů, že navyšování objemů transportované ropy zvýší zatížení černomořských úžin. Anebo viděno z druhé strany jsou kapacity těchto tras limitovány možnostmi průjezdu tankerů těmito úžinami a případné omezení nebo dokonce zastavení plavby (například v důsledku havárie) by se okamžitě projevilo na jejich provozu. Z tohoto důvodu vznikly projekty nabízející řešení problému pomocí tras obcházející úžiny. A to přes území Turecka v případě trasy Samsun-Ceyhan anebo Bulharska a Řecka v případě projektu Burgas-Alexandropolis.

---

⁹³ Wanner, J.; Ropná politika v oblasti Kaspického moře a ve Střední Asii in: Vzájemné vztahy postsovětských republik; Ústav mezinárodních vztahů; Praha 1998; str 146

Hledání alternativní, neruské trasy je v případě Kazachstánu složitější než u Ázerbájdžánu. Kazachstán má zájem využívat pro export své ropy trasy jdoucí z Ázerbájdžánu. Jako alternativa pro export se Kazachstánu nabízí i opačný směr. Hospodářsky expandující Čína, hladová po surovinách, představuje zajímavý trh. Myšlenka ropovodu spojujícího kazašské Atyrau a čínské Alašanakou se zrodila v roce 1997. Jeho vybudování prováděla čínská CNPC. Projekt byl uváděn do provozu v postupných fázích od roku 2004. Délka ropovodu je 2163 km a kapacita 200 tisíc barelů denně, nicméně počítá se s dalším navyšováním objemu přepravy.

Transportní cesta západním směrem musí překonat vodní překážku, kterou představuje Kaspické moře. V této souvislosti byla diskutována varianta podmořského potrubí z Kuryku do Baku a dále pak po trase BTC. Realizace této varianty, by tak byla napojením Kazachstánu na „západní“, ropovod a znamenala důležitou změnu geopolitického schématu Kaspiku. Vzhledem k nejasnému statusu Kaspického moře se ovšem stává otázka vybudování podmořského potrubí z právního pohledu komplikovanou otázkou. Jeden názor říká, že při rozdělení Kaspiku na národní sektory by ropovod Kuryk-Baku bylo možné vést mezi sektory obou států, které by se v důsledku takového rozdělení dotýkaly.⁹⁴ Jiné názory vtahující do hry například i ekologickou kartu hovoří o tom, že Kaspické moře tvoří komplexní biotop, jehož ochrana musí podléhat společnému režimu dojednanému mezi pobřežními státy. Ty by se prozatím měly zdržet budování projektů potenciálně představujících vysoké ekologické riziko. Otevřená otázka právního režimu Kaspického moře tak výstavbu podmořské trasy komplikuje. Kazašská ropa již nicméně ropovody z Baku na západ proudí. Umožňuje to doprava ropy tankery, kterou Kazachstán pro svůj export rovněž využívá. V roce 2009 bylo tankery přepravováno asi 17 % kazašského exportu ropy. Cílem tohoto exportu byly kromě ázerbájdžánského Baku také ruská (dagestánská) Machačkala a íránská Neka.

V minulosti zvažoval Kazachstán i další exportní cesty a možnosti. Co se týče podmořského potrubí byla zvažována i trasa do Machačkaly, jiná varianta pak do hry vtahovala i Turkmenistán. Měla vést nejprve po východokaspickém pobřeží do města Turkmenbaši a teprve odtud podmořskou cestou do Baku. Představovala tak nejkomplexnější plán alternativního transportního koridoru, který by napojil všechny tři nově nezávislé státy, jež takovou alternativu hledají. Osud první varianty zpečetilo

---

⁹⁴ Wanner, J.; Ropná politika v oblasti Kaspického moře a ve Střední Asii; in: Vzájemné vztahy postsovětských republik; Ústav mezinárodních vztahů; Praha 1998; str. 141

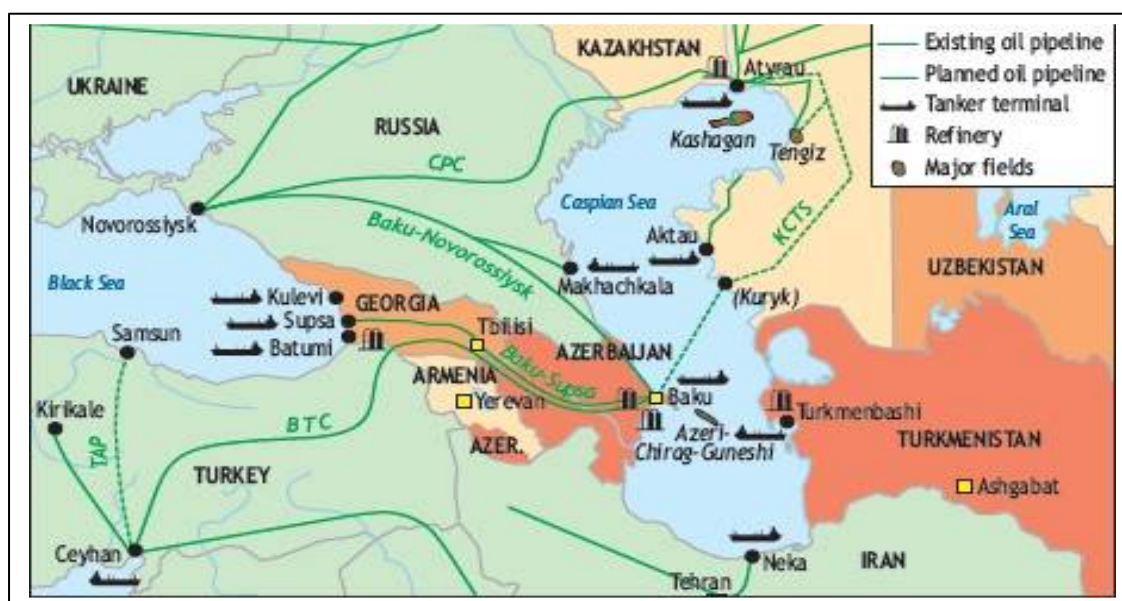
vybudování CPC, osud druhé pak výsledky průzkumů a odhady zásob ropy Turkmenistánu.

V transportu kazašské ropy hraje úlohu i železnice. V roce 2009 bylo takto přepravováno 80 tisíc barelů denně. V souvislosti s anticipovaným rozvojem těžby pole Kašagan vznikl v rámci konsorcia jeho těžářů plán přepravovat až 300 tisíc barelů denně pomocí železnice (Essene West Rail Project). V roce 2011 má dále vzniknout nové železniční propojení mezi Kazachstánem a Íránem vedoucí přes Turkmenistán, které bude pro tento účel rovněž využíváno.

Z výše uvedeného přehledu hlavních tranzitních tras ropy z regionu Kaspického moře a historie jejich budování je patrné, že z pobřežních států jsou v hledáčku těžářů a globálního byznysu s ropou především Kazachstán a Ázerbájdžán. Ukazuje se také, že proces rozvoje nalezišť a zvyšování produkce jde ruku v ruce s budováním exportních kapacit. S tím souvisí hledání vhodných tras, přičemž klíčovou otázkou jsou záruky bezpečného a stabilního prostředí po jeho trase.

Trasy ropy z regionu Kaspického moře již jsou z velké části zrealizovány. Do budoucna budou stávající kapacity spíše jen posilovány spolu s tím, jak bude stoupat produkce regionu. V další fázi tak půjde především o to, které exportní směry budou posilovat více, které méně, případně které budou utlumovány.

Obrázek⁹⁵: Hlavní ázerbájdžánské a kazašské tranzitní trasy ropy.
Největší ropná naleziště v Kaspickém moři.

⁹⁵ IEA World Energy Outlook 2010; International Energy Agency/Organization for Economic Co-operation and Development; Paris, 2010 str. 505

Obrázek⁹⁶: Exportní toky kaspické ropy v roce 2009 (údaje v mil. tun).

Tabulka⁹⁷: Účast na největších těžebních a tranzitních projektech kaspické ropy

	Karachaganak (KPO)	Kashagan (NCOG)	Tengiz (TCO)	CPC pipeline	ACG (AIOC)	BTC pipeline
BG Group	32.5%			2.0%		
BP					37.4%	30.1%
Chevron	20.0%		50.0%	15.0%	11.3%	8.9%
ConocoPhillips		8.4%				2.5%
Eni	32.5%	16.8%		2.0%		5.0%
ExxonMobil		16.8%	25.0%	7.5%	8.0%	
Inpex		7.6%			11.0%	2.5%
Lukoil	15.0%		5.0%	12.5%		
Shell		16.8%		3.7%		
StatoilHydro					8.6%	8.7%
Total		16.8%				5.0%
TPAO					6.8%	6.5%
KazMunaiGaz		16.8%	20.0%	19.0%		
Russia (Transneft)				31.0%		
SOCAR					10.0%	25.0%

⁹⁶ IEA World Energy Outlook 2010; International Energy Agency/Organization for Economic Co-operation and Development; Paris, 2010 str. 521

⁹⁷ IEA World Energy Outlook 2010; International Energy Agency/Organization for Economic Co-operation and Development; Paris, 2010 str. 509

6.3 Trasy pro kaspický plyn

Situace v oblasti plynu je poněkud jiná. Rozvoj tohoto sektoru je ve srovnání s ropou pozadu. To souvisí i s tím, že velká ložiska plynu byla v řadě případů objevena relativně nedávno. V regionu existuje určitá infrastruktura ze sovětské éry a došlo již i k realizaci nových projektů. Nicméně s výhledem na predikovaný boom v oblasti těžby plynu, je zjevné, že čas výstavby transportní infrastruktury plynu právě nadešel. V souvislosti s plány plynovodů je třeba si uvědomit provázanost a podmíněnost procesů rozvoje těžby a výstavby infrastruktury. Těžbu plynu nelze navýšit bez toho, aby měli těžaři zaručenou cestu kam získaný plyn dále čerpat. Bez existující transportní infrastruktury tak rozvoj produkce nemůže začít.

Cílové země energetické politiky hráčů „velké hry“ jsou v oblasti plynu Turkmenistán jako nejperspektivnější producent plynu v oblasti a dále obdobně jako v případě ropy Ázerbájdžán a také Kazachstán, u něhož nicméně není očekáván nějaký zásadní nárůst exportního potenciálu.

Obrázek⁹⁸: Stávající a plánované exportní trasy kaspického zemního plynu.

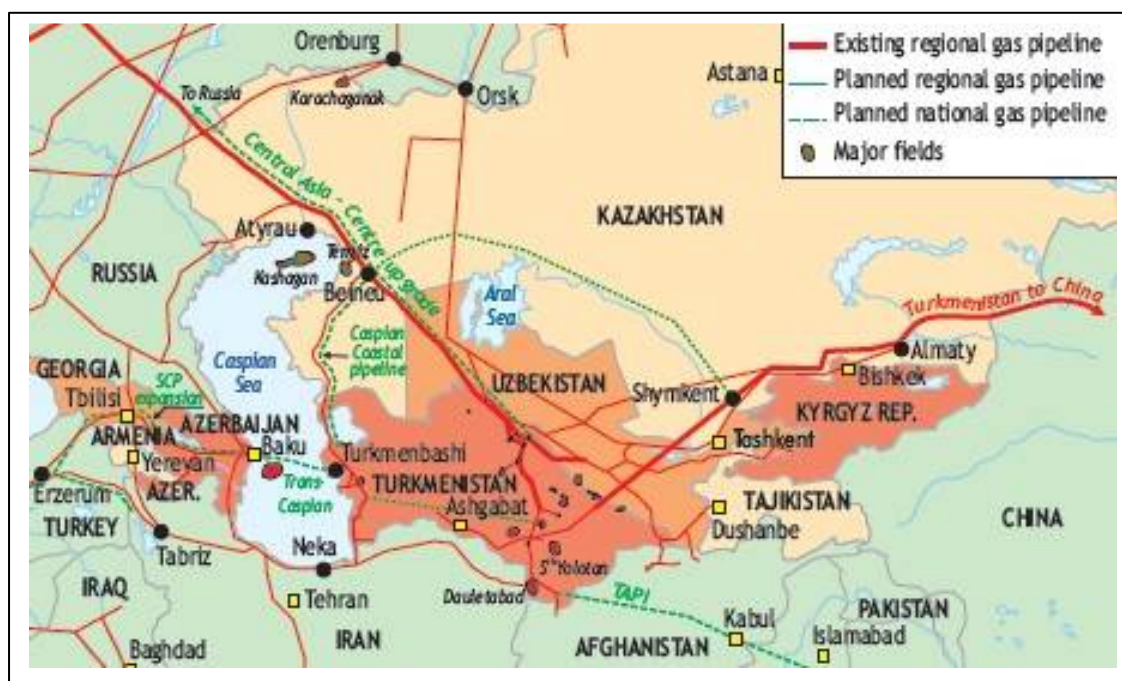

⁹⁸ IEA World Energy Outlook 2010; International Energy Agency/Organization for Economic Co-operation and Development; Paris, 2010 str.529.

6.3.1 Turkmenistán - existující trasy pro plyn

Plynovod CAC (Central Asia Centre) vybudovaný v dobách Sovětského svazu z části již v 60. letech představoval pro Turkmenistán po dlouhou dobu fakticky jedinou možnost pro export plynu. Roční kapacita tohoto tranzitního systému poklesla z původních 100 mld. m³ v důsledku chybějících investic a nedostatečné údržby až na zhruba polovinu. Rusko nicméně plánuje obnovení jeho kapacity na 80 mld. m³. Objemy plynu, které má Turkmenistán dodávat na základě smlouvy z roku 2003, se měly pohybovat okolo 70 – 80 mld. m³ v roce 2009 a v letech následujících. V roce 2007 se objevil návrh na vybudování Příkaspického plynovodu, který by na CAC napojoval pobřežní část Turkmenistánu a snad i doplňoval nedostatečnou kapacitu větve CAC, nicméně konečné investiční rozhodnutí dosud nepadlo a ani se nezdá, že by se tak mělo v dohledné době stát. Po zmiňované havárii systému pak poklesl objem tranzitovaného plynu z Turkmenistánu do Ruska na 12 mld. m³ v roce 2009.

Obrázek⁹⁹ : Stávající a plánované exportní trasy turkmenského zemního plynu.

V roce 2007 uzavřel Turkmenistán s Čínou smlouvu na 30 let o dodávkách plynu v objemu 30 mld. m³, později zvýšeném na 40 mld. m³ ročně. V témže roce začala čínská

⁹⁹ IEA World Energy Outlook 2010; International Energy Agency/Organization for Economic Co-operation and Development; Paris, 2010 str.537.

CNPC s výstavbou plynovodu spojující obě země. Stavba „nečínské“ části dlouhé 2000 km byla ukončena po neuvěřitelně krátké době v prosinci 2009. Prochází územím Uzbekistánu a Kazachstánu na území Číny. V další fázi bude budována část infrastruktury na čínském území a celkově pak má trasa dosáhnout délky neuvěřitelných 7000 km. Současná roční kapacita 10 mld. m³ má být v roce 2012 navýšena na 40 mld. m³ a Čína již uvažuje o dalším zvýšení jeho kapacity na 60 mld. m³ ročně. Zdroji pro tuto trasu jsou v první fázi menší naleziště na jihovýchodě země, počítá se i s plynem z pole Bagtyyarlyk rozvíjeného CNPC (podle odhadů má jeho produkce dosáhnout 13 mld. m³). Do budoucna se nicméně počítá s plynem z největšího turkmenského naleziště Jižního Jolotanu.

Turkmenistán dodává plyn také do Íránu, a využívá pro tento export dvě trasy. První z roku 1997 vede po pobřeží Kaspického moře a spojuje Korpedže a Kurt-Kui. Druhá je krátké přeshraniční spojení mezi nalezištěm Dauletabad a íránskou přenosovou soustavou u Changiranu. Kapacita obou tras činí 14 mld. m³ za rok.

6.3.2 Ázerbájdžán - existující trasy pro plyn

Ázerbájdžán se jako potencionální producent profiloval teprve po objevu naleziště Shah Deniz v roce 1999. Nicméně až v roce 2006 přestal Ázerbájdžán dovážet plyn z Ruska a stal se jeho čistým vývozcem. V současnosti naopak slouží trasa po pobřeží Kaspického moře v reverzním režimu pro dodávky ázerbájdžánského plynu do Ruska. Jedná se přitom o dodávky plynu z vlastní produkce SOCAR. Je nicméně zřejmé, že v souvislosti s ruským zájmem o ázerbájdžánský plyn pro projekt South Stream se počítá s využitím této trasy.

V souvislosti s rozvojem Shah Deniz I a nárůstem jeho produkčního potenciálu zdroje vybuodovalo konsorcium vedené British Petrol 692 km dlouhý plynovod z Baku do tureckého Erzurum. Trasa Jihokavkazského plynovodu v zásadě kopíruje ropovod BTC. Současná kapacity 8 mld. m³. Počítá se s možností budoucího navýšení jeho kapacity až na 20 mld. m³ a to v souvislosti se zahájením fáze Shah Deniz II, se kterým se počítá v roce 2016.

Dále je Ázerbájdžán ještě propojen 1474 km dlouhým plynovodem s Íránem. V současnosti jím SOCAR uskutečňuje swapové dodávky plynu do Íránu v objemu 1,3 mil. m³ denně pro potřeby Nachičevanské autonomní republiky.

6.3.3 Kazachstán - existující trasy pro plyn

Pro Kazachstánu představuje tradiční trasu pro export plynu plynovod CAC (Central Asia Centre) spojující středoasijské post-sovětské státy Kazachstán, Turkmenistán a Uzbekistán s Ruskem. Kazachstán v případě tohoto tranzitního systému vystupuje především v roli tranzitního státu pro export zejména z Turkmenistánu. Trasa plynovodu přitom vede v blízkosti kazašských nalezišť zemního plynu, což z ní činí pro Kazachstán potenciální exportní možnost.

6.3.4 Plánované exportní trasy pro kaspický plyn

Ruské projekty - South Stream¹⁰⁰

Plánovaný plynovod údajně spojí ruská naleziště (zatím není jasné jaká) s Evropou. Jeho délka bude činit 900 km, kapacita má dosáhnout 63 mld. m³ ročně. Jedná se o společný projekt Gazpromu (51%) a Eni (49%), založený dohodou z roku 2008. Více než 10 procentní podíl na projektu získá francouzská EDF Suez¹⁰¹. Počáteční bod plynovodu je kompresní stanice Beregovaja poblíž Novorossijsku. Podle plánu plynovod o délce zhruba 900 km povede z černomořského přístavu Novorossijsk pod hladinou Černého moře do bulharské Varny. Memorandum o výstavbě v turecké zóně Černého moře bylo podepsáno mezi premiéry Ruska Itálie a Turecka v Soči v září roku 2009.¹⁰²

V lednu 2008 byla mezi Ruskem a Bulharskem podepsána („předběžná“) smlouva o účasti na projektu. Na území Bulharska se podle plánu South Stream rozvětví na jižní a severní trasu. Společné podniky již byly založené v Itálii, Srbsku a Maďarsku. Projekt se významně posunul také podpisem dohod se Slovinskem Chorvatskem.

Po volbách v roce 2009 se v Bulharsku projekt přezkoumává. V souvislosti s nástupem vlády B. Borisova se Bulharsko začalo přiklánět k projektu Nabucco (podle Borisova je Nabucco prioritou) a hovořilo se o pozastavení účasti na South Stream. Přestože byla podepsána memoranda o společném podniku již se všemi klíčovými státy, přesná trasa plynovodu není prozatím ještě definitivně určena. Cena celého projektu je odhadována na 24 mld. EUR, ale v konečném důsledku bude možné určit cenu až po přesném vytýčení trasy. Dle projektu se zahájení dodávek plynu plánuje v roce 2015.

---

¹⁰⁰ Zpracováno s pomocí informací poskytnutých OEÚ zastupitelského úřadu České republiky v Moskvě

¹⁰¹ Memorandum předjímající její vstup bylo podepsáno v roce 2009

¹⁰² Toto memorandum nicméně nelze interpretovat jako turecký souhlas s plynovodem ve smyslu článku 79/3 Úmluvy.

Podle všeho ani ruský Gazprom, ani italská ENI, v současné době nemají na výstavbu tak nákladného projektu dostatek prostředků.

V případě South Streamu nejde Rusku primárně o obchvat tranzitních zemí při transportu plynu z nových ruských nalezišť na evropský trh, tak je tomu v případě jiného velkého projektu Nord Stream. Hlavním úkolem je poskytnout odpověď a ruskou alternativu na aktivitu některých evropských zemí diverzifikovat své zdroje dodávek a přivést do Evropy plyn z kaspické oblasti, a to bez jeho tranzitu přes ruské území. South Stream má tak poskytnout kapacitu pro přepravu zvýšených objemů produkce plynu zemí kaspického regionu tak, aby zůstala zachována kontrola Moskvy nad tímto exportem. Je zřejmé, že Rusko pro South Stream počítá s kaspickými zdroji a že se tak dostane do konkurence o tento plyn s evropskými projekty. Primární centrum jeho zájmu je Turkmenistán, v souvislosti se zhoršujícími se vyhlídkami na reálné objemy plynu z této země se Rusko stále více orientuje na Ázerbájdžán.

South Stream je možné vnímat i jak trasu obcházející tradiční tranzitní země, především Ukrajinu, a diverzifikovat tak ruské cesty exportu na evropské trhy. Zdá se nicméně, že v kontextu vnitropolitického vývoje na Ukrajině po volbách na začátku roku 2010 a promítnutí jejich výsledku do zahraničněpolitické strategie země, význam této funkce South Stream ustupuje.

Evropské projekty

V souvislosti s evropským zájmem o dodávky plynu z neruských zdrojů a očekáváním plynu z Shah Deniz II vznikly evropské projekty transportních tras pro kaspický plyn – (i) Nabucco, (ii) Trans Adriatic Pipeline (TAP), (iii) Interconnection Turkey Greece Italy (ITGI) a (iv) Azerbaijan Georgia Romania Interconnection (AGRI). Z pohledu velké hry je zřejmé, že evropské projekty mají shodný objekt zájmu, kterým je, v první fázi především, ázerbájdžánský plyn. Vystupují přitom vůči sobě jako projekty do jisté míry konkurenční, což platí především v případě prvních tří. Je zřejmé, že zdroje z Shah Deniz II budou dostačovat maximálně pro jeden z nich. Konkurence vzniká i na druhé straně, kdy se relevantní projekty musí dělit o finanční a politickou podporu EU. Čtvrtý a nejnovější z projektů, AGRI, pak zřejmě bude životaschopný jen tehdy, když první tři projekty selžou, anebo pokud se po rozhodnutí o realizaci jednoho z nich ukáže, že k dispozici jsou i další disponibilní objemy plynu. Základní rozdíl mezi Nabucco a

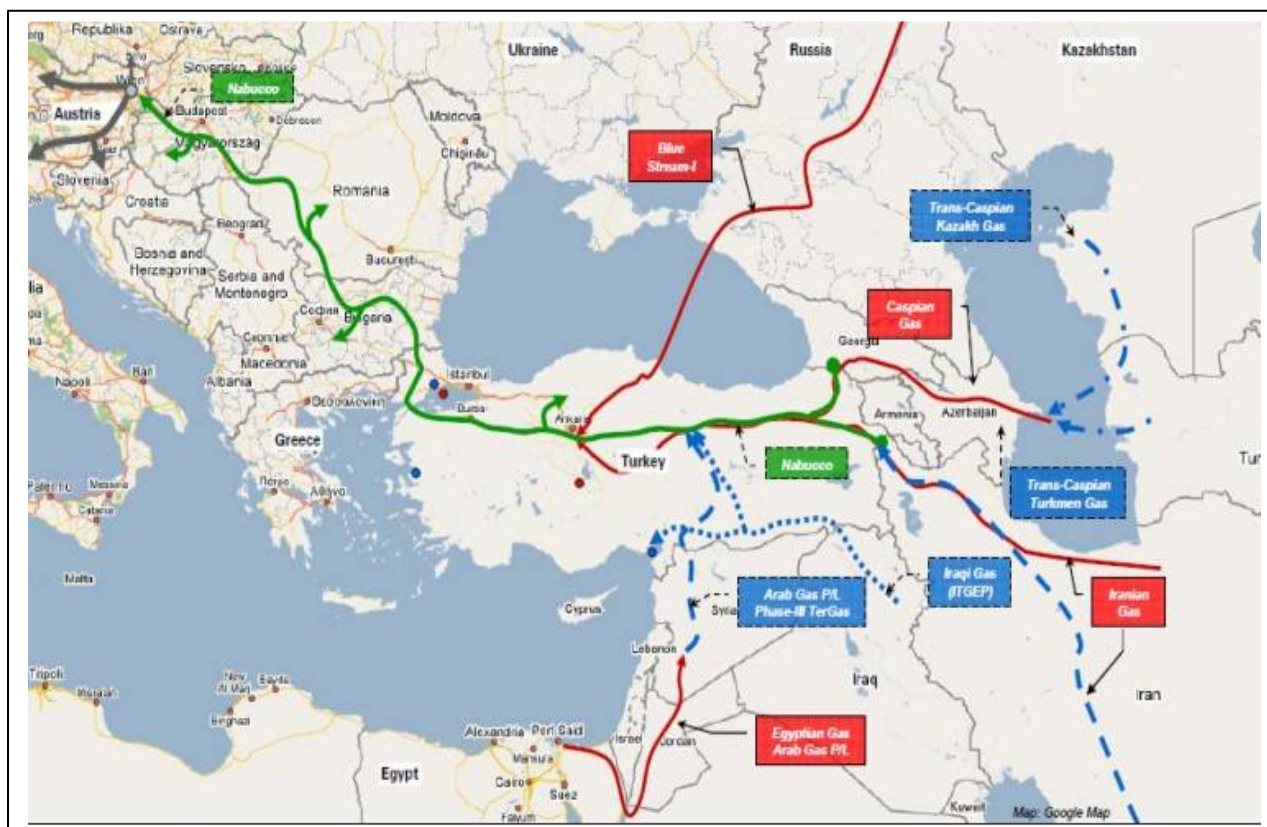

ITGI, TAP byl již zmíněn. ITGI a TAP jsou bezesporu projekty splňující kritéria stanovená pro posílení energetické bezpečnosti. Zásadní rozdíl mezi nimi a Nabucco však spočívá ve skutečnosti, že jsou projekty čistě komerčními, motivovanými mimo jiné šancí přizvít se na dotacích pro projekty zvyšující evropskou energetickou bezpečnost. Další motivací je i zájem na plynu nejasné proveniencie, „vypraném“ přes turecký tranzit. Pouze Nabucco má jasný politický podtext, je skutečným nástrojem geopolitického průniku evropského vlivu do regionu Kaspického moře.

Nabucco

Projekt Nabucco ¹⁰³obecně spočívá v plánu na vybudování nového plynovodu, který by propojil oblasti s velkými zásobami zemního plynu a znamenal tak částečný přínos k zajištění energetickému zabezpečení Evropy, nezávisle na zdrojích anebo transportu z Ruska.

Obrázek: Plánovaná trasa plynovodu Nabucco a jeho potencionální dodavatelé.

V první fázi má být postavena 2000 km dlouhá trasa spojující rakouský Baumgarten s tureckou Ankarou. Tato trasa bude dále napojena na stávající produktovody

¹⁰³ Webové stránky projektu: www.nabucco-pipeline.com

přivádějící plyn na turecké území a následně zahájen transport tohoto plynu (roční objem max. 8 mld. m³). Paralelně bude dobudována druhá fáze Nabucco. Přitom se počítá s možným rozvětvením Nabucca na trasu vedoucí severním, tedy kaspickým směrem a spodní větev směřující do oblasti Blízkého východu. Tím jsou naznačeny eventuality dalších zdrojových oblastí. Pro start nicméně projekt počítá s produkcí oblasti Kaspického moře. Následně je plánována instalace dalších kompresních stanic umožňující zvýšení kapacity plynovodu až na cílových 31 mld. m³ za rok.

Jedná se o projekt konsorcia vytvořeného v roce 2002, tvořeného rakouskou společností OMV, tureckou BOTAS, maďarskou MOL, bulharskou Bulgargaz, rumunskou Transgaz a německou RWE (od 2008). Společností řídící jeho výstavbu je rakouská OMV, nicméně zdá se, že neformálně převzala leadership konsorcia RWE.

V roce 2005 byla uzavřena smlouva o joint venture, ke které v roce 2008 přistoupila RWE jako šestý účastník konsorcia. Zájem o účast v konsorciu měla i francouzská společnost Gaz de France, ale její účast zablokovalo Turecko.¹⁰⁴ Struktura konsorcia je složena z mateřské Nabucco Gas Pipeline International GmbH, vlastněné zmíněnými šesti energetickými společnostmi (každý společník drží 16,67 % podíl). Mateřská společnost vystupuje jménem konsorcia vůči třetím stranám, přičemž se chová jako autonomní subjekt, nezávislý na energetických společnostech, které jí vlastní.

Mateřská společnost 100% kontroluje pět dceřiných „národních společností Nabucco“ založených v jednotlivých tranzitních státech, které zodpovídají za provoz a údržbu plynovodu na území daného státu, a které budou vlastníky infrastruktury této části plynovodu.

Projekt Nabucco se již zdál být zcela pasé, o jeho resuscitaci se nicméně zasloužily tzv. plynové krize spojené s výpadky ruských dodávek. Etapy optimismu, období aktivního přístupu a politických proklamací i nadále střídá přešlapování na místě, odkládání zahájení realizace a posouvání odhadovaného termínu.

V minulém roce bylo nicméně možné zaznamenat některé aktivity svědčící o přípravách realizační fáze projektu. Dne 23. dubna vyhlásilo konsorcium Nabucco „předběžný“ tendr na dodávky zejména potrubí, ventilů a dalších technických prvků, v celkovém objemu 3.5 miliardy euro. Tendr byl ukončen 17. května a podáno bylo více než

---

¹⁰⁴ Důvodem byl postoj Francie ve věci tzv. genocidy arménského etnika osmánským Tureckem

60 nabídek, zastoupeny jsou údajně všechny špičky v oboru. Vzhledem k množství nabídek se počítá s prodloužením vyhodnocovací fáze, výsledky dosud nejsou známe.

V dubnu 2010 byl v jednotlivých zemích na trase plynovodu zahájen proces zpracování ESIA (Environmental and Social Impact Assessment), který vyžaduje legislativa EU. K pohybu dochází i v klíčové otázce financování. Dne 6.9. oznámilo konsorcium, že EIB, EBRD a IFC (člen skupiny WB) zahájily „due diligence“ týkající se poskytnutí úvěru ve výši 4 miliard EUR. Odhadované náklady přitom činí 7,9 miliardy EUR. Konsorcium počítá s finančním schématem sestávajícím s 30% ekvity, zbývajících 70% má být kryto pomocí úvěru.

RWE, která podepsala dne 10. 3. 2010 s ázerbájdžánskou státní energetickou společností SOCAR memorandum o porozumění o využívání pole Nachičevan. Toto pole nacházející se v Kaspickém moři asi 90 km na jih od Baku by mělo obsahovat cca 300 mld. m³ zemního plynu. Již v roce 2009 podepsala RWE kontrakt o s Turkmenistánem, který jí umožňuje rozvíjet blok 23 v turkmenském sektoru Kaspického moře.

ITGI¹⁰⁵

Plynovod je zamýšlen jako propojení, která má dále transportovat plyn dodávaný do Turecka, v první fázi do Řecka a v druhé etapě do Itálie. V listopadu 2007 řecký premiér K. Karamanlis a jeho turecký protějšek R. T. Erdogan slavnostně zahájili provoz řecko-tureckého úseku tohoto plynovodu. V roce 2008 bylo do Řecka dodáno zhruba 500 mil.m³ a v 2009 již 750 mil.m³ zemního plynu. Dodávky jsou dle informací turecké strany „směsí z mnoha zemí“, řecká strana původ plynu neprověřuje. V roce 2012 se předpokládá dokončení propojení s Itálií, které se skládá z 600 km dlouhého úseku přes území Řecka, a z 212 km dlouhého podmořského plynovodu jenž vyústí v jižní Itálii nedaleko města Otrado. Plánovaná konečná kapacita je 11,6 mld. m³ (3,6 mld. m³ pro řeckou a 8 mld. m³ pro italskou stranu).

---

¹⁰⁵ Webové stránky projektu: www.itgi.org

TAP¹⁰⁶

Projekt TAP (Trans Adriatic Pipeline) je plánovaný projekt švýcarské EGL, norské Statoil a německé E.ON Ruhrgas. Jedná se o 520 km dlouhý plynovod s kapacitou udávanou mezi 10-20 mld. m³ plynu zásobující Řecko a Itálii. Zdroje projektu nicméně mají pocházet i z oblasti Kaspického moře. V úvahu je ovšem také nutno vzít, že EGL uzavřela v roce 2008 kontroverzní kontrakt o dodávkách plynu s Íránem. Tento, v zásadě mimo EU stojící, projekt bývá v evropském souboji o kaspické zdroje podceňován, nicméně s ohledem na silnou participaci norské Statoil v konsorciu Shah Denniz i plynovodu BTE, by mohl být TAP překvapivě jeho vítězem.

AGRI

Projekt AGRI (Azerbaijan – Georgia - Romania Interconnection) je propojením Ázerbájdžánu, Gruzie a Rumunska pomocí zásobovací trasy přepravující zkapalněný plyn (LNG) přes Černé moře. Memorandum o výstavbě AGRI bylo podepsáno 13.4. 2010. Dne 14. 10. 2010 se v Baku za účasti prezidentů zúčastněných zemí uskutečnila energetická konference k AGRI, během které se k projektu připojilo také Maďarsko zastoupené premiérem V. Orbánem.

Transkaspický plynovod

Zamýšlený plynovod s kapacitou až 30 mld. m³ má fungovat jako podmořské propojení břehů Kaspického moře mezi turkmenským Turkmenbaši a ázerbájdžánským břehem, umožňující Turkmenistánu dodávat plyn do existujících a plánovaných transportních soustav (Jihokavkazský plynovod/BTE) mířících dále do Turecka a do Evropy. Počítá se i s jinými variantami „přemostění“ Kaspického moře, například napojení turkmenského Šelekenu na ázerbájdžánskou infrastrukturu ve vodách Kaspiku, anebo užití technologií CNG anebo LNG pro přepravu plynu. Toto propojení by pro Turkmenistán (a Kazachstán) představovalo alternativu k stávajícím exportním možnostem vedeným přes území Ruska a jeho vybudování je tak v souladu s jejich politikou diversifikace exportních tras.

---

¹⁰⁶ Webové stránky projektu: www.trans-adriatic-pipeline.com

Návrh vybudování tohoto propojení vzešel roku 1996 ze strany USA. V roce 1999 byla k projektu vypracována studie proveditelnosti a téhož roku uzavřely Turecko, Gruzie, Ázerbájdžán a Turkmenistán několik dohod týkajících se výstavby produktovodů. Lze tvrdit, že realizace transkaspického plynovodu závisí především na tom, zda dojde k dohodě o realizaci navazujících produktovodů transportujících plyn dále na evropský trh. Jako hlavní neznámá výstavby tohoto projektu však zůstává otázka statusu Kaspického moře

Mechanismus blokového nákupu - Caspian Development Corporation

CDC je příklad angažmá EU napomáhající pr-realizační fázi energetických projektů. EU má zájem, aby obchodní vztahy v oblasti energetiky s producentními státy Kaspického regionu byly ze strany těchto partnerů vnímány jako stabilní a zcela transparentní. Hodlá proto vystupovat směrem k těmto producentům jednohlasně, nejen s ohledem na jednotlivé státy, ale i s ohledem na zaangažované soukromé subjekty. Obchodním partnerem pro producentské státy má být v zásadě celý EU energetický trh coby odběratel a spotřebitel. CDC má vystupovat jako nezávislé nadnárodní těleso, které bude vůči producentům vystupovat jako (neexklusivní) smluvní partner při sjednávání nákupu plynu a zároveň jako koordinátor partnerské pomoci a podpoře těmto státům při rozvoji jejich energetického potenciálu a související infrastruktury. CDC by s producenty sjednávala kontrakty na základě tzv. „mechanismu blokového nákupu“, tedy na dlouhodobější bázi zaručující producentům jasně definované objemy a frekvence odběru surovin. V praxi se nicméně jako problém tohoto projektu ukazují jeho limity dané legislativou EU regulující pravidla hospodářské soutěže (EU competition law).

TAPI

Spolu s očekávaným růstem poptávky po zemním plynu v oblasti jižní Asie se zrodila myšlenka výstavby plynovodu TAPI (Turkmenistán Afghanistan Pákistán India pipeline). První jednání probíhala ještě v 90. letech, projekt podporovala Asijská rozvojová banka. Dokončení 1680 km dlouhého plynovodu se plánovalo na rok 2014. Z plánovaných ročních 27 mld. m³ (později 33 mld. m³) byly 2 mld. m³ určeny pro Afghánistán o zbytek transportovaného plynu se pak měli rovným dílem podělit Indie a Pákistán. S ohledem na vývoj v Afghánistánu a vzhledem k úspěšně pokročivší

diverzifikace turkmenského export se budování TAPI spíše nejeví jako pravděpodobné. Projekt je tak zřejmě možné brát jen jako důkaz tvrzení, že do budoucna mohou do záležitostí Kaspického regionu zasáhnout i další hráči.

7. Právní status Kaspického moře – ústřední otázka regionu

Exkurz mapující širší zájmy jednotlivých aktérů, vzájemné vazby mezi nimi a vlivy podmiňující jejich jednání, vede zpět k ústřední otázce, kterou je určení statusu Kaspického moře a vytvoření právního režimu jeho využívání pobřežními státy. Teprve definitivní a obecně akceptované řešení postaví situaci v regionu na jasný základ. Popsané širší geopolitické zájmy o region samu otázku statusu Kaspiku podstatně ovlivňují, nicméně tyto vlivy se odehrávají v de facto nepřímé rovině. Přímý zájem na určení právního režimu tohoto vodního prostoru svědčí pouze pěti pobřežním státům. Zatímco „velkou hru“ lze chápat jako čistě politicko-mocenské soupeření, kaspická hra zahrnuje ve svém ústředním problému ještě také rozměr právní. Existují zde totiž určité nároky, které pětici kaspických hráčů přiznává mezinárodní právo.

Je zřejmé, že nárok každého z nich na určitý podíl na vlivu v oblasti a na jejím bohatství je nepochybný, ale forma a rozsah tohoto podílu zůstávají sporné. Zásadní nutností pro právní posouzení statusu Kaspického moře je ovšem zjištění, zda tento už nebyl v minulosti vytvořen, určen a v případě že byl, zda je stále platný. Mezinárodní právo počítá se situacemi, kdy dochází ke vzniku a zániku státu a řeší otázku sukcese, právního nástupnictví a tedy i platnosti závazků, ve vztazích týkajících se určitého území.¹⁰⁷ Základem dnešního právního pohledu na Kaspické moře se proto musí stát územní režim mezi Sovětským svazem (carským Ruskem) a Íránem (Persií), pokud ovšem takový režim existoval.

7.1 Kaspické moře jako problém mezinárodního práva

Budeme-li na otázku právního statusu Kaspického moře, problematiku jeho právního režimu, územního uspořádání, rozdělení a popřípadě vymezení zón příslušným jednotlivým aktérům pohlížet čistě jako na problém právní, bude třeba se zabývat dvěma základními okruhy. Tím prvním bude otázka, jakou relevanci má pro současnost předchozí éra, tedy doba sovětsko-íránské vlády nad oblastí. Tím druhým pak bude otázka, jakým způsobem postupovat v případě, že by se určení mělo odvíjet od obecných norem mezinárodního práva.

---

¹⁰⁷ srov. zejména čl. 2, odst. 1, písmeno b) Vídeňské úmluvy o sukcesi států ve vztahu ke smlouvám

V prvním případě je tedy třeba řešit, jsou-li zde právní závazky z předchozího období týkající se uspořádání vztahů a rozhraničení Kaspického moře, kterými by se SSSR a Írán zavázaly řídit. Pokud by takové právní akty existovaly, bylo by namísto se zabývat otázkou zda, jakým způsobem a za jakých podmínek se tyto závazky vztahují na nástupnické subjekty v případě států bývalého Sovětského svazu.

Při řešení druhého okruhu si bude potřeba položit otázku, zda je možné Kaspické moře subsumovat pod nějakou obecnou úpravu právního režimu mezinárodních prostor. V praxi, zda je možné definovat prostor jako moře či jezero pro účely aplikace norem mezinárodního práva upravujících právní režimy těchto prostor. Tato zdánlivě banální otázka – „Je Kaspické moře jezero nebo moře?“ - přináší v případě striktního výkladu zásad mezinárodního práva závažné dopady do praktického života. Jednoduše řečeno nejde v této otázce o pouhá dvě slovíčka, ale o tisíce čtverečních kilometrů, miliardy barelů ropy¹⁰⁸, a kubíků plynu.

7.2 Sovětsko-íránské smlouvy týkající se Kaspického moře

V moderních dějinách byly klíčovými hráči regionu Kaspického moře carské Rusko a Perská říše. Územní uspořádání na souši se mezi nimi vymezilo v průběhu ruské expanze jižním směrem, která započala v 18. století a jejíž zásadní etapa se odehrála v první polovině 19. století. Jako smluvněprávní akty zakotvující výsledky tohoto období lze pojmut Gulistánskou a Turkmenčajskou mírovou smlouvu, které vycházely z faktického vítězství Ruska a představovaly fixaci jeho průniku v oblasti Kaspického moře i de iure. Gulistánská smlouva z října 1813 dovolovala ruským vojenským plavidlům plout ve vodách Kaspického moře. Turkmenčajská smlouva, uzavřená 10. února 1828, se obdobně jako smlouva Gulistánská týkala především pozemních změn, územní otázka v souvislosti s Kaspickým mořem jako takovým zde explicitně řešena nebyla, i když zajímavý byl článek 8 smlouvy, který významně reguloval právo plavby v neprospěch Persie.¹⁰⁹

První relevantní smlouvou ve 20. století byla Smlouva o přátelství uzavřená 26. února roku 1921. Tato smlouva měla vyjádřit zlepšení vzájemných vztahů obou států,

---

¹⁰⁸ Caspian Sea Region; Key Oil and Gas Statistic; August 2003; www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caspstats.html

¹⁰⁹ Croissant, M.P.; Croissant C.M.; The Caspian Sea Status Dispute: Azerbaijani Perspectives; *Caucasian Regional Studies*; Vol. 3; Issue 1; 1998
srov. též: Diba, Bahman Aghai; 50% of the Caspian Sea Belongs to Iran: Fact or Fiction; <http://www.amazon.com>

ideologicky zejména pak distancování se bolševiků od dobovačné politiky carského Ruska. Byla anulována ustanovení Turkmenčajské smlouvy, která zakazovala plavbu perských plavidel a smlouva stanovila svobodu plavby pro oba smluvní partnery. Smlouva o přátelství však neobsahuje žádné vymezení suverénních práv ve vztahu k určitým oblastem (pobřežní vody apod.) Ze skutečnosti, že se svoboda plavby týkala pouze dvou signatářských států, někteří autoři vyvozují, že touto smlouvou bylo uznáno Kaspické moře jako společné vlastnictví.

Následně uzavřená smlouva z 27. srpna 1935¹¹⁰ právo plavby potvrdila a navíc ovšem stanovila desetimílové výhradní zóny pro rybolov.¹¹¹

Tento režim byl definitivně potvrzen Smlouvou o obchodu a plavbě z 25. března 1940¹¹². Vznikl tak de iure režim stanovící oběma státům exkluzivní zóny rybolovu, zbylý prostor byl pak společný, což bylo některými autory (především íránskými) interpretováno jako potenciaální nárok každé ze smluvních stran na polovinu Kaspického moře.¹¹³ Obdobné myšlenky podporoval i fakt, že v diplomatických nótách, které si obě strany mezi sebou vyměnily při schvalování této smlouvy, se hovoří o „sovětsko-íránském moři“.¹¹⁴

Poslední dokument uzavřený mezi oběma státy, který má potenciaálně relevantní vztah ke zkoumané otázce je hraniční smlouva z roku 1954. Tato smlouva představuje komplexní delimitaci hranic mezi oběma státy, ovšem pouze hranic suchozemských. O hranicích v rámci Kaspického moře se smlouva nezmiňuje, hranice vymezené touto smlouvou končí na jeho břehu.¹¹⁵

7.2.1 Sovětsko-íránské smlouvy – potenciaální základ budoucího uspořádání prostoru Kaspického moře

Otázkou zůstává, zda lze tyto smlouvy považovat za základ pro vymezení právního režimu Kaspického moře. Smlouvy explicitně nestanoví žádnou hranici mezi oběma státy,

---

¹¹⁰ Text smlouvy viz. Treaty of establishment, Commerce and Navigation; 176 L.N.T.S. 300, 329, 331

¹¹¹ Croissant, M.P.; Croissant C.M.; The Caspian Sea Status Dispute: Azerbaijani Perspectives; Caucasian Regional Studies; Vol. 3; Issue 1; 1998

¹¹² text smlouvy viz. Treaty of Commerce and Navigation ; 114 B.S.P. 419, 429

¹¹³ Diba, Bahman Aghai; 50% of the Caspian Sea Belongs to Iran: Fact or Fiction; <http://www.amazon.com>

¹¹⁴ Afrasiabi, Kaveh L.; The Legal Regime of the Caspian Sea; in Caspian Studies 16. 9. 2003

¹¹⁵ Clagett, Brice M.; Ownership of Seabed and Subsoil Resources in the Caspian Sea Under the Rules of International Law; in Caspian Crossroad Magazine; Vol. 1, Iss. 3; 1995

text smlouvy viz. Agreement concerning the Settlement of the Frontier; 451 UNTS 250

zdá se, že není ani jejich úmyslem nebo cílem takovou hranici stanovit. Jejich tématem je očividně pouze plavba a rybolov.

Na druhou stranu nelze přehlížet skutečnost, že tyto smlouvy ve svém výsledném efektu určitý režim v oblasti zakládají. Kaspické moře je podle nich oblastí, v níž se mohou plavit pouze plavidla plující pod sovětskou nebo íránskou vlajkou a lodě všech ostatních států jsou z plavby vyloučeny. Oba státy, které jsou v důsledku takto dohodnutého stavu jedinými, kdo může prakticky využívat, respektive vytěžovat přírodní bohatství Kaspiku, si navíc vymezily exkluzivní zóny i vůči sobě navzájem. Úmyslem stran tak bylo vymezit jednotlivým státům pouze pobřežní zóny a ostatní části vodní plochy využívat společně. Lze přijmout myšlenku, že takto vymezený územní režim je akceptovatelný a přes jistou nestandardnost i v podstatě logický. Odpovídá v určitých rysech modernímu pojetí mořského práva, když respektuje přirozené zájmy pobřežních států a zároveň nemonopolizuje využívání vodní plochy značných rozměrů. Ta má být společným majetkem. Podstatný rozdíl ovšem spočívá v tom, komu má tento společný majetek sloužit. Zatímco mořské právo hovoří v rovině „volného užívání“ a „společné dědictví lidstva“,¹¹⁶ zde dochází k jakémusi spoluvlastnictví, respektive exkluzivnímu spoluužívání.

Uvedený systém smluv tedy vymezil, ne-li přímo územní režim Kaspického moře, tak alespoň jeho základy, určitá vodítka pro další postup. Názory, které požadují, aby tyto smlouvy byly vzaty jako základ pro současné uspořádání tak mají jistou relevanci. Jejich relevance vychází ze základního principu mezinárodního smluvního práva, tedy že smlouvy se dodržují, „pacta sunt servanda“.¹¹⁷ Na druhou stranu ovšem nelze souhlasit s tím, že by tyto smlouvy bez dalšího řešily právní režim Kaspického moře v celé šíři. Zejména s ohledem na fakt, že v současné situaci se jedná především o otázku masivní exploatace nerostného bohatství z oblasti jeho dna, tedy o zcela jinou činnost prováděnou v zásadě v odlišném prostoru a navíc činnost, kterou nemohli tvůrci a strany popisovaných smluv při nejlepší fantazii předjímat.

Sovětsko-íránské smlouvy, by tedy mohly stát maximálně základem, anebo spíš jakýmsi vodítkem, pro budoucí komplexní vyřešení kaspické otázky. Trvajících závaznost těchto smluv pro současnost je součástí pozice, kterou zastává především Írán a po jistou dobu jí drželo rovněž Rusko. Pozice Íránu vychází především ze skutečnosti, že je jedinou

---

¹¹⁶ Terminologie používaná v souvislosti se zónami volného moře a mořského dna za hranicí jurisdikce států

¹¹⁷ srov. např. Malenovský, Jiří; Mezinárodní právo veřejné; Doplněk; Brno 2002; str. 105

původní stranou zmiňovaných smluv a cítí se být ohrožen situací, kdy na druhé straně stojí na místě jednoho smluvního partnera hned čtyři. Tato konstelace (1:4) spolu s mezinárodní izolací zhoršuje postavení Íránu pro vyjednávání o eventuálním rozdělení Kaspiku a ten proto hledá oporu v argumentaci platností starých smluv.¹¹⁸

To ovšem logicky vyvolává otázku, co by použití těchto smluv jako základu pro další postup přineslo. Pro toto posouzení je třeba si uvědomit, že posuzovaný smluvní režim vymezuje v Kaspickém moři dvě zóny. První z nich jako desetimílové exkluzivní příbřežní pásmo pro účely rybolovu a druhou jako společnou zónu pro svobodnou plavbu. Lze si představit, že by exkluzivní zóna byla v extenzivním výkladu pojata jako jakési výlučné ekonomické pásmo. S přihlédnutím ke skutečnosti, že rybolov byl v době sepsání smlouvy nejdůležitějším zdrojem ve vymezených oblastech a v souladu s faktem, že určité exkluzivní právo pobřežního státu na zdroje v přilehlých vodách odpovídá mezinárodní praxi i logice, by takovéto chápání zřejmě obstálo. Praktický problém současnosti spočívá ovšem v tom, že takovýto podíl je s ohledem na zamýšlený průzkum a těžbu příliš malý a tudíž pro státy plánující tuto činnost naprosto nepřijatelný. S pozitivním ohlasem se totiž v minulosti nesetkaly ani návrhy na exkluzivní zóny daleko širší.¹¹⁹ Ještě problematičtější se jeví chápání druhé, smlouvami vymezené zóny. Výklad, že by úmysl stran stanovit v ní zásadu svobodné plavby lodí pobřežních států bylo možné vyložit, nebo i dohodou rozvinout, jako vymezení společné zóny pro exploataci nerostného bohatství z oblasti dna, je opravdu příliš široký. Takto extenzivní výklad by bezpochyby neodpovídal mezinárodněprávní praxi. Co se týče případné dohoda stran, která by prostor deklarovala v tomto smyslu jako společné vlastnictví, „res communis omnium“, je nereálná, protože je zejména pro tři „nové“ post-sovětské státy nepřijatelná.

7.2.2 Platnost smluv s ohledem na otázku sukcese států

Další otázkou, která je v souvislosti se smluvním sovětsko-iránským režimem Kaspického moře diskutována, je samozřejmě platnost těchto smluv v současnosti. Rozpadem SSSR došlo v oblasti k zásadním změnám na politické mapě a je nutné se ptát,

---

¹¹⁸ www.pravda.ru; Teheran: The Legal Status of the Caspian Sea Should be Based on USSR-Iran Treaties; 14.3.2003 článek cituje vyjádření vyjádření iránského ministra zahraničních věcí Kamala Charzáiho pro agenturu RIA Novosti

Stejně stanovisko Charzái přednesl i na schůzce náměstků ministrů zahraničí kaspických států v Teheránu v únoru 2001; viz: eie.doe.gov; informace Energy Information Administration z července 2002

¹¹⁹ Rusko například navrhovalo na schůzce ministrů zahraničí pobřežních států v Moskvě v říjnu 1996 zónu širokou 45 mil

jakým způsobem zavazují smlouvy uzavřené tehdejšími dvěma pobřežními státy současnou pěticí.

V kazašské Alma-Atě byla 21. prosince 1991 podepsána dohoda o založení Společnosti nezávislých států, ve které signatáři uznaly závazky plynoucí ze smluv uzavřených SSSR.¹²⁰ Lze konstatovat, že se tato dohoda vztahuje i na diskutované smlouvy a je tak potvrzena jejich platnost.

Obecně platný přístup k tomuto problému je možné vyvodit ze zásad mezinárodního práva upravujících otázku sukcese. Mezinárodní právo reagovalo na situace, kdy došlo k zániku státu a vzniku jiných státních útvarů na jeho území a tyto situace řešilo s ohledem na přechod závazků zaniklého státu na jeho nástupce. Vzhledem ke skutečnosti, že řada autorů, a zřejmě i oficiálních představitelů zastává stanovisko, že sovětsko-iránské smlouvy zanikly v důsledku rozpadu SSSR, považují za vhodné se otázkou posouzení sukcese států z hlediska mezinárodního práva zabývat detailněji. Zmíněné názory vychází z přesvědčení, že nahrazení SSSR coby smluvní strany čtyřmi post-sovětskými státy znamenalo „radikální změnu vnějších okolností“¹²¹, tedy situaci se kterou smluvní strany nemohly počítat, a v souvislosti s tzv. doložkou „rebus sic stantibus“ mohou v důsledku této změny namítat neplatnost smlouvy. Tuto možnost jim dává čl. 62 Vídeňské úmluvy o smluvním právu z roku 1969. Za zmínku stojí i fakt, že v případě Velká Británie vs. Island z roku 1973 o rybolovných právech stanovil Mezinárodní soudní dvůr, že čl. 62 této Úmluvy „může být v mnoha ohledech považován za kodifikaci existujícího obyčejového práva.“¹²² Tento názor MSD tak potvrdil platnost „doložky“ i pro subjekty nezavázané Úmluvou o smluvním právu z roku 1969.

7.2.3 Úprava sukcese podle mezinárodního práva

Nárůst případů vzniku nových států spojený zejména s obdobím dekolonizace vedl k potřebě upravit otázku sukcese mezinárodně závazným a jednotným způsobem na multilaterální úrovni. Praxe států ani mezinárodní obyčej jako prameny mezinárodního práva nedávaly zřejmá pravidla pro vyřešení této otázky.¹²³ Výsledkem úsilí Komise pro mezinárodní právo byly dva dokumenty řešící otázku sukcese. První z nich z roku

---

¹²⁰ Karayanni, Marika; The Times of Central Asia; 8.4.2004

Veselý, Z.; Mezinárodní vztahy 20.století v datech; Epocha; Praha 2003; str. 254

¹²¹ Potočný, M.; Ondřej, J.; Mezinárodní právo veřejné; C.H. Beck; Praha 2002; str. 206

¹²² Potočný, M.; Ondřej, J.; Mezinárodní právo veřejné; C.H. Beck; Praha 2002; str. 207

¹²³ Potočný, M.; Ondřej, J.; Mezinárodní právo veřejné; C.H. Beck; Praha 2002; str. 31

1978 řeší otázku sukcese ve vztahu ke smlouvám, druhý z roku 1983 se týká státního majetku, archivů a dluhů. Z obsahového hlediska je bezpochyby významnější první z nich, protože jsou to právě smluvní závazky jejichž existence nebo neexistence činí pozici státu v mezinárodních vztazích čitelnou. Pouze tato první Vídeňská úmluva o sukcesi vstoupila v platnost, a to 6.11.1996.

Vzhledem ke skutečnosti, že jedním ze základních atributů státu je státní území, nepřekvapí, že Vídeňská úmluva o sukcesi státu ve vztahu ke smlouvám věnuje této otázce zvláštní pozornost. Historická zkušenost ukazuje, že jsou to právě územní spory, které jsou způsobitelné snadno rozpoutat konflikt mezi státy. Hranice, ačkoliv mají obdobně jako státy samy „punc“ věčnosti a neměnnosti, podléhaly změnám v závislosti na vývoji mezinárodní situace, respektive proměně konstelace mocenských poměrů. V této souvislosti je zřejmé, že nově vznikající státy projevují tendenci usilovat o revizi svých hranic. Odvozují svá práva poukazem na nástupnictví vzhledem k „velkému období“ vlastní minulosti, tedy období, kdy byl jeho ideový předchůdce na vrcholu mocenských sil, čemuž odpovídal i stav hranic. Období vzniku je tak potencionálně nebezpečné, neboť „mladý“ stát, konstituuje svou identitu a hledá svou pozici v mezinárodním systému, přičemž je skoro pravidlem, že se nějaký spor o hranice projeví. Problém, který se ve vztahu státu předchůdce a třetího státu zdál být vyřešen, anebo byl považován za nevýznamný, může být pro stát nástupce prioritou. Úprava, kterou zvolila Vídeňská úmluva o sukcesi z roku 1978, pak v úmyslu předejít takto vyvolaným střetům stanoví v čl. 11 pro nástupnický stát obligatorní závaznost smluv týkajících se hraničních a územních otázek, které přijal stát předchůdce.

Další podstatná zásada sukcese vyjádřená v čl. 31 Vídeňské úmluvy o sukcesi, který stanoví závaznost smluv předchůdce pro nástupnické státy vzniklé sjednocením, rozpadem či separací. Zřejmým úmyslem je zde ochrana jistoty v mezinárodních vztazích, protože v opačném případě by byla připuštěna teoretická situace, kdy by se stát mohl „vyvléknout“ z mezinárodních závazků nezávisle na vůli okolí.

Na druhou stranu je zřejmé, že důsledné trvání na obecné závaznosti smluv pro nástupnický stát, by v řadě případů nebylo spravedlivé ani účelné. To se uplatnilo zejména u států nově vzniklých v procesu dekolonizace. Zde Úmluva stanoví zásadu „čistého stolu“, která novému státu, s některými výjimkami, umožňuje rozhodnout o sukcesi do smluv. Je zřejmé, že zájmy koloniálního centra vzhledem k závislému území byly v praxi diametrálně odlišné od zájmu samostatného subjektu, který se na tomto území vytvořil.

V této souvislosti pak lze vyslovit domněnku, že rozpad SSSR lze považovat za dekolonizaci sui generis.

7.2.4 Právní posouzení sukcese vzhledem k režimu Kaspického moře

Co se týče otázky sukcese je jednoznačné, že pro její posouzení Vídeňskou úmluvu z roku 1978 nelze přímo použít, a to především z důvodu časového, jelikož vstoupila v platnost až po okamžiku, kdy přešla subjektivita ve smyslu mezinárodního práva na nástupnické státy.¹²⁴

V opačném případě by byla rozhodnou otázkou, zda lze sovětsko-iránské smlouvy označit jako lokalizované smlouvy, tedy smlouvy teritoriální povahy. Vzhledem k tomu, že se smlouvy explicitně zabývají svobodou plavby, obchodem a rybolovem se takový výklad nemusí jevit jako nejpřesvědčivější, ale na druhou stranu, jak již bylo zmíněno výše, lze ze smluv jisté územní uspořádání dovodit. Při tomto výkladu by bylo možné interpretovat smlouvy tak, že vymezují „jiný územní režim“ ve smyslu čl. 12 Vídeňské úmluvy o sukcesi do smluv. Úmluva o takovém režimu stanoví, že zůstává sukcesí nedotčený, tedy nadále v platnosti pro dané území, bez ohledu na změnu v subjektech práva.

Ačkoli již bylo řečeno, že Vídeňskou úmluvu o sukcesi jako takovou nelze z důvodu zákazu retroaktivity použít na případ Kaspického moře, je Smlouva pro jeho posouzení relevantní vzhledem k postoji který k ní zaujal Mezinárodní soudní dvůr. V kauze maďarsko slovenského sporu ve věci Gabčíkovo-Nagymaros z roku 1997 MSD vyjádřil názor, že čl. 12 „odráží obyčejové mezinárodní právo“.¹²⁵ To by znamenalo, že nedotčenost režimu Kaspického moře jakožto „jiného územního režimu“ sukcesí by vycházela nejen z Vídeňské úmluvy o sukcesi, ale i z mezinárodního obyčeje jakožto pramene mezinárodního práva.¹²⁶ Vzhledem k tomuto výkladu by v případě akceptace výkladu, že sovětsko-iránské smlouvy skutečně založily „jiný územní režim“, zřejmě bylo třeba dát za pravdu íránskému výkladu o závaznosti sovětsko-iránské úpravy využívání Kaspického moře pro právní nástupce SSSR.

---

¹²⁴ Srov. Čl. 7 Vídeňské úmluvy o sukcesi států do smluv;

k otázce retroaktivity též Malenovský J.; Mezinárodní právo veřejné; Doplněk; Brno 2002

¹²⁵ Potočný, M., Ondřej, J.; cit. dílo str. 32

srov. též Scheu; Danová; Urbanová; Případy a materiály ke studiu mezinárodního práva; Karolinum; Praha 2000; str. 58

¹²⁶ k mezinárodnímu obyčeji srov. Malenovský, Jiří; Mezinárodní právo veřejné; Doplněk; Brno 2002; str. 109nn.

Argumenty o radikální změně vnějších okolností, související s doložkou *rebus sic stantibus*, by tak v tomto případě nebyly na místě, protože režim obsažený v čl. 12 právě tuto zásadu vylučuje s úmyslem předcházet územním konfliktům v „nejistých“ dobách.

Z výše uvedeného vyplývá, že jsem při analýze sovětsko-iránských smluv dospěl k těmto závěrům. Za prvé, že tyto smlouvy stanovily určitý územní režim Kaspického moře a za druhé, že tento režim by přešel nedotčen rozpadem Sovětského svazu jako závazek na všechny čtyři post-sovětské pobřežní státy. Klíčovou otázkou pro posouzení platnosti tohoto uspořádání v současnosti se však, vzhledem k sovětsko-iránským vztahům v oblasti během studené války, zdá být to, zda režim skutečně existoval, respektive jestli nezanikl ještě před rozpadem SSSR v roce 1991.

7.2.5 Faktická situace v Kaspickém moři v období studené války

Faktická situace v Kaspickém moři vypadala poněkud jinak, než režim sjednaný *de iure*. Právo plavby i rybolovu bylo využíváno především sovětskou stranou. To souvisí zejména se skutečností, že námořní přístupová cesta do Kaspického moře vede pouze skrze řeku Volhu a soustavu kanálů na sovětském území. Námořní kapacity Íránu jsou logicky orientovány na oblast Perského zálivu a jeho žádosti o povolení průplavu volžsko-donskými kanály SSSR nevyhověl s poukazem, že by průplav cizích plavidel nebyl v souladu s jeho ústavou.¹²⁷ Tato situace omezovala iránské možnosti umístit do Kaspiku větší a především vojenská plavidla a znamenala tak faktickou námořní převahu SSSR v oblasti. Již od roku 1934 pak navíc Sovětský svaz jednostranně vymezil styčnou linii na ose Astara – Hasan Kuli, tedy spojnici dvou nejzazších míst iránského území na pobřeží Kaspického moře. Tyto dva body představovaly suchozemské hranice obou států, které byly později potvrzeny smlouvou z roku 1954. Vzhledem k tomu, že tato smlouvy mlčí o hranici ve „vodní“ oblasti, lze konstatovat, že neexistovala shoda států o tom, že by spojnice byla hranicí *de iure*. Na této linii nicméně patrolovalo sovětské loďstvo a iránské lodi jí tak nemohly volně přeplout. Stejnou hranici pak SSSR jednostranně vytýčil i ve vzdušném prostoru. V období studené války se navíc tato linie stala součástí hranic mezi oběma tábory bipolárního systému. To v souvislosti s vojensko-strategickým teorémem studené války - neustálou kalkulací s možností střetu a souvisejícím pocitem ohrožení -

---

¹²⁷ Bagham Aghai Diba ; The Caspian Sea Conference in Moscow: Playing with Words; <http://www.amazon.com>

vedlo k faktické neprostupnosti styčné linie. V důsledku tohoto stavu pak ovšem došlo k faktickému rozhraničení Kaspického moře v poměru 88:12 ve prospěch SSSR.¹²⁸

. Již od ranných padesátých let pak navíc sovětská administrativa pracovala s kaspickým prostorem na sektorovém principu, kdy každý sektor byl vždy spravován příslušnou pobřežní svazovou republikou.¹²⁹ To svědčí o skutečnosti, že SSSR k oblasti nepřístupoval jako ke společnému prostoru, respektive kondominiu a naopak s prostorem Kaspického moře severně od osy Astara - Hasan Kuli operoval jako s územím podléhajícím jeho jurisdikci.

I kdybychom tedy připustili, že íránsko-sovětské smlouvy upravují územní režim Kaspického moře, bylo by nutné konstatovat, že tento nebyl v praxi uplatňován. Takovou situaci ovšem lze podle mezinárodního smluvního práva interpretovat jako důvod jeho zániku. Sovětský jednostranný krok by bylo možné považovat za „hrubé porušení smlouvy“.¹³⁰ Takový krok by ovšem nevedl k automatickému zániku smluvního režimu, druhá strana by se však mohla s poukazem na porušení dovolávat svých práv, eventuálně mohla porušení vykládat jako důvod pro ukončení nebo suspendování platnosti smlouvy. Nic z toho ovšem íránská strana neučinila. Írán vlastně daný stav akceptoval. Vzhledem k tomu by bylo možné uvažovat o nastalém stavu jako o zániku smluvního vymezení dohodou stran s tím, že „souhlas k zániku dohodou stran byl dán mlčky.“¹³¹

Takovou situaci lze charakterizovat rovněž jako „desuetudo“ tedy vyjití z užívání, které mezinárodní právo chápe jako způsob ukončení platnosti mezinárodních smluv. „V případě, že mezinárodní smlouva se trvale neprovádí a oprávněná strana se s tímto stavem spokojuje, lze hovořit o vyjití smlouvy z užívání (desuetudo).“¹³²

Jako závěr po právním zhodnocení všech dle mého názoru relevantních otázek týkajících se závaznosti sovětsko-íránského smluvního režimu Kaspického moře a jeho použití jako základu pro budoucí řešení lze konstatovat, že smlouvy nepředstavují základ pro právní nároky kteréhokoli státu týkající se budoucího právního režimu Kaspického

---

¹²⁸ Kurtov, Adžar, Aširovič; Právní status Kaspického moře: Náročné hledání souhlasu I; in: Euroasijský expres; www.euroasiana.net ; 1.1.2002;

¹²⁹ Croissant, M.P.; Croissant C.M.; The Caspian Sea Status Dispute: Azerbaijani Perspectives; Caucasian Regional Studies; Vol. 3; Issue 1; 1998

¹³⁰ srov. Potočný, M.; Ondřej, J.; Mezinárodní právo veřejné; C.H. Beck; Praha 2002; str. 205

¹³¹ Potočný, M.; Ondřej, J.; Mezinárodní právo veřejné; C.H. Beck; Praha 2002; str. 203

¹³² Potočný, M.; Ondřej, J.; Mezinárodní právo veřejné; C.H. Beck; Praha 2002; str. 209

moře a rozdělení jeho přírodních zdrojů. Jejich význam by tak mohl spočívat maximálně v roli politického argumentu v rámci jednání pobřežních států.

7.3 Právní status Kaspického moře v souvislosti s jeho chápáním jako moře nebo jako jezera

V průběhu diskuzí o právním statusu Kaspického moře a jeho budoucím právním režimu se objevila zásadní právně teoretická otázka, zda je možné subsumovat kauzu Kaspického moře pod existující pravidla vymezující režimy mezinárodních prostorů.

Zjednodušeně šlo o to, zda má být Kaspické moře chápáno ve smyslu mezinárodního práva jako „moře“ nebo jako „jezero“. Pro mezinárodní právo jsou totiž problémy právních režimů, respektive delimitace mořského území a rozdělení transhraničních jezer odlišnými tématy, podléhajícími různé právní úpravě. Potřeba řešit režimy těchto prostorů právními prostředky vyplývá z historické praxe a souvisí se snahou postavit otázku příslušnosti „vodního území“ na pevný základ, v úmyslu předejít budoucím sporům. To je pro oba případy shodné. Rozdíl mezi problematikou „moří“ a „jezer“ ovšem spočívá v širší zájmu mezinárodního společenství na jejich řešení. Otázka rozhraničení jezera, které sousedí se suchozemským teritoriem více států v zásadě zajímá pouze tyto konkrétní státy. Případné hledání obecné mezinárodněprávní úpravy postupu řešení takové situace pak samozřejmě zajímá také státy, kterých se týká obdobný problém. Takových případů je však relativně málo a z toho plyne i omezený mezinárodní zájem o problematiku. Oproti tomu se otázka právního režimu a delimitace moří těší zájmu všeobecnému vzhledem ke skutečnosti, že rozloha a ovšem i bohatství moří jsou natolik rozsáhlé, že je nelze jako celek chápat jen coby přivažek k pobřežnímu území, ale jako prostor globální, společný celému lidstvu.¹³³ Vzhledem k tomu je otázka rozhraničení prostor chápaných jako „moře“ řešena mezinárodním právem velmi podrobně a komplexně, v rámci multilaterálního smluvního systému. Naproti tomu obecné zásady týkající se rozhraničení „jezera“ lze pouze dovodit z mezinárodní praxe mezi dotčenými státy, popřípadě je možné jako vodítko použít některé v minulosti řešené kauzy delimitace jezer. Takovéto „precedenty“ samozřejmě nemají platnost coby prameny práva. Mohou však, zejména byli-li adjudikovány obecně uznávanými mezinárodními soudy, být chápány jako „opinio juris“,

---

¹³³ takové pojetí je ovšem výsledkem delšího právně teoretického vývoje a nebylo vždy chápáno jako samozřejmost; srov. např. Ondřej, J.; Právní režimy mezinárodních prostorů; Ceník; Plzeň 2004; str. 10 nn.

a tak jako potencionální základ mezinárodního obyčeje.¹³⁴ V souvislosti s diskuzemi o budoucnosti Kaspického moře v minulosti opakovaně vyvstala otázka, zda má být uplatněn mořský nebo jezerní mezinárodněprávní režim. Vzhledem k tomu, se pokusím pomocí aplikace zásad platných pro oba prostory popsat problémy a důsledky obou pojetí.

7.3.1 Mezinárodněprávní režim moře

Mořské právo upravuje právní režim prostoru moří a oceánů, vzdušného prostoru nad nimi a mořského dna. Řeší rovněž otázky týkající se dobývání zdrojů těchto oblastí. Zatímco v minulosti se v této oblasti jako pramen práva uplatňoval především obyčejový režim vytvářený pod dominantním vlivem námořních velmocí, přinesla druhá polovina dvacátého století snahu tuto právní oblast smluvně kodifikovat.

K první skutečně multilaterální kodifikaci mořského práva došlo v roce 1958 v Ženevě na konferenci, která jako výsledek přinesla soustavu smluv řešící mnohé, avšak nikoli všechny relevantní problémy. Úmluva o pobřežních vodách a pásnu souvislém, Úmluva o pevninské mělčině a Úmluva o volném moři vymezily tři mořské zóny, Úmluva o ochraně biologického bohatství volného moře se zabývala otázkou využívání prostoru vymezeného jako „svobodné moře.“ Pro neshodu států účastnících se ženevské konference však zůstala řada otevřených otázek. „Nebyla dořešena otázka šířky pobřežního moře, nebyla jednoznačně stanovena vnější hranice kontinentálního šelfu (pevninské mělčiny), nedošlo k obecné úpravě právního režimu mořských průlivů a mimo pozornost zůstal závažný problém hospodářského využívání přilehlé zóny, výlučné ekonomické zóny a využívání mořského dna pod volným mořem.“¹³⁵

Tyto „mezery“ v mořském právu a především pak úsilí řady latinskoamerických a později i afrických států o jeho revizi¹³⁶ vyústily ve svolání třetí konference OSN o mořském právu (1973 – 1982). Jejím výsledkem byla Úmluva OSN o mořském právu, která přesně vymezila mořská pásma a jejich právní režim. V platnost tato úmluva vstoupila 16.11.1994.

Jako výlučné suverénní pásmo pobřežního státu Úmluva vymezila „pobřežní moře“, část přiléhající k jeho pobřeží, jejíž šíři je každý pobřežní stát oprávněn určit až do

---

¹³⁴ srov. např. Malenovský, Jiří; Mezinárodní právo veřejné; Doplněk; Brno 2002; str. 109nn. zejména 113

¹³⁵ Potočný, M.; Ondřej, J.; Mezinárodní právo veřejné; C.H. Beck; Praha 2002; str. 117

¹³⁶ Ondřej, J.; Právní režimy mezinárodních prostorů; Čeněk; Plzeň 2004; str. 14

vzdálenosti dvanácti námořních mil od základní linie. Ta je zakotvena v závislosti na předem vymezené nejnižší hranici odlivu. Suverénní moci státu podléhá i vzdušný prostor a mořské dno definované tímto vymezením¹³⁷. Na rozdíl od suchozemského teritoria však stát nemůže oblast pobřežního moře jiným státům zcela uzavřít. Ostatní státy, respektive obchodní i vojenské lodi plující pod jejich vlajkou požívají práva pokojného průjezdu.¹³⁸

Za touto zónou začíná volné moře, ve kterém však jsou ještě vymezeny pobřežním státům další dvě pásma. Prvním je „přílehlá zóna“, která představuje oblast v maximální šířce 24 námořních mil od základní linie, v níž pobřežní stát vykonává kontrolní pravomoci. Významnější je ovšem „výlučná ekonomická zóna“¹³⁹, která je důležitou novinkou schválenou Úmluvou z roku 1982. Tato oblast je limitována do maximální vzdálenosti 200 námořních mil od základní linie a představuje oblast, ve které pobřežní stát suverénně rozhoduje o otázce exploatace přírodních zdrojů. Jedná se však o zdroje ve vodě, tedy především ryby, nikoli o zdroje z mořského dna, což je oblast, která nás z ohledem na Kaspické moře především zajímá.

Oblast dna podléhá specifickému režimu. Pro pobřežní stát je za hranicí dna jeho pobřežního moře vymezena ještě oblast „kontinentálního šelfu“, která obdobně jako výlučná ekonomická zóna sahá do vzdálenosti 200 námořních mil, i když může za určitých okolností toto vymezení přesahovat. Obdobné je také výlučné právo pobřežního státu rozhodovat o otázce průzkumu a vytěžování zdrojů. V tomto případě se ovšem jedná o zdroje ze dna a podmořské oblasti, tedy v praxi právě ropu, zemní plyn a jiné nerostné bohatství.

Za vymezenými zónami zvýhodňujícími pobřežní státy reflektující tak geografickou i mocenskou realitu, následují oblasti, které vyjadřují dnes již obecně platné chápání moří jako svobodného prostoru¹⁴⁰. Volné moře mohou využívat všechny státy, tedy nejen státy pobřežní. S praktickou otázkou přístupu vnitrozemských států k volnému moři pak souvisí Úmluvou stanovená povinnost všech států ležících mezi vnitrozemským státem a mořem umožnit „přístup k a od moře a svobodu tranzitu svým územím všemi dopravními prostředky.“¹⁴¹ Mořské dno za hranicí jurisdikce pobřežních států definuje Úmluva jako „Oblast“. Ta a především pak pochopitelně její zdroje jsou podle Úmluvy

---

¹³⁷ srov. čl. 2 Úmluvy OSN o mořském právu 1982

¹³⁸ srov. čl. 17 Úmluvy OSN o mořském právu 1982

¹³⁹ srov. čl. 57 Úmluvy OSN o mořském právu 1982

¹⁴⁰ srov. čl. 87 Úmluvy OSN o mořském právu 1982

¹⁴¹ Potočný, M.; Ondřej, J.; Mezinárodní právo veřejné; C.H. Beck; Praha 2002; str. 122

společným dědictvím lidstva.¹⁴² Zdroje Oblasti tak mohou být užívány pouze ku prospěchu celého lidstva, což zabezpečuje Mezinárodní organizace pro mořské dno, která rozhoduje o rozdělení získaných zdrojů a „Podnik“, který (vedle států a jejich podniků) provádí průzkum a těžbu.

7.3.2 Přípustnost aplikace mořského práva na kaspický případ

Při posouzení případu Kaspického moře z hlediska uvedené mezinárodněprávní úpravy režimu moří a oceánů je třeba se nejprve zaměřit na dva problémy. První spočívá v otázce, zda a za jakých okolností lze Kaspické moře chápat jako „moře“ ve smyslu sledované úpravy. Druhý problém se pak týká otázky, zda se uvedená úprava na pěti pobřežních státech, vůbec vztahuje, zda tyto státy zavazuje.

Relevanci chápání Kaspického moře jako „moře“ prokazuje již samotné jeho pojmenování. To svědčí o jisté tradici a tedy historickém pohledu na tento útvar. Na druhou stranu existence Mrtvého moře tento argument poněkud devaluje. Označení vychází zřejmě především z velikosti vodní plochy Kaspického moře. Svou rozlohou 368 000 km² je srovnatelné například s Černým mořem (413 500 km²), nebo Baltským mořem (384 000 km²). Naopak mezi jezery by bylo Kaspické moře co do velikosti výrazně největší (Hořejší jezero 83 270 km², Viktoriino jezero 68 800 km², Aralské jezero 64 500 km²)¹⁴³. Častým argumentem pro mořský status Kaspiku bývá i salinita, což je ovšem poněkud omezený důkaz s ohledem na některá slaná jezera (např. Aralské jezero, nebo kyrgyzské Issyk Kul') Kaspické moře v dávné minulosti mělo spojení se světovým oceánem, které však zaniklo. V neexistenci tohoto, přírodního spojení pak spočívají nejčastější argumenty chápající Kaspické moře jako jezero. Tyto poměrně časté argumenty však vychází z pohledu přírodovědného, nikoli právního.

Při aplikaci Úmluvy OSN o mořském právu, by bylo možné subsumovat Kaspické moře pod část devátou pojednávající o „uzavřených nebo polouzavřených mořích“ (enclosed or semi-enclosed seas). Definice v článku 122 říká: „Pro účely této Úmluvy znamená „uzavřené a polouzavřené moře“ záliv, přístavní zátoku nebo moře obklopené dvěma nebo více státy a spojené s jiným mořem nebo oceánem úzkým průchodem nebo

---

¹⁴² srov. čl. 136 Úmluvy OSN o mořském právu 1982

¹⁴³ rozlohy vodních ploch citovány podle: Velký slovník naučný, Encyklopedie Diderot, Praha 1999

sestavující zcela nebo především z pobřežních moří a výlučných ekonomických zón dvou nebo více pobřežních států.¹⁴⁴

Z uvedeného článku tak jasně vyplývá, že spojení s jiným mořem nebo oceánem není jedinou klíčovou podmínkou pro chápání vodní plochy jako moře. Kaspické moře lze ve smyslu ustanovení článku 122 Úmluvy definovat jako moře obklopené více státy, sestávající zcela (pouze teoreticky pak především) z pobřežních moří a výlučných ekonomických zón více pobřežních států.

Pro aplikaci Úmluvy o mořském právu je však, jako v podstatě předběžnou otázkou, třeba vyřešit, zda je Úmluva pro státy kaspické pětky závazná či nikoli. Sovětský svaz sice Úmluvu v roce 1982 podepsal, nicméně jak již bylo zmíněno, vstoupila Úmluva v platnost v roce 1996, tedy pět let po jeho rozpadu. Vzhledem k tomu u tohoto problému odpadne potřeba zabývat se otázkou sukcese nástupnických států. Je tedy třeba řešit pouze otázku ratifikace a přistoupení kaspických států. Podle údajů OSN (Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea) vycházejících ze stavu k 30. listopadu 2010 k Úmluvě o mořském právu jako takové plně přistoupila pouze Ruská federace (12. března 1997). Írán Úmluvu podepsal, ale neratifikoval. Rusko přistoupilo i ke dvěma dohodám týkajícím se implementace Úmluvy. První vyjadřuje souhlas se zavedením jedenácté části Úmluvy, tady části týkající se Oblasti. Ve druhé jde o implementaci ustanovení Úmluv na oblast ochrany stěhovavých druhů ryb. Tuto dohodu, nemající pro zkoumanou kauzu relevanci, uzavřel 17. dubna 1998 i Írán. Ázerbájdžán, Kazachstán a Turkmenistán nejsou signatáři Úmluvy. Lze spekulovat, že úmyslně, protože jim tato pozice dává určitý manévrovací prostor, respektive, že nehodlají přijmout žádné bílé závazky vzhledem k nevyjasněnému statusu Kaspického moře.

Obecnější a zároveň i komplikovanější pohled na závaznost Úmluvy pro kaspické státy by mohl spočívat v otázce, zda Úmluva nekodifikuje obyčejový princip, který by byl pramenem práva obecně závazným.¹⁴⁵ V daném případě by tedy obyčej zřejmě spočíval v praxi pohlížet na vodní plochy popsané v článku 122 Úmluvy jako na moře. V případě Kaspického moře by kromě dlouhodobé historie jeho pojmenování bylo přesvědčivým důkazem i jeho výše zmíněné označení jako „sovětsko-iránské“ moře, které bylo mezi oběma státy použito na oficiální, diplomatické úrovni.

---

¹⁴⁴ citováno podle Potočný, M.; Beránek, M.; Vybrané dokumenty ke studiu mezinárodního práva veřejného, díl III.; Univerzita Karlova; Praha 1989; str 69

¹⁴⁵ ke vztahu mezinárodního obyčeje a mezinárodní smlouvy srov. např. Malenovský, Jiří; Mezinárodní právo veřejné; Doplněk; Brno 2002; str. 123

Důležitou právně teoretickou otázkou pro posuzovanou závaznost Úmluvy by byla také obecná platnost multilaterálních dohod podobného typu. Teorie v tomto ohledu nedává jednoznačnou odpověď. Podle jednoho názoru je: „smlouva konsensuálním pramenem mezinárodního práva a pojmově nemůže zavazovat státy, které neprojevíly souhlas být jí vázány (*pacta tertiis nec nocent nec posunt*)...mohla by se teoreticky stát pramenem obecného mezinárodního práva, pokud by se jejími stranami staly skutečně všechny státy světa.“¹⁴⁶ Toto tvrzení ovšem vyjadřuje názor vycházející z ryze teoretického hlediska, chápající suverenitu států v realitě mezinárodních vztahů dogmaticky jako zcela nedotknutelnou hodnotu. Praktičtější názor reflektuje skutečnou situaci, ve které jsou státy pod větším či menším vlivem okolí a ve které významnou roli hraje přesvědčivost názoru většiny a v neposlední řadě také poměr sil aktérů: „O kategorii kolektivních právotvorných smluv nelze totiž tvrdit, že nemají právní účinky i na státy v nich nezúčastněné. Objektivní mezinárodní právo formulované v kodifikačních úmluvách, jako je právo diplomatické, mořské nebo smluvní, které byly přijaty převážnou většinou států, je aplikována zásada *via facti* i na státy, které z různých důvodů nejsou zatím stranami těchto úmluv.“¹⁴⁷ Pro tento pohled je relevantní informace Odboru OSN pro záležitosti oceánu a mořské právo, podle které k 30. listopadu 2010 k Úmluvě přistoupilo 157 států. Překážkou pro prosazení názoru o obecné závaznosti v praxi je fakt, že členem Úmluvy nejsou například Spojené státy, v kaspickém případě pak skutečnost, že členem je pouze jeden stát z pěti.

7.3.3 Praktické dopady použití mořského práva na Kaspické moře

Z výše uvedeného tedy plyne, že nelze jednoznačně trvat ani na názoru, že Kaspické moře je mořem ve smyslu mezinárodního práva, ani na tom, že by pobřežní státy zavazoval mezinárodní režim moří a oceánů založený Úmluvou. Nicméně, jak bude ukázáno dále, je zřejmé, že některá pravidla rozpracovaná v rámci tohoto režimu v zásadě již byla při řešení dílčích otázek uspořádání prostoru dohodou států aplikována a další se jako aplikovatelná nabízí. Proto je užitečné, bez ohledu na skutečné použití mořského práva, ukázat jak by jeho aplikace vypadala v praxi.

Pokud by pobřežní státy Kaspického moře řešili otázku rozdělení oblasti podle pravidel mořského práva, byla by otázka delimitace sektorů příslušejících jednotlivým

---

¹⁴⁶ Malenovský, Jiří; Mezinárodní právo veřejné; Doplněk; Brno 2002; str. 137

¹⁴⁷ Potočný, M.; Ondřej, J.; Mezinárodní právo veřejné; C.H. Beck; Praha 2002; str. 197

státům do značné míry objektivně řešitelná podle předem jasných pravidel. Vymezení šířky pobřežního moře by proběhlo pravděpodobně zcela bez problémů, dvanáctimílové pásmo by víceméně odpovídalo již v minulosti dohodnuté desetimílové variantě. Volné moření mořské dno za hranicemi národní jurisdikce by v Kaspiku vzniknout pravděpodobně neměly.¹⁴⁸ Problematické by ovšem bylo vymezení exkluzivní ekonomické zóny, respektive kontinentálního šelfu. Rozměry Kaspického moře, respektive jeho šířka, totiž neumožňují státům vymezit tyto zóny v plném rozsahu. Bylo by tedy třeba přistoupit při delimitaci ke kompromisnímu řešení. To má být vyjednáno mezi státy, což právní problém vrací zpět jako politickou otázku. Při jejím řešení mohou státy samozřejmě dospět v podstatě k libovolnému výsledku. V praxi je však jisté, že každý stát bude usilovat o maximalizaci vyjednaných zisků. Existují proto určitá vodítka, která mohou být státům k dispozici, jakožto do jisté míry nestranný a tudíž snáze přijatelný názor. Faktory ovlivňující delimitaci, které jsou relevantní i pro případ Kaspického moře jsou v podstatě dvojího typu, geografické a ekonomické. Z geografické reality pobřeží vyplývají důsledky pro řešení delimitace vycházející z otázek, zda spolu pobřeží států sousedí, anebo zda jsou protilehlá, jaký je hlavní směr pobřeží, jaký je poměr délek pobřeží států, nebo zda mají konkávní či konvexní průběh¹⁴⁹. K vlivu geografie vlastního pobřeží pak rovněž přistupuje vliv útvarů jako jsou ostrovy či mořská skaliska, která modifikují podle pobřeží vymezené linie delimitace. Účelem této práce samozřejmě není detailní zkoumání všech vlivů delimitačních faktorů. Hodlám zde však naznačit, jak popisované faktory ovlivňují pozice a vzájemné vztahy aktérů.

Z geografických specifíků Kaspického moře vyplývá, že nebude třeba řešit otázku delimitace severních pobřežních států, tedy Ruska a Kazachstánu, vzhledem k Íránu na jihu. Zabývat se rovněž nebude třeba hraničními liniemi mezi Ruskem a Turkmenistánem. Vzhledem k sousedícímu pobřeží bude třeba posuzovat hranice sektorů Ruska a Ázerbájdžánu, Ázerbájdžánu a Íránu, Íránu a Turkmenistánu, Turkmenistánu a Kazachstánu. Naopak s ohledem na protilehlost pobřeží je třeba posuzovat delimitaci mezi Ázerbájdžánem na západním pobřeží a Kazachstánem a Turkmenistánem na východním pobřeží. Pobřeží Ruska a Kazachstánu pak vykazují oba uvedené znaky.

Hlavní směr pobřeží lze hodnotit jako shodný v případě států na západním a východním pobřeží Kaspiku. Problematickou se naopak může jevit část jižní, kde je hlavní

---

¹⁴⁸ Možnost že by státy nevyužily maximální přípustné vymezení svých zón, je skutečně pouze čistě teoretická

¹⁴⁹ srov. Handbook on the Delimitation of Maritime Boundaries; Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea; Office of Legal Affairs; United Nation ; New York 2000; str. 25 nn.

směr íránského pobřeží v podstatě kolmý na pobřeží ázerbájdžánské i turkmenské, což vede ke vzájemnému „prolnutí“ jejich potencionálních zón.

Poměr délek pobřeží slouží jako záruka určité proporcionality. Nejde o to, že by poměr sektorů jednotlivých států měl přesně odpovídat poměru délek jejich hranic, spíše jde o určitou záruku proti výrazně disproportčnímu a tedy nespravedlivému rozdělení.¹⁵⁰ Clagett dochází k těmto výsledkům délek (údaje v námořních mílich) a poměrů pobřeží pětice států: Ázerbájdžán 259,1 (15,2 %), Írán 319,1 (18,7 %), Kazachstán 526,4 (30,8 %), Rusko 315 (18,5 %) a Turkmenistán 285,4 (16,8 %).¹⁵¹

Konvexnost a konkávnost pobřeží by pak sehrála úlohu v případě delimitace mezi Ruskem a Kazachstánem, a také mezi Ázerbájdžánem a Turkmenistánem (a částečně i Kazachstánem).

Ekonomické faktory ovlivňující delimitaci zón jednotlivých států spočívají v určitém zohlednění využití zdrojů. V případě nerostných zdrojů jde o to, že tyto zdroje se mohou nacházet právě v oblasti průběhu delimitační linie. Takovou situaci je třeba řešit nejen s ohledem na známá zdroje, ale i s přihlédnutím k možným zdrojům objeveným v budoucnu.¹⁵² V podobných případech se jako praxe jeví dohoda o společném využívání takových zdrojů uzavřená v rámci delimitačního procesu. Takové řešení bylo uplatněno v případě Islandu a Norska v roce 1981, nebo Indonésie (Východního Timoru) a Austrálie v roce 1999.¹⁵³

Jako základní delimitační metoda by na zkoumaný případ byla zřejmě uplatněna zejména metoda ekvidistanční vycházející z článku 15 Úmluvy. V jejím důsledku by byl prostor Kaspiku rozdělen v podstatě středovou linií¹⁵⁴ (median line), jejíž pasáže by ovšem byly ovlivněny (modifikovány) výše uvedenými geografickými a ekonomickými faktory. Tato metoda řeší jak delimitaci států se sousedícím pobřeží, tak států protilehlých. U sousedících států by se ovšem mohla uplatnit ještě metoda vycházející s prolongace

---

¹⁵⁰ srov. Handbook on the Delimitation of Maritime Boundaries; Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea; Office of Legal Affairs; United Nation ; New York 2000; str. 29

srov. též Clagett, Brice M.; Ownership of Seabed and Subsoil Resources in the Caspian Sea Under the Rules of International Law; in: Caspian Crossroad Magazine; Vol. 2, Iss. 3; 1995

¹⁵¹ Clagett, Brice M.; Ownership of Seabed and Subsoil Resources in the Caspian Sea Under the Rules of International Law; in: Caspian Crossroad Magazine; Vol. 2, Iss. 3; 1995

¹⁵²srov. Handbook on the Delimitation of Maritime Boundaries; Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea; Office of Legal Affairs; United Nation ; New York 2000; str. 38; č.172

¹⁵³ srov. Handbook on the Delimitation of Maritime Boundaries; Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea; Office of Legal Affairs; United Nation ; New York 2000; str. 38; č. 175

¹⁵⁴ termín střední / středová linie explicitně používá Ženevská úmluva o kontinentálním šelfu z roku 1958, de facto však odpovídá ekvidistanční linii podle Úmluvy OSN o mořském právu z roku 1982

suchozemských hranic, případně metoda perpendikulární¹⁵⁵, která vodní prostor delimituje kolmicemi na pobřežní linii.

Kromě otázky delimitace by ovšem uplatnění mořského práva na Kaspické moře přineslo další témata týkající se zejména svobody plavby a svobody přístupu k moři. Ty by byly zaručeny nejen pobřežní pěticí, ale rovněž všem ostatním státům. Jako jediná praktická lodní přístupová cesta do Kaspiku může sloužit volžsko-donský kanál spojující oblast s Černým mořem, který ovšem vede výlučně ruským územím.

Vzhledem k úvahám o výstavbě podmořských produktovodů je důležité si připomenout i článek 79 Úmluvy, který tuto problematiku řeší v rámci práva moří. Úmluva obecně výstavbu produktovodů v oblasti kontinentálního šelfu umožňuje a pobřežním státům umožňuje zabránit výstavbě pouze v případech, kdy by tato zjevně kolidovala s jejich aktivitami v prostoru, anebo pokud by znamenala ekologická rizika. Pobřežní stát má naopak právo (ne)odsouhlasit navrhovanou trasu produktovou.

7.3.4 Kaspické moře jako jezero

Problematika rozdělení prostoru transhraničních jezer není řešena žádnou multilaterální dohodou, která by byla obdobou smluv řešících mořský režim. Jako vodítko pro posouzení této otázky, tak může sloužit pouze praxe z obdobných, v minulosti řešených případů. Je však nutné mít na mysli, že výsledné řešení je opět v režii států mezi nimiž má být vodní plocha dělena. Jakkoli je dělba jezer ve srovnání s delimitací moří méně častou problematikou, existuje řada příkladů transhraničních jezer. Jako nejznámější lze zmínit Velká jezera mezi USA a Kanadou, Bodamské jezero mezi SRN, Rakouskem a Švýcarskem, Viktoriino jezero mezi Tanzánií, Ugandou a Keňou nebo Čadské jezero mezi Čadem, Nigerem, Nigérií a Kamerunem, Aralské jezero mezi Uzbekistánem a Kazachstánem, jezero Tanganjika mezi Tanzánií, Burundi, Zairem a Zambií nebo jezero Malawi mezi Tanzánií, Mosambikem a Malawi. Toto jsou pouze největší z jezer v hraničním území mezi státy, existuje pochopitelně řada dalších menších případů. Na druhou stranu je nutné vzít v potaz, že ani všechna Velká jezera dohromady se rozlohou zdaleka nepřibližují velikosti Kaspického moře.

---

¹⁵⁵ srov. Handbook on the Delimitation of Maritime Boundaries; Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea; Office of Legal Affairs; United Nation ; New York 2000; str. 56

Hlavní řešenou otázkou v těchto případech je vedle vedení hranice národní jurisdikce jako takové pochopitelně otázka využití přírodních zdrojů, obdobně jako v případě moří. Dalšími důležitými tématy jsou otázka plavby a v neposlední řadě otázky environmentální.

K otázce zdrojů praxe přistupuje tak, že chápe jezera jako společný prostor, a tedy i jeho zdroje jako společné. Jako důležitý aspekt týkající se zdrojů je přitom třeba zmínit jejich povahu. Společné užívání je praktické zejména vzhledem k rozměrům jezer a také vzhledem k tomu, že hlavním zdrojem zde bývají především ryby. Mezi transhraničními jezery neexistuje případ, kdy by bohatství vodního rezervoáru, respektive jeho dna dosahovaly takových parametrů jako v případě Kaspiku, kde se navíc jedná o zdroje lokalizované nerovnoměrně, v určitých částech prostoru. Zatímco společný režim užívání biologických zdrojů (ryb) je zjevně logický, v případě nerostného bohatství by tento přístup ke zdrojům byl výhodný pro státy v jejichž pobřežních sférách takovéto zdroje nejsou, protože jim umožňuje participaci na zdrojích celého prostoru. Co se týče režimu práva plavby po jezerech, ten je v jurisdikci zúčastněných států, neexistuje zde jako v mořském případě automatické všeobecné právo plavby.

Aplikace pravidel užívaných v případě mezinárodních jezer na Kaspické moře by vedla k poněkud absurdní situaci. Írán by například mohl nejen participovat, ale rovněž vyvíjet vliv na otázky exploatace v severní partii Kaspického moře, tedy území vzdáleném zhruba tisíc kilometrů od jeho pobřeží. Pro představu, tato vzdálenost více než přesahuje dvěstěmílové pásmo, které stanoví mořské právo jako sféru vlivu pobřežního státu. Obdobnou možnost prolongace mocenských pák a vlivů si pak lze představit i v případě jiných kaspických aktérů.

Nutnost těsné koordinace pobřežní pětky při využívání Kaspiku by bezpochyby zkomplikovala tento proces, zabrzdila proud investic do oblasti, a tím i její rozvoj. Svou roli by zde sehrála animozita USA a Íránu (zákaz účasti investorů USA) a bezpochyby i geopolitické soupeření Ruska a USA o vliv v regionu.¹⁵⁶ V organizaci společného využívání zdrojů Kaspiku by Rusko bezpochyby hrálo dominantní úlohu a získalo tak klíčový nástroj pro usměrnění vývoje druhých postsovětských států, které se snaží emancipovat z jeho sféry vlivu.

---

¹⁵⁶ srov.např. Souleimanov, Emil; Rusko se vrací do “Velké hry” o Střední Asii; in: Hospodářské noviny;

8. Právní status a delimitace Kaspického moře jako dynamická politická otázka

Je jasné, že konečné slovo v debatě o právním statusu Kaspického moře nebudou mít právníci. Definitivnímu vyřešení rozdělení, anebo nerozdělení, Kaspického moře mezi pobřežní státy poslouží právní interpretace maximálně jako zdroj argumentů. Nalezení řešení však bude procesem politickým, jeho výsledek vzejde z jednání na úrovni nejvyšších představitelů pěti kaspických států.

8.1 Otázka statusu Kaspického moře v interakci kaspických států

Politický proces hledání konsensu nad otázkou budoucího uspořádání prostoru byl odstartován rozpadem Sovětského svazu. Výrazně akcelerován byl v kontextu podpisu „kontraktu století“ v roce 1994. Ten se týkal ropných polí Čirag, Gunešli a Azeri, ložisek již známých a identifikovaných jako perspektivní. S ohledem na zkoumaný problém pak ložisek ležících v prostoru, jehož se určení právního režimu bezprostředně dotýká. Tento kontrakt byl následován dalšími které se týkaly především explorační kaspického vodního prostoru, tedy hledání nových zdrojů. Bylo zřejmé, že finančně náročný průzkum je pouze počátkem, který bude následován těžbou. To ovšem vyvolalo reakci ze strany Íránu, který požadoval, aby byla jakákoliv činnost pozastavena do okamžiku než bude vyřešena otázka statusu Kaspiku.

Írán vycházel, respektive dodnes vychází, z výše pojednaných dvoustranných smluv, které pokládá za základ pro další jednání, respektive za základ statusu Kaspického moře. Zastává názor, že vodní rezervoár je společným vlastnictvím pobřežních států a i jeho bohatství má být společně vytěžováno. Írán evidentně neměl na prosazení koncepce moratoria na činnost v Kaspiku dost politického a mocenského kapitálu a nezískal ani dostatečnou podporu ať již v užším nebo širším kruhu dalších zainteresovaných států.

Formálně byl Írán v určitém smyslu podporován v první polovině 90. let Ruskem, které jednak rovněž uznávalo zmiňované smlouvy a zastávalo zároveň pozici, že Kaspické moře má být definováno jako jezero,¹⁵⁷ respektive jako společný prostor využívaný společně všemi pobřežními státy. Takový výklad by ovšem zřejmě vedl k anulování dosavadních kontraktů s těžebními společnostmi, nebo alespoň k jejich výrazné změně

---

¹⁵⁷ Croissant, M.P.; Croissant C.M.; The Caspian Sea Status Dispute: Azerbaijani Perspectives; Caucasian Regional Studies; Vol. 3; Issue 1; 1998

v oblasti rozdělení zisků. Tak daleko Rusko rozhodně jít nehodlalo, neboť takový postup by popudil kromě států regionu také zahraniční investory, potažmo státy jejich původu. V tomto kontextu je také nutné připomenout zaangażovanou ruského Lukoilu v konsorciu AIOC, která trvala až do roku 2003. Je zřejmé, že v této fázi byly Rusko a Írán motivovány ke spolupráci především úsilím o zamezení nebo alespoň zpomalení pronikání Západu do oblasti a i jejich pozice ve věci právního výkladu sloužila primárně tomuto účelu.

Opačnou pozici pak zastával především Ázerbájdžán a Kazachstán, které požadovaly rozdělení oblasti do národních sektorů.¹⁵⁸ Turkmenistán rovněž, i když s určitými výhradami vůči představě těchto dvou států, v podstatě žádal sektorové dělení.¹⁵⁹ Lze konstatovat, že se zde proti sobě postavily názory států, které na vyřešení sporné otázky „nespěchaly“ a hodlaly jí využít pro upevnění svých pozic v regionu a států, které ve vyřešení sporu viděly cestu k budoucí prosperitě a rozvoji. Ázerbájdžán a Kazachstán navíc nebyly ochotny vyčkávat na kolektivní řešení sporu, protože zastávaly stanovisko, že platí administrativně-správní dělení, uplatňované v době Sovětského svazu. „Sovětská část“ (viz výše pasáž o sovětsko-iránských smlouvách) byla v roce 1970 ministerským výnosem rozdělena na ruský, kazašský, ázerbájdžánský a turkmenský sektor, de facto na bázi středové linie ve smyslu mezinárodního práva.¹⁶⁰ Tento režim vznikl sice pouze jako vnitrostátní administrativně-správní rozdělení. Nicméně vzhledem k ústavnímu uspořádání SSSR jako svazu republik má bezesporu určitou právní relevanci názor, že uspořádání teritoriálních otázek přešlo ze svazových republik na odpovídající nezávislé státy. Skutečnost, že dané uspořádání de facto „jednostranně“ vymezuje i sektor iránský je zřejmě bezpředmětná vzhledem k tomu, že Írán v podstatě tacitně hranici Astara-Hasan Kuli akceptoval.

Názor o platnosti sektorového dělení Kaspiku z období SSSR se Ázerbájdžánu a Kazachstánu obecně prosadit nepodařilo. Určité uznání nároků států na jejich sektory však lze však spatřovat ve skutečnosti, že jsou s vládami těchto států uzavírány smlouvy týkající se těchto sektorů a že účastníci kontraktů jsou navíc vedle západních také ruské společnosti. Explicitně proti uzavírání těchto smluv protestoval pouze Írán. Samotné

---

¹⁵⁸ srov. společné stanovisko prezidentů Alijeva a Nazarbajeva z 16. září 1996 zaslané generálnímu tajemníkovi OSN 18. října téhož roku; A/51/98

¹⁵⁹ Haghayeghi, Mehrdad; *The Coming of Conflict to the Caspian Sea*; in: *Problems of Post-Communism*; Vol. 50, Nr. 3; May/June 2003

¹⁶⁰ srov. Souleimanov, Emil; *Mezinárodně-právní úprava mořských hranic ve vztahu ke Kaspickému moři*; diplomová práce Petrohradská státní polytechnická univerzita, Fakulta humanitních věd, katedra sociologie a práva; 2004

sektorové rozdělení v této podobě pak kromě Íránu odmítalo Rusko a rovněž Turkmenistán, který především nebyl spokojen s posunutím středové linie v jeho neprospěch vzhledem k Abšeronskému poloostrovu na ázerbájdžánské straně.¹⁶¹

Z uvedeného by se mohlo zdát, že se v kaspické hře vytvořily jakési dva tábory, kdy na jedné straně stálo Rusko a Írán a na druhé Ázerbájdžán a Kazachstán, k jejichž názoru měl blízko i Turkmenistán. Takový pohled by však byl příliš povrchní, protože to, co vytvářelo dojem skupiny, nebyl stejný názor na regionální otázku. Aktéry spojovaly spíš jen určité shodné zájmy, které byly dočasného charakteru. První skupinu, Rusko i Írán spojovala snaha brzdit celý proces, motivovaná úsilím o zabránění průniku externího vlivu, druhou skupinu pak, s různou mírou intenzity, úsilí o jeho akceleraci. Ve skutečnosti však tyto skupiny neměly nijakou širší vnitřní homogenitu a uvnitř těchto, byť názorově blízkých, skupin panovaly dílčí nesoulady. V následujícím období pak dochází k určitému sblížení některých pozic, utváření různorodých dílčích koalic, respektive k výměně podpor a činění ústupků a kompromisů, přičemž každý z pěti států sledoval čistě svůj prospěch.

V 90. letech se stal základní premisou diplomatického úsilí aktérů o mnohostranný kompromis požadavek, aby konečné řešení bylo skutečně multilaterálním souhlasem všech zúčastněných stran. To však ve svém důsledku zapříčinilo, že jednání nesměřovala k vyřešení problému a protahovala se. V praxi nevedla k žádnému průlomovému výsledku čistě proto, že Írán sveřepě odmítal rozdělení Kaspiku na národní sektory a pro Ázerbájdžán Kazachstán a Turkmenistán byla nepřijatelná varianta společného vlastnictví. Rusko pak zdůrazňovalo, že sporná otázka je pouze věcí dotčených pěti států. „Státy kaspického regionu si musí tento problém vyřešit samy...takříkajíc bez přizvání prostředníků“ prohlásil například náměstek ruského ministra zahraničí Viktor Kaljužnyj¹⁶², který byl zároveň ruským pověřencem pro „kaspické otázky“.¹⁶³ Jeho výrok ukazuje na snahu Ruska omezit externí vlivy na otázku rozdělení Kaspického moře, a lze se domnívat, že oním „nezvaným prostředníkem“ jsou míněny především USA. Američané například zpochybňovali ruskou pozici požadující společné využívání prostoru v důsledku platnosti sovětsko-iránského smluvního režimu. na zvláštní konferenci v Londýně 23.-24.2. 1995. Americký delegát Glen Rase odmítl jak jejich universální

---

161 Haghayeghi, Mehrdad; The Coming of Conflict to the Caspian Sea; in: Problems of Post-Communism; Vol. 50,Nr. 3; May/June 2003

162 Kaljužnyj je také bývalý ministr paliv a energetiky RF

163 Haeri ,Safá; Caspian Sea States to Discuss the Sea's Status; in: Iranian Press Service; 5.4.2004

platnost pro další země, tak relevanci pro vlastnictví ropy a zemního plynu. Rase byl tehdy ředitelem Úřadu pro mezinárodní energetickou politiku při State Departmentu a jeho názor, že je věc třeba dojednat znovu byl tudíž oficiálním stanoviskem USA.¹⁶⁴

Patová situace do jisté míry vyhovovala především Rusku, kterému umožňovala konsolidovat síly a pracovat na obnově starých vazeb. Formálně se samozřejmě problémem kaspického statusu zabývalo, ovšem bez toho, že by umožnilo dosažení nějakého hmatatelného pokroku. Tlak ostatních kaspických hráčů, zejména Ázerbájdžánu, a v menší míře Kazachstánu a Turkmenistánu volajících po vyřešení kaspické otázky ponechával Rusko v klidu. Reagovat bylo však nuceno na tlak přicházející z vnějšku, aby si udrželo postavení leadera procesu kaspické hry. V důsledku odstartování velké hry, spolu s tím jak po roce 1994 začaly do regionu přicházet investoři a především, jak rostlo mocenské angažmá USA vůči kaspické hře, začalo být Rusku zřejmé, že je potřeba regionální strategii přizpůsobit nové realitě.

Výsledkem určitého posunu ruské pozice pak byl návrh na multilaterální vyřešení situace, který přednesl ruský ministr zahraničí Sergej Primakov na konferenci v Ašchabádu konané 11.-12. listopadu 1996. Tento návrh byl koncipován jako kompromisní řešení, které spočívalo v rozdělení Kaspického moře na dvě sféry. První mělo tvořit 45 mil široké pásmo náležící jednotlivým pobřežním státům, přičemž oblast za touto hranicí pak měla být společná. Rusko v souvislosti s tímto návrhem vyjádřilo stanovisko, že představuje z jeho strany maximální možný ústupek. Návrh byl nakonec akceptován čtyřmi z pěti pobřežních států, ovšem ani jimi nebyl oficiálně přijat.¹⁶⁵ Pro Ázerbájdžán byla tato varianta nedostatečná. Je nutné si uvědomit, že z jeho pohledu vně této zóny ležela především ložiska, jichž se týkal kontrakt století z roku 1994. Podle uvedeného ruského návrhu se tak Ázerbájdžán měl vzdát projektu, který byl pojistkou jeho budoucí prosperity a dost možná i nezávislosti. Ázerbájdžán navíc v kontraktu s investory výslovně a opakovaně proklamoval svou svrchovanost nad předmětnými zdroji a jakékoli zpochybnění tohoto tvrzení by bylo nejen ohrožením projektu, ale především mezinárodní blamáží. To vše přitom muselo být Rusku zřejmé a ukazuje, že návrh byl spíše jen dalším taktickým manévrem. Ukázal a potvrdil Rusko jako hybatele regionálního

---

164 Wanner, J.; Ropná politika v oblasti kaspického moře a ve střední asii in: *Vzájemné vztahy postsovětských republik; Ústav mezinárodních vztahů; Praha 1998; str 151*

165 srov. např. Haghayeghi, Mehrdad; *The Coming of Conflict to the Caspian Sea; in: Problems of Post-Communism; Vol. 50,Nr. 3; May/June 2003*

tématu schopného učinit pragmatický kompromis a majícího snahu o řešení problému bez toho, že by Rusko skutečně něco stál.

Lze spekulovat, čím byla způsobena ochota ostatních tento návrh podpořit. Zda šlo o snahu využít ruskou ochotu k ústupkům. Je také možné, že si rovněž byly vědomi nereálnosti tohoto návrhu pro Ázerbájdžán a tak pouze prezentovaly svou vstřícnou pozici ruské iniciativě. Je každopádně důležité vzít v potaz skutečnost, že průzkumy zdrojů v Kaspiku se nacházely v rané fázi a pobřežní státy by se podobným kompromisem zbavovaly dispozice nad zdroji, o jejichž rozsahu a hodnotě neměly jasné povědomí. Z tohoto pohledu se jeví jejich skutečná ochota k akceptaci ruského návrhu spíše nízká.

8.2 Hledání shody v „užším formátu“

Tato situace pak vedla některé kaspické hráče k myšlence, že by bylo možné řešit, alespoň prozatímně, problém delimitace na bilaterální úrovni. První taková smlouva byla uzavřena mezi Ázerbájdžánem a Kazachstánem v červnu 1997.¹⁶⁶ Tato smlouva, potvrzená znovu v roce 2001, zavazovala oba státy zachovávat hranice jejich sektorů až do doby nalezení multilaterálního konsensu. Byla tedy určitým příkladem, který měl ukázat, že lze najít cestu z „mrtvého bodu“, aniž by přitom byla popřena myšlenka nutnosti společného řešení mezi všemi účastníky. Z pohledu praktického není zřejmě náhodou, že dohodu našly právě tyto dva státy, jednak proto, že hranice jejich sektorů je krátká a neprochází žádným známým ložiskem a také proto, že pozice obou v kaspické otázce byla relativně blízká.

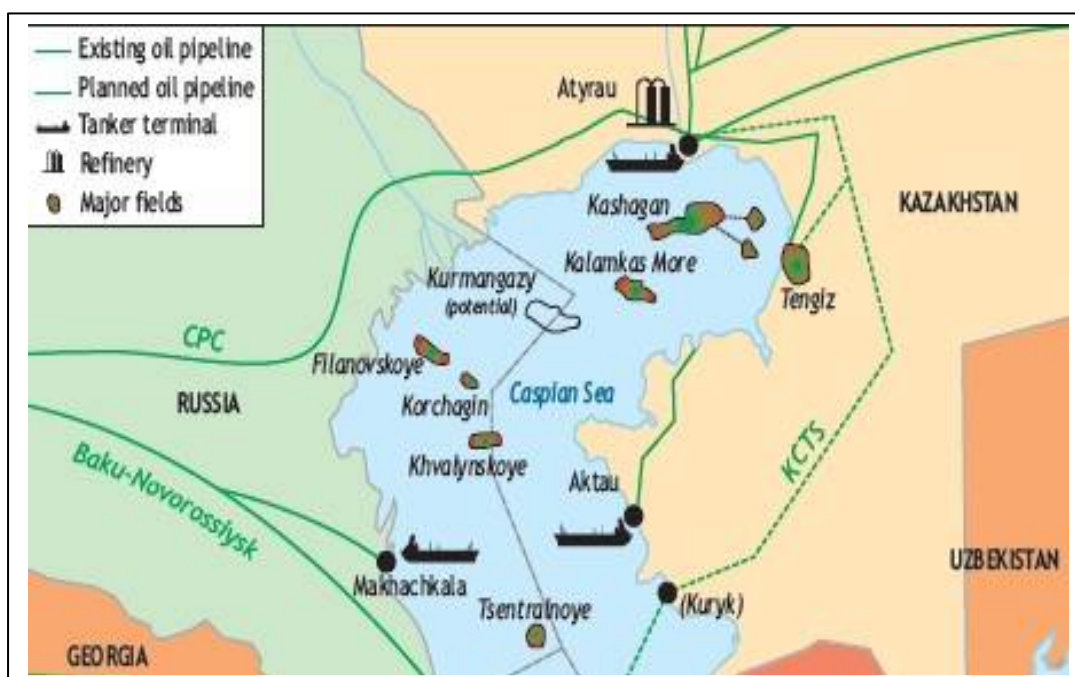
Skutečným obratem, který „rozvířil kaspické vody“ však byla rusko-kazašská dohoda podepsaná 6. července 1998 v Moskvě. Nejednalo se v ní totiž o nic menšího než o rozdělení severní části dna Kaspického moře mezi oba státy. Smlouva jako přílohu obsahuje mapu s detailním vymezením státních sektorů založeném na „modifikované středové linii“. Středová linie byla upravena na základě „spravedlnosti a dohody stran“, v praxi především s ohledem na členitost terénu, existenci ostrovů a geologická specifika. Rozděleno bylo „pouze“ dno Kaspického moře, zatímco vodní plocha samotná zůstala společným prostorem. Smlouva byla ratifikována Dumou v březnu 2003.¹⁶⁷

---

166 srov. Haghayeghi, Mehrdad; The Coming of Conflict to the Caspian Sea; in: Problems of Post-Communism; Vol. 50, Nr. 3; May/June 2003

167 Russian Parliament Ratifies Caspian Sea Treaty with Kazakhstan; www.pravda.ru ; 19.3.2003

Obrázek 168: Sektorové rozdělení severní části Kaspického moře.

Tato smlouva znamenala především radikální obrat v postoji Moskvy vůči otázce kaspického statusu. Ta zde v podstatě akceptovala sektorový přístup, a to de facto i de iure. To samozřejmě představuje výrazné posílení, nebo spíše vítězství, názoru zastávajícího sektorové řešení. O motivaci Ruska lze spekulovat. Na druhou stranu Rusko nepřipustilo, že tato delimitace vychází z mořského práva a tím se vyhnulo již popsaných komplikací při uplatňování práva volné plavby. Na rozhodnutí mohla mít vliv skutečnost, že se severní část Kaspiku ukázala být bohatší na nerostné zdroje, než se původně předpokládalo.¹⁶⁹ Svou roli ovšem mohl sehrát i fakt, že Moskva již necítila tak naléhavou potřebu zadržovat dynamiku vývoje regionu, vzhledem k určitému upevnění své pozice v průběhu druhé poloviny devadesátých let, a rozhodla se na této dynamice podílet. Je třeba si uvědomit, že Rusko a ruské těžařské společnosti jsou rovněž zainteresovány na budoucím rozvoji exploatace v Kaspiku a mají své plány, jak jeho bohatství využít.

Zásadní hybnou silou pak ovšem bylo přizpůsobení ruské strategie v kaspické hře nové situaci. Po letech udržování faktické stagnace celého procesu, začaly sílit tlaky na její průlom, a to nejen od přímých účastníků. Mělo-li si Rusko udržet pozici regionálního

168 EA World Energy Outlook 2010; International Energy Agency/Organization for Economic Co-operation and Development; Paris, 2010 str. 510

169 srov. Salameh, Mamdouh G.; Caspian Oil is no Middle East; in: Minerals & Energy; Vol. 12, No. 2; 2002; str 34

leadera, muselo konat. Od Ruska bylo logicky očekáváno, že bude debatu o uspořádání oblasti ne-li vést, tak alespoň zásadně směřovat. Jeho mocenská pozice, stejně jako určitá role arbitra mezi post-sovětskými státy jej k tomu předurčovala. Úkrokem jdoucím v jisté míře vstříc názorům zastáncům sektorového dělení prostoru si Rusko zachovalo roli toho, kdo udává směr. Dohodu lze také chápat jako potvrzení ruského dominantního vlivu v Kazachstánu, který s Ruskem spolupracuje jak v oblasti těžby, tak zejména v oblasti tranzitu. Zásadní úlohu v oblasti tranzitu hraje Rusko pro Kazachstán dodnes. Rozdělení sektorů tak pro Moskvu neznamenal ztrátu kontroly zdrojů severní části Kaspického moře. Smlouva mimo jiné také upravuje společný postup při využívání tří ropných polí, Kurmangazy, Chvalynskoje a Centralnoje, ležících na středové linii.¹⁷⁰

Tato nová situace učinila neudržitelnou pozici Íránu. Nově proto íránská pozice vycházela z požadavku rovné dělby, která měla odpovídat nadále tvrzenému společnému vlastnictví. Každému státu tak měl připadnout dvacetiprocentní podíl.¹⁷¹ Turkmenistán byl v tomto kontextu zmiňován jako stát, který íránské stanovisko podporuje.¹⁷² Opět nelze hovořit o nějakém pevném názorovém spojení v kaspické otázce. Ze strany Turkmenistánu šlo spíše o určité lavírování, kterým chce vylepšit svou vyjednávací pozici.

Příklad dvoustranného uspořádání prostoru severní části Kaspického moře působil jako určité vodítko pro další státy. Během návštěvy Baku podepsal Vladimír Putin a Hejdar Alijev v roce 2001 obdobnou smlouvu¹⁷³. Smlouva delimitovala prostor dna na základě obdobných principů. Akceptaci rozdělení mořského dna a ponechání vodního prostoru ve společném užívání, bylo možné chápat jako odklon Ázerbájdžánu od prosazování aplikace mořského práva. To je ovšem pochopitelné, protože motivací Ázerbájdžánu v celé diskuzi bylo právě získání maximální části prostoru dna, nikoli samo prosazení názoru, že Kaspik je moře.

Reakcí Íránu byl postoj, že smlouvy jsou z jeho pohledu neplatné. Tento názor se pokusil prosadit i na poli OSN, kde íránský zástupce žádal generálního tajemníka Kofiho Annana o „neuznání“ těchto bilaterálních smluv.¹⁷⁴

---

¹⁷⁰ Haghayeghi, Mehrdad; The Coming of Conflict to the Caspian Sea; in: Problems of Post-Communism; Vol. 50,Nr. 3; May/June 2003; str 36

¹⁷¹ Caspian Sea Region: Legal Issues; www.eia.doe.gov; červenec 2002

¹⁷² Feifer, Gregory; Caspian: Russia, Azerbaijan Sign Agreement On Sea Boundaries; www.rferl.org

¹⁷³ Feifer, Gregory; Caspian: Russia, Azerbaijan Sign Agreement On Sea Boundaries; www.rferl.org

¹⁷⁴ Haghayeghi, Mehrdad; The Coming of Conflict to the Caspian Sea; in: Problems of Post-Communism; Vol. 50,Nr. 3; May/June 2003; str 36

8.3 Jižní část Kaspiku jako centrum delimitačních sporů

V nastalé situaci se problém jakoby zkoncentroval v jižní části Kaspického moře. Ve skutečnosti se spíše ukázalo, že se právě zde skutečně sporná situace ohledně praktické podoby delimitace nachází. Je to především spor íránsko-ázerbájdžánský týkající se ropných polí v oblasti mezi potencionálními sektory obou států, zejména pole Alov-Araz-Sharq (Alborz in Farsi).¹⁷⁵ Při aplikaci dělby kaspického prostoru na 20% podíly, by do íránského sektoru spadalo i toto bohaté ropné pole které by při delimitaci podle principů mořského práva připadlo Ázerbájdžánu.

Toto sporné území obou států v oblasti linie Astara-Hasan Kuli se stalo i místem vojenských incidentů. Zmiňován je případ z července roku 2001, kdy posádka íránského vojenského plavidla vykázala z prostoru okolo této linie dvě průzkumné lodě patřící British Petrol, operující zde na základě souhlasu Ázerbájdžánu. Vznikl tak diplomatický incident, během něhož navíc íránský velvyslanec za záhadných okolností opustil Baku, což vyvolalo spekulace o možné přípravě dalších vojenských akcí.¹⁷⁶ Tento incident však nezůstal jediným íránským narušením hranice prostoru chápaného jako „ázerbájdžánský sektor“, což lze interpretovat jako nesouhlas s jeho, ázerbájdžánskou stranou předpokládaným vymezením. Lze ovšem poznamenat, že Írán svou možnost vyjádřit nesouhlas s linií Astara – Hasan Kuli již poněkud „promeškal“ v průběhu sovětsko-íránského období. Poslední vývoj íránsko ázerbájdžánských vztahů nicméně probíhá v poněkud smířlivějším duchu, prohlubuje se i spolupráce v energetice. V listopadu 2010 bylo mezi oběma podepsáno memorandum o porozumění v oblasti energetiky. Dne 12. ledna 2011 pak podepsali zástupci SOCAR a íránské společnosti NIGEC (National Iranian Gas Export Company) pětiletý kontrakt na dodávky ázerbájdžánského plynu do Íránu. Na jeho základě by Ázerbájdžán svému jižnímu sousedu měl v roce 2011 dodat 1 mld. m³ plynu, přičemž v dalších letech by se měl objem dodávek postupně zvyšovat. Krom toho také probíhá již zmíněná spolupráce při zásobování Nachičevánu plynem.

V jižní části pak existuje i spor turkmensko-ázerbájdžánský, ve kterém se rovněž jedná o ropná pole ve střední části vodního prostoru mezi oběma státy. Jádrem sporu je delimitace hranice uprostřed Kaspického moře. Ašchabád požaduje, aby při delimitaci hranice nebyl brán zřetel na poloostrov Apšeron a ostrov Chilov (vzdálený asi 25 km východně od tohoto

---

¹⁷⁵ Haghayeghi, Mehrdad; The Coming of Conflict to the Caspian Sea; in: Problems of Post-Communism; Vol. 50, Nr. 3; May/June 2003; str 35

¹⁷⁶ srov. např. Storm in a Precious Teacup; in: Economist; 00130613; Vol. 360, Iss. 8233; 8.4.2001

poloostrova). V praxi se spor týká zejména ropných nalezišť Omar/Azeri, Osman/Chirag, na kterých začala britská firma BP (na základě ázerbájdžánské licence) provádět průzkumné práce. Turkmenistán prohlásil, že je připraven provést právní analýzu legitimacy nároků Ázerbájdžánu na těžbu ropy na těchto nalezištích. Tato analýza by poté podle G. Berdymuchamedova mohla být zaslána k projednání blíže nespecifikovanému mezinárodnímu arbitrážnímu soudu. Dne 8.1. 2009 na tiskové konferenci nicméně prohlásil turkmenský velvyslanec v Baku, že tento spor v žádném případě neohrozí výborné vztahy mezi oběma státy. Oba státy vyjadřují připravenost dohodnout se „civilizovanou formou“, a to na základě mezinárodního práva. Rovněž vztahy Turkmenistánu s Ázerbájdžánem se v poslední době v oblasti energetiky dostávají do jedné linie. Ke sbližování dochází spolu s tím, jak se obě země staví pozitivně ke spolupráci na evropských energetických projektech. Základním předpokladem pro participaci Turkmenistánu je tomto kontextu výstavba Transkaspického plynovodu. V posledních měsících je pak možné ze strany obou zemí slyšet koordinovaná prohlášení, že jsou připraveny do takové trilaterální spolupráce s EU vstoupit a garantovat potřebné objemy plynu. Druhým vzkazem, který ovšem není určen pouze EU, je prohlášení označující budování podmořského Transkaspického plynovodu za interní záležitost pouze těchto států. Záležitost nepodléhající jakékoli kondicionalitě s ohledem na multilaterální dohodu o kaspickém statusu anebo s ohledem na proces delimitace sektorů mezi oběma státy.

8.4 Hledání multilaterální dohody

Partikulární dohody o delimitaci sousedních prostor nelze považovat za finální řešení. Jde nicméně o skutečný krok vpřed, který postavil právní situaci v regionu na pevnější právní základ, čímž snížil rizika vzniku tenzí mezi pobřežními státy a přispěl k rozvoji průzkumné a těžební činnosti. Otázku definitivního právního statusu prostoru tím však nelze považovat za vyřešenou. Dvoustranné delimitační dohody mají posloužit jako pevný, leč dočasný, základ do konečného multilaterálního konsensu.

Multilaterální jednání o statusu Kaspického moře probíhala na úrovni ministrů zahraničí, nejčastěji však na úrovni zvláštních pověřenců jednotlivých stran. Vzhledem ke specifickému vnitropolitickému stříhu, který je vlastní všem pěti zemím, je zřejmé, že skutečné rozhodnutí a skutečný posun ve věci mohou učinit jen hlavy států.

Setkání hlav kaspických států, 1. kaspický summit, v Ašchabádu 23. dubna 2002, které bylo prvním jednáním na nejvyšší úrovni, lze bezpochyby interpretovat jako určitý posun

k možnému řešení. Na tomto setkání byl, zejména Ruskem, prosazován princip dělby Kaspického moře uplatněný již v bilaterálních dohodách s Kazachstánem a Ázerbájdžánem. Klíčová formule „rozdělíme dno – voda je společná“ se objevila i v projevu Vladimíra Putina. Ruský prezident navíc uznal určitý model „rozšíření“ národní jurisdikce pobřežních států v přilehlých vodách. Součástí jeho prohlášení bylo také, že „vně těchto vod má být Kaspik otevřen plavidlům všech pěti států.“¹⁷⁷ Nemluví se zde tedy o obecné svobodě plavby, ta očividně není žádoucí. Není zde požadováno uplatnění mořského práva, jedná se o jakési hybridní řešení, aplikující na dno Kaspiku zásady obdobné pravidlům týkajících se kontinentálního šelfu, zatímco na oblast vodní je vztažen režim podobný spíše transhraničním jezerům.

Optimismus na brzké vyhlídky nalezení shody kaspických států podpořil i další z úspěchu, kterým bylo podepsání smlouvy o ochraně životního prostředí Kaspického moře. Tento dokument podepsaný 4. listopadu 2004 ministry zahraničí v Teheránu, byl první hmatatelný a skutečně pětistranný konsensus nad otázkou týkající se kaspického prostoru.¹⁷⁸ Od tohoto tématu je samozřejmě ještě dlouhá cesta ke konečnému souhlasu o statusu Kaspiku, nicméně tento krok potvrdil ochotu států k tomuto výsledku směřovat.

V roce 2007 se uskutečnil 2. kaspický summit v Teheránu, kde účastníci summitu v podepsané deklaraci vytyčili obecné přístupy k vypracování konvence o právním statusu Kaspické moře.

Ilustrační foto: Prezidenti kaspické pětky.

¹⁷⁷ srov. Speech by Russian President Vladimir Putin at Meeting of Heads of Caspian States, Ashgabat, April 23, 2002; zdroj: Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation; Information and Press Department

¹⁷⁸ Turkmenistán původně odmítl dokument podepsat, ale o několik dnů později se k dohodě připojil

Dne 18.11.2010 se v Baku konal 3. Kaspický summit, na kterém byly podepsány dva dokumenty. Prvním byla dohoda hlav kaspických států o spolupráci v bezpečnostní oblasti, která pojednává o spolupráci v oblasti boje proti terorismu, organizovanému zločinu, nezákonnému obchodu se zbraněmi a narkotiky, praní špinavých peněz, pašování, pirátství, pytláctví, obchodování s lidmi a nezákonné migraci a o spolupráci při zajištění bezpečnosti námořní dopravy. Dohoda také zdůrazňuje, že zajištění bezpečnosti v regionu Kaspického moře je výlučnou záležitostí kaspických zemí. Spolupráce na základě dohody může probíhat ve dvoustranném i mnohostranném formátu, nesmí však být narušeny zájmy ostatních zemí.

Daleko významnější pak bylo Společné prohlášení prezidentů, v němž byl potvrzen záměr vypracovat Konvenci o právním statusu Kaspického moře, která bude základním dokumentem upravujícím činnost kaspických zemí v prostoru.

Prezidenti se rozhodli dát pokyn příslušným resortům, aby v průběhu následujících tří měsíců dohodly šířku národní mořské zóny každé kaspické země. Pokračovat v práci nad textem příslušné konvence bude zvláštní pracovní skupina pro řešení otázek právního statusu Kaspického moře složená z náměstků ministrů zahraničních věcí kaspických zemí

Ruský prezident Medveděv na summitu vyzval ostatní kaspické státy k urychlení procesu stanovení právního statusu moře a k dosažení pokroku v průběhu roku 2011. Zároveň varoval kaspické země před jednostrannými aktivitami. Za tímto prohlášením lze vidět snahu Ruska vsugerovat svým partnerům, především pak Ázerbájdžánu a Turkmenistán, zásadu, podle níž výstavba plynovodu po dnu Kaspického moře musí získat souhlas všech kaspických států. V opačném duchu šlo vyjádření turkmenského prezidenta, který zdůraznil, že k vybudování produktovodů přes Kaspické moře je nutný souhlas těch zemí, přes jejichž národní sektory budou procházet. V podobném směru se již dříve vyjadřoval představitel administrace prezidenta Ázerbájdžánu, který uvedl, že Ázerbájdžán a Turkmenistán mohou řešit všechny otázky spojené s vybudováním plynovodu bez toho, že by byly stanoveny hranice národních sektorů obou zemí.

V této souvislosti stojí za zmínku rovněž oboustranné prohlášení prezidentů Ázerbájdžánu a Turkmenistán o tom, že neexistence vzájemné ázerbájdžánsko-turkmenské dohody o rozdělení Kaspického moře nebrání spolupráci v dané otázce. Prezident Alijev navíc uvedl, že kaspické země si navzájem v energetických otázkách nekonkurují a ázerbájdžánská infrastruktura pro dopravu ropy a plynu může být poskytnuta i sousedním zemím. Toto prohlášení je podle všeho očividně určeno především Turkmenistán a Kazachstán.

Co se týče pozice Íránu v otázce transkaspického potrubí, tak sice nevystupuje proti dopravě energetických surovin ze zemí Střední Asie do Evropy trasami, které obcházejí Rusko, má však přirozeně zájem, aby tyto případné trasy procházely přes jeho území. Zájem Íránu na výstavbě transkaspického plynovodu proto nelze očekávat a Írán se může stát hlavním (a jediným) spojencem Ruska v jeho snaze bránit vybudování této trasy.

Summit v Baku tak dává značný optimismus a do budoucna výhled na konečné řešení. Ruský prezident dokonce po summitu uvedl, že konvence by mohla být podepsána již v průběhu příštího summitu v Rusku v roce 2011. Za dořešení otázky v průběhu roku 2011 vystupoval i prezident Íránu.

Prezidenti se dále dohodli, že podobná setkání se budou konat každoročně, což je očividně také potvrzením zájmu na intenzifikaci spolupráce při hledání konsenzu.¹⁷⁹

---

¹⁷⁹ Na základě informace Zastupitelského úřadu ČR v Baku

9. Závěr

Zkoumáním problému určení statusu Kaspického moře tak lze dospět k těmto závěrům. Problém je třeba nahlížet jako součást víceúrovňového procesu formování mezinárodních vztahů, ve kterém se úroveň lokální, regionální a globální vzájemně podmiňují a ovlivňují. Rovina lokální se dotýká pobřežních států Kaspického moře, rovina v širším smyslu regionální Ruska, USA, EU, Číny, Turecka a Íránu, a rovina globální Spojených států, Ruska, Číny a EU.

Podstata celého procesu spočívá ve stále probíhajícím formování nové geopolitické konstelace Kaspického regionu vyvolané změnou světové mocenské rovnováhy po skončení studené války. Tento proces spočívá v emancipaci post-sovětských států vyvolované kolapsem mocenského impéria Moskvy, kterému odpovídá pronikání USA (Západu) a později Číny a EU do této geopoliticky strategické oblasti.

Region Kaspického moře je kromě toho významná oblast zdrojů ropy a zemního plynu, čímž do celého procesu vstupuje ještě energetický rozměr a karta zajištění energetické bezpečnosti v případě některých aktérů. Pronikání vnějších vlivů do Kaspického regionu je zájmem o suroviny silně akcelerováno, což vytváří vnější dojem vnímání tohoto procesu pouze jako souboje o zdroje. Účast nadnárodních těžařských gigantů pak vytváří dojem, že tento proces je nutné vnímat v čistě ekonomické rovině jako motivovaný dosažením profitu. Ve skutečnosti je však tento vztah právě opačný. Přítomnost zdrojů surovin dává vlivové projekce vůči regionu dynamiku a energetický byznys je účinnou pákou v tomto procesu. Nicméně energetika zůstává, byť jakkoli důležitou tak stále jen, podmnožinou globálních geopolitických procesů a surovinové bohatství regionu pak má z této perspektivy vliv jen jako posílení významu kaspické karty v globální partii.

Základem pro ustavení nové geopolitické mapy Kaspického regionu je otázka právního statusu Kaspického moře a rozdělení jeho zdrojů mezi pobřežní státy. Od tohoto vymezení sfér jednotlivých pobřežních států vychází i širší vymezení vlivů v regionu s dopady na vymezení vztahů na úrovni globální.

Otázka delimitace a právního režimu Kaspického moře je právně komplikovaná díky jeho jedinečnosti, která umožňuje aplikaci odlišných zásad mezinárodního práva. Tato okolnost je zainteresovanými státy využívána pro podporu jejich pozic a mocenských zájmů. Právní výklad je tak využíván pouze jako nástroj a argumentační stěelivo v politickém

procesu. To se projevovalo v uplynulých dvou dekáдах, kdy aktéři uzpůsobovali právní rozbor situace v kontextu hájení svých zájmů a s přihlédnutím na vývoj situace.

Vyřešení problému statusu Kaspického moře je základem pro vytvoření stabilní situace, nezbytné pro předpokládaný rozvoj těžby nerostných zdrojů v oblasti a jejího napojení na světové trhy. Právní argumentace a ochota ke kompromisům tak do jisté míry odrážela i stav realizace energetických projektů. Spolu s tím, jak se spuštění exploatace kaspických nalezišť a výstavba klíčových transportních koridorů v průběhu jednání pěti pobřežních států blížila do rozhodující fáze, docházelo ke sbližování pozic pobřežních států a přijímání kompromisních řešení.

Partikulární řešení týkající se rozdělení sektorů dna Kaspického moře, byť byla přijata na bilaterální úrovni, je možné považovat za definitivní. Jejich revize v rámci konečného multilaterálního nalezení shody nad právním režimem celého prostoru je nepravděpodobná. To vede k závěru, že nejdůležitější otázka spojená s právním statutem Kaspického moře, totiž komu patří zdroje z jeho dna, je vlastně již vyřešena. Zdá se, že i přetrvávající odlišné názory v jižní části Kaspiku se v zásadě zredukovaly jen na spory ohledně přesného rozhraničení. Zdá se tedy, že praktické využití právní argumentace v kaspických otázkách se zredukovalo jen na problematiku vedení podmořských produktovodů. Ta je přitom z praktického pohledu spojena především s evropskými projekty pro transport a dodávky zemního plynu, částečně pak s projekty dodávek ropy spadajícími i do přímé zájmové sféry USA. V rovině politické se ovšem nejedná jen o výstavbu potrubí, ale o geopolitický průnik na středoasijský břeh Kaspického moře. Jsou to přitom v současné fázi plynové projekty, o co v kaspické energetice skutečně běží. Vzhledem k poslednímu vývoji pozic Ázerbájdžánu a Turkmenistánů i vzhledem k aktivizaci EU v oblasti politiky i byznysu je možné být mírně optimistický. Je nicméně otázkou zda pre-realizační tlaky ze strany těchto aktérů budou dostačovat k akceptaci nové reality v regionu Kaspického moře ze strany dalších aktérů a zda se tato projeví přijetím jejich právního výkladu k dané problematice. Pohledem z globální perspektivy pak lze problém shrnout do následujících otázek. Jde o to, zda EU obstojí v roli globálního hráče při projekci vlivu do Kaspického regionu. Jak se v této zachovají USA, zejména ve světle politiky resetu. Zda je možné očekávat nějakou výraznější vlivovou projekci Číny na Turkmenistán. A zejména jaká bude reakce Ruska, jemuž v této hře zbývají silné páky, například v podobě zamrzlých konfliktů na Jižním Kavkaze.

V případě, že bude otázka transkaspických produktovodů bude vyřešena úspěšně, bude to nicméně znamenat odstranění poslední významné překážky na cestě k uzavření

multilaterální dohody ohledně právního statusu Kaspického moře, neboť na stole zbudou v zásadě již jen nekonfliktní témata. Závěrem pak je možné konstatovat, že odpověď na otázku, zda bude možné udělat za celým problémem definitivní tečku, přijde poměrně záhy.

10. Zdroje a prameny

- Abuseitov Kairat; The Caspian/Caucasus Region with Particular Focus on Energy and Water Issues; <http://www.nato.int/docu/colloq/1999/pdf/231234.pdf+caspian+sea+status+pdf&hl=cs&ie=UTF-8>
- Afrasiabi, K. L.; The Legal Regime of the Caspian Sea: Beyond the Conflicting Threats; <http://www.payvand.com/news/03/sep/1106.html>
- Afrasiabi, K. L.; The Legal Regime of the Caspian Sea in: Caspian Studies 16/9/03; <http://www.ocnus.net/cgi-bin/exec/view.cgi?archive=31&num=7157>
- Akhundova E.; Enigma of Caspian Arithmetic; in: Current Digest of the Post Soviet Press; 5/22/2002, Vol. 54, Iss. 17
- An Important Issue in the Caspian Sea: Legal Status of the Volga-Don Waterway; <http://www.payvand.com/news/02/apr/1026.html>
- Andrejev V.; Viktor Kaluzhny Closes of Turkmenistan and Support Azerbaijan's Claims; in: Current Digest of the Post Soviet Press; 10/3/2001 Vol. 53, Iss. 36
- Askarov, Gorkhmas; Border Games in the Caspian: Newly Independent States vs. Russia and Iran Co.; <http://ourworld.compuserve.com/homepages/usazerb/423.htm>
- Asriyan, Valery; Caspian a Sea of Co-Operation or an Apple of Discord? In: RIA Novosti; July 23 2003; <http://www.cdi.org/russia/266-11.cfm>
- Avakov, R.M.; Lysov, A.G.; Rasija i zakavkazje: realii nezavisnosti i novoje partnerstvo; Finstatinform; Moskva 2000
- Badykova, Nadja; All at Sea: Russia's Caspian Gambit; in Russia and Eurasia Review; Vol. 2, Iss. 12; 10.6.2003
- Bagrov A. The Caspian Seabed Remains Undivided, But the Caspian Countries Are Divided; in: Current Digest of the Post Soviet Press; 7/10/2002; Vol 54, Iss. 24
- Bojcov F.S., Ivanov G.G., Makovskij A.L.; Morskoje pravo; Transport; Moskva 1985
- Borgeson, Scott G.; The National Interest and the Law of the Sea; Council Special Report No. 46; Council on Foreign Relations; New York, 2009
- BP Statistical Review of World Energy. June 2009
- Brzezinski, Zbigniew; Velká šachovnice; Mladá fronta; Praha 1999
- Caspian ho! in: Economist; 10/11/2003, Vol. 369, Iss. 8345
- Caspian Sea Region : Legal Issues; <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/casplaw.html>
- Caspian Sea: Status under discussion: <http://english.pravda.ru/politics/2002/06/21/30832.html>

- Clagett, Brice M.; Ownership of Seabed and Subsoil Resources in the Caspian Sea Under the Rules of International Law; in Caspian Crossroad Magazine; Vol. 1, Iss. 3; 1995
- Croissant, M.P.; Croissant C.M.; The Caspian Sea Status Dispute: Azerbaijani Perspectives; Caucasian Regional Studies; Vol. 3; Issue 1; 1998
- Čepelka Č, Šturma P.; Mezinárodní právo veřejné; Eurolex; Praha 2003 (2008)
- Degan D.D.; Sources of International Law; Martinus Nijhoff Publishers; Haag 1997
- Despite Protest, Caspian Oil Line To Get \$ 250 Million in Aid in: Engineering News Record; 11/10/2003; Vol. 251; Iss. 19; str 9
- Diba, Aghaj Bagham; The Law and Politics of the Caspian Sea in the Twenty-first Century: The Position of Views of Russia, Kazakhstan, Azerbaijan, Turkmenistan With Special Reference to Iran; <http://www.amazon.com/exec/obidos/tg/detail/-/158814027X/104-5884116-7762303?v=glance&vi=contents>
- Dubnov A.; The Five Don't Make the Grade; in: Current Digest of the Post Soviet Press; Vol 54, Iss 17
- Eitel Tono; A Convention for the Peaceful Use of the Seas; Law and State; str 75-85; 1995
- EU ENERGY IN FIGURES 2009. European Commission, Directorate-General for Energy and Transport (DG TREN). Brussels, 2009
- EU Energy Policy Data. Commission Staff Working Document. SEC(2007) 12. Commission of the European communities. Brusel, 2007
- Extavour Winston Konrad; The exclusive economic zone: a study of the evolution and progressive development of the international law of the sea, Institut unversitaires de hautes études internationales, Ženeva, 1978
- Feifer, Gregory; Caspian: Russia, Azerbaijan Sign Agreement on Sea Boundaries; <http://www.rferl.org/nca/features/2002/09/24092002152937.asp>
- Focus on the Caspian; Discussion Papers prepared by the Directorate of Global Energy Dialog; IEA 2008
- Frantz D.; Iran and Azerbaijan Argue Over Caspian's Riches; in: New York Times 8/30/2001
- Gadzhizade A.; Sea of Peace; in: Current Digest of the Post Soviet Press; 11/28/2001, Vol. 53, Iss 44
- Ghazan G. Caspian Summit Fails to Resolve Energy Claims; in: Wall Street Journal – Eastern Edition; 4/25/2002; Vol 239, Iss 81
- Glischenko I.P.; The International Law of the Sea; Progress; Moskva 1988

- Gokay, Bulent; Oil, War and Geopolitics from Kosovo to Afghanistan in: Journal of Southern Europe □ the Balkans; May 2002; Vol. 4; Iss. 1
- Gokczek Mustafa; The Caspian Sea: Legal and Political Aspects; www. geocities .com/gokcek/Thesis.htm
- Gorvett, Jon; Turkey Plays Big Brother to Azerbaijan in Opening Skrimishes Over Control of Caspian Resources; in: Washington Report on Middle East Affairs; Nov 2001; Vol. 20; Iss. 8
- Grebtsov V.; Caspian Storm Warning; in: Current Digest of the Post Soviet Press; 9/5/2001, Vol 5š, Iss 32
- Grigoreva J.; Viktor Kaluzhny: We Must Avoid Conflicts Over the Caspian; in: Current Digest of the Post Soviet Press; 4/3/2002, Vol. 54, Iss 10
- Grigorjeva J. Modified Summit; in: Current Digest of the Post Soviet Press; 2/6/2002, Vol 5č, Iss 2
- Grigorjeva J.; Sochi-Caspian Transit; in: Current Digest of the Post Soviet Press;8/29/2001, Vol. 53 Iss. 31
- Haghayeghi, Mehrdad; The Coming of Conflict to the Caspian Sea; in: Problems of Post-Communism; Vol. 50,Nr. 3; May/June 2003
- Handbook on the Delimitation of Maritime Boundaries; Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea; Office of Legal Affairs; United Nation ; New York 2000.
- Hellmer, J.; Kazakhstan/Russia: Caspian Oil Disputes Linger; <http://www.rferl.org/nca/features/1998/05/F.RU.980513132231.html>
- Hnízdo, Bořek; Mezinárodní perspektivy politických regionů; ISE; Praha 1995
- Horák, Slavomír, Šír, Jan; Dismantling Totalitarianism? Turkmenistan under Berdimuhamedow; Silk Road Papers Series; Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program; Washington, D.C., 2009
- Horák, Slavomír; Rusko a Střední Asie po roce 1991. Karolinum, Praha, 2008
- Энергетическая стратегия России на период до 2020 года
- Энергетическая стратегия России на период до 2030 года
- IEA World Energy Outlook 2008; International Energy Agency/Organization for Economic Co-operation and Development; Paris, 2008
- IEA World Energy Outlook 2010; International Energy Agency/Organization for Economic Co-operation and Development; Paris, 2010
- Ignatova M., Grigorjeva J.; Five Divided by Two; in: Current Digest of the Post Soviet Press; 6/12/2002, Vol. 54, Iss. 20

- International Energy Outlook 2008. Energy Information Administration. Washington, DC, 2008
- Iran Is Accused of Threatening Research Vessel in Caspian Sea; New York Times 7/25/2001
- Joint Statement on Caspian Sea Question adopted by the Presidents of Azerbaijan and Kazakhstan in Baku on September 1996; <http://www.un.org/documents/ga/docs/51/plenary/a51-529.htm>
- Kalicky J.H.; Caspian Energy at the Crossroad; in: Foreign Affairs, Sep/Oct 2001 Vol.80
- Karasac H.; Actors of the New Great Game, Caspian Oil Politics; in: Journal of Southern Europe and Balkans, 5/2002, Vol. 4, Iss 1
- Kasim, Kamer; The Transportation of Caspian Oil and Regional Stability; in: Journal of Southern Europe and Balkans; May 2002; Vol. 4. Iss 1
- Kepbanov Y. A.; The New Legal Status of the Caspian Sea is the basis of Regional Cooperation and Stability; <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/ii4/II4-2.htm>
- Key World Energy Statistics 2008. International Energy Agency/ Organization for Economic Co-operation and Development. Paris, 2008
- Litera, Bohuslav, Makyta Branislav, Hirman, Karel, Vykoukal Jiří, Wanner, Jan; Energie pro Evropu; Eurolex Bohemia; Praha, 2006
- Litera, Bohuslav; Problémy spolupráce a integrace zemí postsovětského prostoru ; in: Vzájemné vztahy postsovětských republik; Ústav mezinárodních vztahů; Praha 1998
- Lopuski J., Adamski R.; Kodeks morski; Wydawnictwo morskie; Gdańsk 1988
- Majorov, M.V.; Mírotvorci; Mežunarodnoje otnošenia; Moskva, 2007
- Malenovský J.; Mezinárodní právo veřejné; Doplněk; Brno 2002 (2004)
- Molodcov S.V.; Medžunarodnoje morskoje pravo; Medžunarodnyje otnošeniija; Moskva 1987
- Movčan A.P. , Jankov A.; Pravovoj režim morskich pribrežnych prostranstv; Nauka; Moskva 1987
- Movčan A.P. , Jankov A.; Mirovoj okean i medžunarodnoje pravo; Nauka; Moskva 1988
- Natural Gas Market Review 2009. International Energy Agency/ Organization for Economic Co-operation and Development. Paris, 2009
- Natural Gas Security; International Energy Agency Standing Group on Emergency Questions; 10 June 2009
- Oceans: The Source of Life; United Nation Convention on the Law of the Sea, 20th Anniversary, UN, 2002

- Oliker O. , Szeyna T.; Faultlines of conflict in Central Asia and the South Caucasus: Implication for the U.S. Army; <http://www.rand.org/publications/MR/MR1598/>
- Ondřej J.; Právo mezinárodních prostor; Univerzita Karlova-PF ed. Středisko; Praha 2000 (2004)
- Ondřej J.; Základy mezinárodního práva veřejného; Karolinum; Praha 1998
- Onis, Ziyna; Turkey and Post-soviet States: Potential and Limits of Regional Power Influence; in: Middle East Review of International Affairs; Vol. 5; No. 2; June 2002
- Orbán, Anita; Moc, energie a nový ruský imperialismus; Argo; Praha, 2010
- Overland, Indra; Kjaernet, Heidi; Kendall, Andrea; Caspian Energy Politics; Azerbaijan, Kazakhstan, Turkmenistan; Routledge, 2010
- Oxman B.H.; Law of the Sea in: The United Nation and International Law; ed. Joyner CH.C.; Cambridge University Press; 1997 (1999)
- Paniflova V. Long Conversation by the Sea; in: Current Digest of the Post Soviet Press; 8/28/2002; VOL. 54, Iss.31 str.19
- Pereplesnin M.; Ashgabat and Teheran Seek Common Language; in: Current Digest of the Post Soviet Press; 9/26/2001, Vol 53, Iss. 35
- Plugataryov I.; Russia Will Still Fight To Devide Up the Caspian; in: Current Digest of the Post Soviet Press; 9/11/2002, Vol. 54, Iss 33
- Potočný M., Ondřej J.; Mezinárodní právo veřejné; C.H. Beck; Praha 2003 (2006)
- Potočný,M; Beránek M; Vybrané dokumenty ke studiu mezinárodního práva veřejného I.; Universita Karlova; Praha 1985
- Potočný,M; Beránek M; Vybrané dokumenty ke studiu mezinárodního práva veřejného II.; Universita Karlova; Praha 1987
- Potočný,M; Beránek M; Vybrané dokumenty ke studiu mezinárodního práva veřejného III.; Universita Karlova; Praha 1989
- Progress Made in Disputes Over Caspian; in: New York Times, 1/27/2002,
- Reutov A.; Russia Conclusively Defines Its Borders on the Caspian; in: Current Digest of the Post Soviet Press; 10/23/2002 Vol.54, Iss. 39
- Romanova L. Putin Sets Out On Caspian Campaign; in: Current Digest of the Post Soviet Press; 5/22/2002, Vol. 54, Iss 17

- Salameh, Mahmoud G.; Caspian Oil is no Middle East; in: Minerals and Energy; Vol. 12; No 2; 2002
- Seamman, John; Energy Security, Transnational Pipelines and China's Role in Asia; Institut français des relations internationales (Ifri), duben 2010
- Second Strategic Energy Review. An EU Energy Security and Solidarity Action Plan. COM (2008) 781 final. Brussels, 2008
- Seidl-Hohenvaldern I.; Mezinárodní právo veřejné; Codex; Praha 1999 (2006)
- Shaffer B.; Caspian Alternative to OPEC; in: Wall Street Journal – Eastern Edition; 11/7/2001, Vol 238, Iss 91
- Shaffer, Brenda; Energy Politics; University of Pennsylvania Press, 2010
- Scheu, H. CH.; Dandová E.; Urbanová V.; Případy a materiály ke studiu mezinárodního práva; Karolinum; Praha 2000
- Scheu, H. CH.; Dandová E.; Urbanová V.; Případy a materiály ke studiu mezinárodního práva; Karolinum; Praha 2000
- Skosyrev V.; First Try Is a Loop; in: Current Digest of the Post Soviet Press; Vol 54, Iss 17
- Smith P.A.; Caspian Oil Race Heats Up; in: Middle East, Jul /Aug 2002, Iss. 325
- Souleimanov, Emil (ed.); Rusko a postsovětský prostor; Eurolex Bohemia; Praha, 2007
- Souleimanov, Emil; Geopolitické souvislosti americké politiky v Iráku; in: Bezpečnostní témata; č. 2 (2003)
- Souleimanov, Emil; Geopolitika Kaspického regionu; in: Mezinárodní politika; č. 9 (2003)
- Souleimanov, Emil; Írán, USA a Střední východ; in: Mezinárodní politika; č. 10 (2003)
- Sovremnoje morskoe pravo i praktika jego primenenija; Transport; Moskva 1985
- Spartharou, Angeliki; The Political Role of Oil in Azerbaijan 1989 – 1994 in: Journal of Southern Europe and Balkans; May 2002; Vol.4; Iss. 1
- Starr, Frederick; Cornell, Svante: The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline - Oil Window to the West; Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program; A Joint Transatlantic Research and Policy Center; Johns Hopkins University-SAIS, 2005
- Stoljarov, K.; Rozpad; Olma –Press; Moskva 2001
- Svante E. Cornell & Niklas Nilsson, eds.; Europe's Energy Security: Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives; CACI & SRSP; Washington and Stockholm, February 2008
- Svante E. Cornell: Azerbaijan Since Independence; M.E. Sharpe; Armonk, NY, 2010

- Šír, Jan, Horák, Slavomír; China as an Emerging Superpower in Central Asia: The View from Ashkhabad; The China and Eurasia Forum Quarterly, 2008
- Šír, Jan; Od závislosti k autarkii? Formování zahraniční politiky Turkmenistánu; FSV UK, Pražské sociálně vědní studie; Teritoriální řada; Praha, 2006
- Šír, Jan; The Russian Vector in Turkmenistan's Foreign Policy; Central Asia and the Caucasus; Vol. 7, No. 4; 2006
- Šír, Jan; Turkmenistán: analýza vnitropolitického vývoje po roce 1991; Acta Universitatis Carolinae - Studia Territorialia, 2007
- The Geopolitics of Oil, Gas and Ecology in the Caucasus and Caspian Basin; Berkley Program in Soviet and Post-Soviet Studies, Conference Report; 1998
- The Law of the Sea; United Nations; New York 2002
- The Legal Status of the Caspian Sea; Middle East Institut – panel discussion; http://www.parstimes.com/law/caspian_status.html
- Tichanov; Georgi; American Interests in the Caspian Sea Region; <http://www.iies.org/english/training-conf/conference/conf98-paper/pdf/tichanov.pdf>
- Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2006 гг. – Институт энергетической стратегии, М.: ИД «Энергия», 2007
- Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2007 гг. – Институт энергетической стратегии М.: ИД «Энергия»; 2008
- Топливо-энергетический комплекс России. 2000–2008 гг. – Институт энергетической стратегии М.: ИД «Энергия»; 2009
- Turkmenistan Gas Outlook; Standing Group for Energy Dialogue; 22. May 2009
- Türkmenistanyň Nebiti Gazy; č. 2 , TGC, 2010
- United Nation Convention on the Law of the Sea; United Nation; New York 1997
- Useinov A.; Iran Angry Over Appearance of American Military in Caspian; in: Current Digest of the Post Soviet Press; 9/17/2003 Vol. 55 Iss 33
- Ústava Ázerbajdžánské republiky z 12.11.1995
- Uzbekistan Central Asia; Center for Political Studies; IV-2009
- Vitzhum, Wolfgang, Graf; Seerechtsdarstellung in durftiger Zeit; Archiv des Offentlichen Rechts 191/3; str 484-491; 1994

- Vysockyj A.F., Cemko V.P.; Černomorsko-Azovskij bassejn: pravovyje voprosy izpol'zovanija prostranstv i resursov; Naukova dumka; Kyjev 1991
- Walsh M.; Oil Rolls Back the Former Soviet Borders; New Statesman; 9/15/2003; Vol.132, Iss. 4655
- Wanner, J.; Kavkazský region a ruská zahraniční politika; in: Vzájemné vztahy postsovětských republik; Ústav mezinárodních vztahů; Praha 1998
- Wanner, J.; Ropná politika v oblasti kaspického moře a ve střední asii in: Vzájemné vztahy postsovětských republik; Ústav mezinárodních vztahů; Praha 1998
- Yassin, Abeer; Pipeline Policy and Stability in the Caspian Sea Region, in: Al- Siyassa : The International Politics Journal; <http://www.siyassa.org.eg/esiyassa/AHRAM/2003/1/1/REPO9.HTM>
- Yusifzade, Khoshbakht; The Status of the Caspian; http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/24_folder/24_articles/24_statuscaspian.html

11. Příloha

UK FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD	
Teze RIGORÓZNÍ práce	
Tyto teze tvoří přílohu „Přihlášky ke státní rigorózní zkoušce“	
TUTO ČÁST VYPLŇUJE ŽADATEL:	
Informace o žadateli:	Razítko podatelny:
Příjmení a jméno: Černý Jakub	
E-mail: cernyjak@yahoo.com	
Telefon (nejlépe mobilní): 777 94 00 49	
Ukončený obor magisterského studia (název oboru/měsíc a rok ukončení/škola): Mezinárodní vztahy/září 2004/IPS FSV UK	Zaškrtněte zkratku institutu, na který teze rigorózní práce předkládáte: IES ☐ IKSŽ ☐ IMS ☐ IPS ☐ ISS ☐
Předpokládaný název rigorózní práce v češtině: Geopolitika regionu Kaspického moře v kontextu právního režimu využívání jeho zdrojů	
Předpokládaný název rigorózní práce v angličtině: Geopolitics of the Caspian Sea Region in the context of the legal regime for the exploitation of its resources	
Předpokládaný termín předložení práce (měsíc/rok – vzor: únor/2012): únor 2011	
Pedagog, s nímž byly teze konzultovány (příjmení, jméno, pracoviště – vzor: Mocnář, Karel, KMS IKSŽ UK FSV): Souleimanov, Emil, IMS, FSV UK	
Charakteristika tématu a jeho dosavadní zpracování žadatelem (rozsah do 1000 znaků): Tématem práce bude delimitace národních zón Kaspického moře a určení mezinárodně právního režimu pro využívání jeho nerostného bohatství v širším geopolitickém kontextu. Jádro problému lze chápat jako spor o správnou aplikaci norem mezinárodního práva v souladu s určením právního statutu prostoru. Teoretickou analýzu aplikace odlišných právních výkladů je nutné zasadit do celkového kontextu vztahů relevantních regionálních a globálních aktérů, což ukáže, jak politika a zájmy jednotlivých států determinují jejich výklad mezinárodního práva. Ukáže se také, že spíše než pobřežní státy, kterých se delimitace určení režimu využívání prostoru fakticky týká, ovlivňují proces aktivity globálních hráčů sledujících region geostrategickou perspektivou (zejména) v souvislosti s kontrolou jeho významných energetických zdrojů. Tématem jsem se zabýval v diplomové práci (2004). Od té doby došlo k zásadnímu vývoji v angažmá „velkých“ hráčů vůči regionu – napojení regionu ropovodem BTC na světové trhy, ambiciózní nástup Číny usilující o zdroje regionu, politika (konsolidovaného) putinovského Ruska k prostoru, tak i k podstatným změnám v případě regionálních aktérů – zejm. Íránu, Turkmenistánu. Proto považují za vhodné téma nově (hlouběji) rozpracovat.	
Předpokládaný cíl rigorózní práce, původní přínos autora ke zpracování tématu, případně formulace problému, výzkumné otázky nebo hypotézy (rozsah do 1200 znaků): Předložená práce podá rozbor variant aplikace použitelných norem mezinárodního práva. Ten ukáže kromě vlastní relevance především praktický dopad aplikace právních výkladů zabývajících se zejména otázkou (i) statutu Kaspiku jako „moře“ nebo „jezera“, (ii) sukcese pobřežních států do mezinárodních závazků SSSR a (iii) existence smluvního anebo obyčejového režimu využívání prostoru a jeho zdrojů.	

Jedinečná specifika plynoucí z historie a geografické reality činí z Kaspického moře unikátní objekt pro teoretický model aplikace mezinárodněprávních norem a principů. Ačkoli bývá právní stránka problému delimitace Kaspiku odbornou literaturou chápána jako zásadní determinanta dalšího rozvoje směřování států regionu, relevantní práce skutečný právní rozbor opomíjí.

Smyslem práce bude ovšem konfrontovat statický model variant aplikace práva, řešící ústřední otázku problému v rovině teoretické, s analýzou střetu zájmů jeho přímých aktérů i projekce zájmů globálních hráčů, dynamického procesu determinujícího celý problém i jeho řešení. Práce se zaměří na analýzu (i) zahraničněpolitické koncepce pobřežních států a (ii) strategie „velkých“ hráčů projektujících své zájmy vůči regionu skrze ně, a to zejména v kontextu energetiky, energetické bezpečnosti a projektů dálkových produktovodů. Podrobnější analýza bude přitom věnována strategii EU v regionu s cílem identifikovat klíčové faktory pro úspěšnost této strategie. Z pobřežích států pak na Ázerbájdžán, který je bránou pro její angažmá.

Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu):

1. Úvod
2. Teoretická část – *rozbor pramenů, metodologie, teoretický model*
3. Kaspické moře v geopolitickém kontextu – *základní charakteristika, význam regionu v geostrategické perspektivě, energetická bezpečnost, historický kontext, problém delimitace*
  - 3.1 Globální aktéři – *charakteristika, zájmy a aktivity*
  - 3.2 Regionální aktéři – *analýza pozic, vývoj strategie, analýza vztahů*
  - 3.3 Produktovody - geopolitické osy regionu - *charakteristika a analýza klíčových existujících a plánovaných projektů*
4. Delimitace Kaspického moře v kontextu mezinárodního práva – *teoretická aplikace mezinárodněprávních norem a principů*
  - 5.1 Sovětsko-iránské smlouvy
  - 5.2 Otázka sukcese
  - 5.3 Přípustnost a dopady použití mořského práva
  - 5.4 Kaspické moře jako jezero
  - 5.5 Otázka vzniku a existence mezinárodního obyčeje
5. Delimitace Kaspického moře jako dynamická politická otázka - *pozice a posuny aktérů v otázce statutu, aktivity, jednání*
6. Aktuální vývoj v přístupu globálních hráčů k regionu a tendence do budoucna – *charakteristika současného stavu a vize budoucích perspektiv*
7. Kaspický region v kontextu energetické bezpečnosti EU – *zhodnocení strategie EU v regionu, analýza konkrétních kroků a stávajícího stavu, identifikace pozitivních faktorů a problémů*
8. Závěr

Vymezení podkladového materiálu (např. analyzované tituly a období, za které budou analyzovány) **a metody (techniky) jeho zpracování:**

Práce bude zpracována empirickou analýzou dat získaných rozborem informačních zdrojů. Použité podklady lze rozdělit do dvou základních tematických oblastí.

První tvoří právní literatura zahrnující primární prameny – mezinárodní úmluvy, mezistátní smlouvy, sekundární literaturu zabývající se aplikací mezinárodněprávních norem a odborné články pojednávající o kaspické otázce jako o právním problému.

Druhou skupinu budou tvořit publikace – odborná literatura a články, akademické práce, internetové a novinové zdroje, zabývající se (i) Kaspickým regionem v globální geopolitické perspektivě a v kontextu energetické bezpečnosti, (ii) studiem interakce zájmů, motivací a vztahů zúčastněných aktérů nebo (iii) konkrétním státem a jeho zahraničněpolitickou koncepcí.

Základní literatura (nejméně 10 nejdůležitějších titulů k tématu a metodě jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků):

Úmluva OSN o mořském právu z roku 1982;

Jedná se o zásadní multilaterální úmluvu pravidel mořského práva, regulující mj. principy delimitace zón moře a jeho dna mezi pobřežními státy a zásady pro využívání zdrojů moře a mořského dna.

Ondřej, J.; Právní režimy mezinárodních prostorů; Čeněk; Plzeň 2004

Publikace docenta Právnické fakulty UK pojednávající o právních režimech mezinárodních prostor je zásadní, ne-li prakticky jedinou, českou publikací komplexně zpracovávající dané téma. Obsahuje mj. i výklad právních režimů využívání zdrojů moří a mezinárodních jezer. Přínosem pro zkoumané téma je i teoretické pojednání o institutu mezinárodního obyčeje, coby pramene mezinárodního práva.

Borgeson, Scott G.; The National Interest and the Law of the Sea; Council Special Report No. 46; Council on Foreign Relations; New York, 2009

Publikace pojednává o Úmluvě OSN o mořském právu z roku 1982 s ohledem na dopady přistoupení (a přijetí jí založeného režimu moře) ze strany USA. Kromě toho ovšem podává i obecný rozbor Úmluvy a fungování režimu moře a mořského dna v praxi.

Čepelka Č., Šturma P.; Mezinárodní právo veřejné; Eurolex; Praha 2008

Potočný M., Ondřej J.; Mezinárodní právo veřejné; C.H. Beck; Praha 2006

Malenovský J.; Mezinárodní právo veřejné; Doplněk; Brno 2004

Seidl-Hohenthal I.; Mezinárodní právo veřejné; Codex; Praha 2006

Scheu, H. CH.; Dandová E.; Urbanová V.; Případy a materiály ke studiu mezinárodního práva; Karolinum; Praha 2000

Uvedené publikace jsou učebnicemi užívanými na českých právnických fakultách pro výklad obecných principů mezinárodního práva. Pro účely práce jsou využívány jako podpůrné zdroje pro výklad některých partikulárních právních otázek.

Svante E. Cornell: *Azerbaijan Since Independence*; M.E. Sharpe; Armonk, NY, 2010

Publikace je obsáhlým a aktuálním zpracováním moderní historie Ázerbájdžánu obsahující vedle historie státu také obsáhlou analýzu vývoje jeho zahraničněpolitické strategie a charakteristiku vztahů s klíčovými hráči „kaspické“ hry.

Svante E. Cornell & Niklas Nilsson, eds.; Europe's Energy Security: Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives; CACI & SRSP; Washington and Stockholm, February 2008.

Tématem prací obsažených v uvedeném sborníku je potenciální role kaspického prostoru pro posílení evropské energetické bezpečnosti, snižující možná rizika související s dominantním postavením Ruska coby dodavatele na evropském energetickém trhu. Práce se zabývají i širšími souvislostmi – projekty produktovodů, otázkou tranzitních zemí a vnitropolitickými otázkami ve vztahu ke kaspickým producentům.

Shaffer, Brenda; Energy Politics; University of Pennsylvania Press, 2010.

Publikace se zabývá korelací mezi oblastmi politiky a energetiky. Energetiku přitom chápe jako primárně politickou záležitost, využitelnou, resp. zneužitelnou pro politické účely. Autorka působila jako výzkumná ředitelka Centra kaspických studií na Harvardu.

Orbán, Anita; Moc, energie a nový ruský imperialismus; Argo; Praha, 2010

Práce současné maďarské velvyslankyně pro energetickou bezpečnost se zabývá přístupem Ruska k energetice jako k prostředku pro uplatňování politického vlivu v mezinárodním prostředí. Tato strategie Ruska se přitom netýká jen jeho vztahu ke spotřebitelům surovin, ale také jeho vztahu k primárním producentům surovin s cílem zajistit si exkluzivní kontrolu jejich zdrojů.

Overland, Indra; Kjaernet, Heidi; Kendall, Andrea; Caspian Energy Politics; Azerbaijan, Kazakhstan, Turkmenistan; Routledge, 2010.

Publikace norského ústavu mezinárodních vztahů se zabývá vývojem situace v Ázerbájdžánu, Turkmenistánu a Kazachstánu v oblasti politiky a ekonomiky/energetiky. Analyzuje dlouhodobé strategie jednotlivých zemí a aktuální vývoj reflektující dopady finanční krize na odvětví energetiky.

Seamman, John; Energy Security, Transnational Pipelines and China's Role in Asia; Institut francais des relations internationales (Ifri), duben 2010

Práce se zabývá energetickou strategií Číny reagující na rapidním tempem rostoucí domácí poptávku po zdrojích. Tato poptávka má být pokryta mj. také pomocí zdrojů ze Střední Asie, potažmo Kaspické oblasti, které budou transportovány dálkovými produktovody.

Starr, Frederick; Cornell, Svante: The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline - Oil Window to the West; Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program; A Joint Transatlantic Research and Policy Center; Johns Hopkins University-SAIS, 2005.

Publikace analyzuje geopolitický kontext výstavby ropovodu BTC (Baku Tbilisi Ceyhan), který je nejmarkantnějším důkazem angažmá Západu v Kaspickém regionu.

Horák, S. - Šír, J.: Dismantling Totalitarianism?: Turkmenistan under Berdimuhamedow. Central Asia-Caucasus Institute, Washington – Stockholm, 2009. 97 s. ISBN 978-91 85937-17-2.

Publikace analyzuje vnitropolitické proměny Turkmenistánu a související posuny v zahraničněpolitické strategii a orientaci země.

Rybář, Jan; Kavkaz, Rusko a "nová velká hra" o kaspickou ropu: soupeření o přírodní bohatství Kaspického moře jako klíčový faktor ovlivňující situaci v zemích regionu; Eurolex Bohemia, Praha, 2005

Publikace je vydařenou českojazyčnou prací analyzující kaspický region z geopolitické perspektivy zaměřené na energetickou spolupráci. Přes jistý časový odstup od jejího vydání a vývoji mezinárodní situace s dopady na region nabízí řadu stále platných úvah a konceptů.

Diplomové a disertační práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)

<p>Hamzová, Karolína; Rusko-iránské vztahy a Kaspický region v letech 1991-2001; Praha, 2007; diplomová práce; IPS FSV UK; vedoucí práce PhDr. Emil Souleimanov Phd.</p> <p>Dilbazi, Eltay; Energetická bezpečnost Kaspického regionu; Brno, 2009; disertační práce; KMVES FSS MU; vedoucí práce doc. PhDr. Vít Hloušek, Ph. D.</p> <p>Pertile, Jakub; Energetické zdroje kaspického regionu - střet zájmů Číny, Ruska a Spojených států; Brno, 2010; bakalářská práce; KMVES FSS MU; vedoucí práce Mgr. Petra Kuchyňková</p> <p>Cívik, Branislav; Geopolitika a energetické zdroje střední Ázie - střet zájmů mocností Brno, 2008; diplomová práce; KMVES FSS MU; vedoucí práce PhDr. Břetislav Dančák, Ph.D.</p>
<p>Datum / Podpis studenta</p> <p>7.1. 2011</p>

TUTO ČÁST VYPLŇUJE GARANT PŘÍSLUŠNÉHO OBORU:			
Rozhodnutí:		Schváleno ☐	
		Neschváleno ☐	
Důvody případného neschválení práce		Téma je již zpracované ☐ Špatně formulované téma a cíl ☐ Špatně zvolená metoda práce ☐ Nedostatečná rešerše literatury ☐ Nevhodně zvolené prameny ☐ Nedostačující úroveň tezí ☐ Jiné	
Navržený konzultant	Souhlas konzultanta navrženého vedením institutu	Příjmení a jméno	Datum /Podpis
		.....	.....
Návrhy na další konzultanty (v případě, že takové návrhy z jednání vedení institutu vyplynou)		Příjmení a jméno	Příjmení a jméno
		.....	.....
Schválené teze převzal/a žadatel/ka		Příjmení a jméno	Datum /Podpis
		.....	.....
Návrhy na oponenta: Vedení institutu na svém zasedání dne ..... navrhlo, aby předloženou prací oponoval/a:		Příjmení a jméno	
		.....	